CHRIST, Johann Friedrich

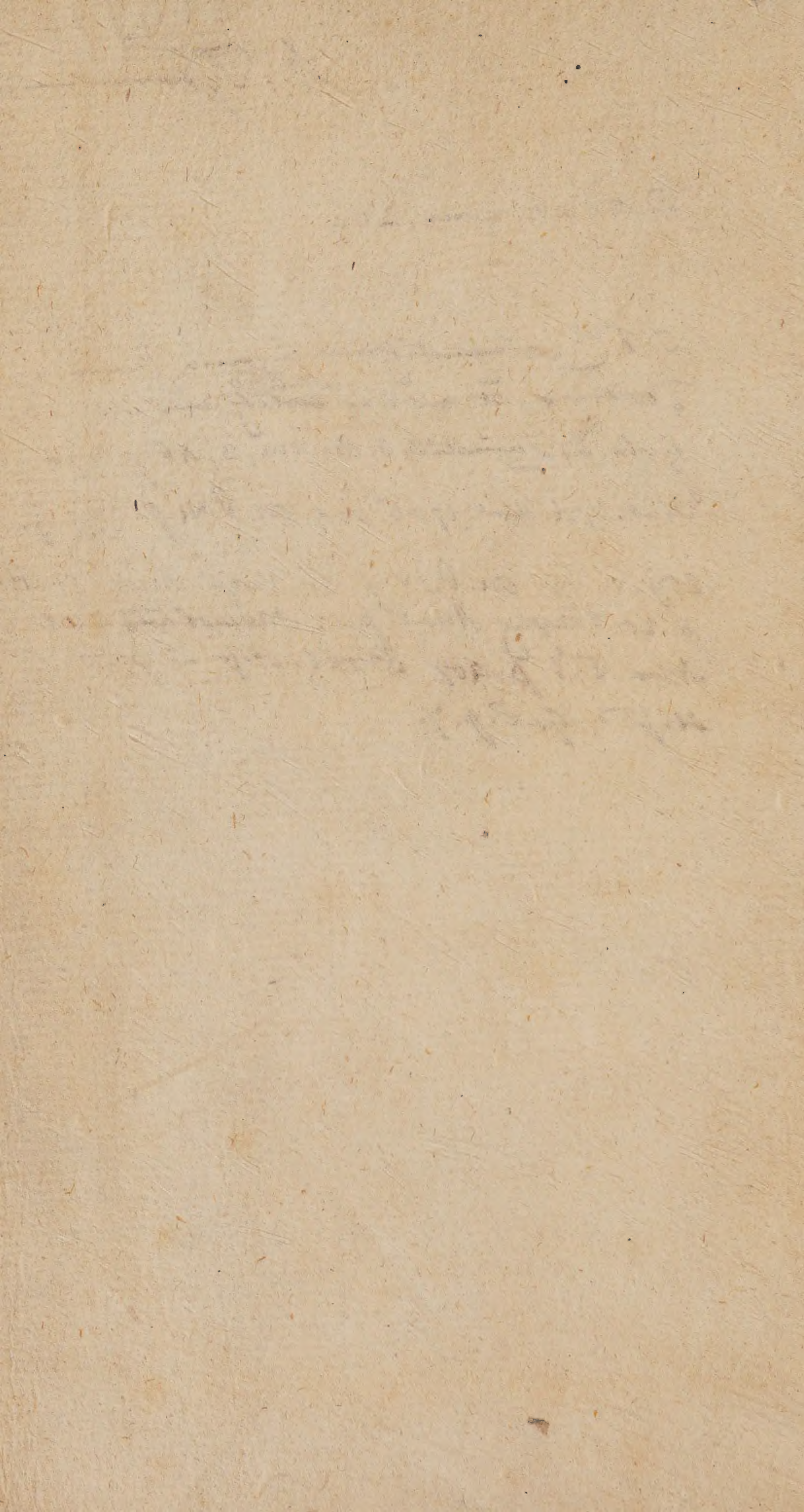
36477

M. Tydeman.

Editio novissima. 260.

I. F. C. ... elegantissimo ingenio, summa doctrina, et moribus castissimis vir: ...
Gesn. ad Quinctil. I. Or. VIII, 3, 46. p. 378.
Nat. 1701. mort. 1756. Sax. On. P. VI. p. 399. sq.

259. v. Sax. On. P. IV. p. 35. Vergn. Müll. St. P. V.
p. 25. Freytag Anal. p. 5. Meusel [illegible] Lect.
Mem. T. I. p. 407. Kroll. Hist. Lit. p. 10.
Hist. Gel. p. 7.

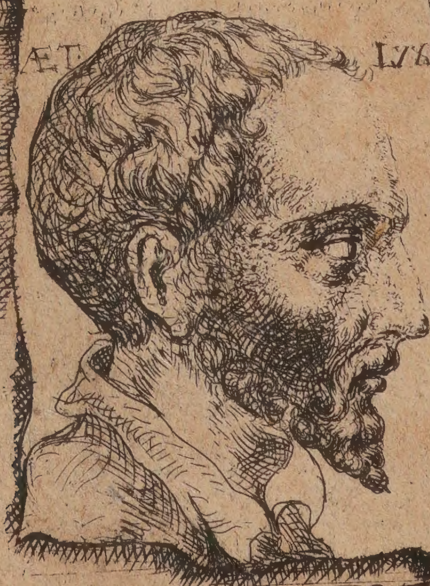




HIERONYMI CARDANI MEDIOL. MEDICI et Philosophi effigies, e fide dignis exemplaribus restitutae aereque caelato expressae a Ioh. Frid. Christio *Halae Sax. A. O. R.* cIↃIↃCCXXVIII.

v. p. 63.







J. F. Christ caelabat.

IOH. FRID. CHRISTII

# NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

---

## SPECIMEN I.

QVO IVRIS IVSTINIANI ROMANORVMQVE AVCTORVM LOCA PLVSCVLA ILLVSTRANTVR VELLEIVS NOTATVR CARDANVS DEFENDITVR

---

*Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.*

---

*HALAE MAGDEBVRGICAE*
Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

OBSERVATIONES QVAE HABENTVR IN HOC SPECIMINE.

I. DE MAGISTRIS OFFICIORVM AD TITT. CODD. DE QVAESTORIBVS POST CVIACIVM ET GOTHOFREDVM

II. VELLEIO PATERCVLO QVAEDAM MEDICINAE POST P. BVRMANNI CVRAS

III. PRO HIERON. CARDANO CENSVRA BAELII MALE HABITO

IV. NVM SACRAE RES ET PVBLICAE ANTIQVITVS DIVERSAE

V. CONVICIVM AN PERTINEAT AD INIVRIAS QVAE VERBIS INFERVNTVR





# PRAEFATIO.

NOn deſunt et praeter Gellium, cuius inprimis amorem profiteor, antiquorum auctorum exempla, vnde hoc commendetur ſcriptionis genus, quo depromta ex omni doctrinarum ambitu florum quaſi varietas exhibetur, nullo quidem ordine; niſi quod ipſa varietas ordinis habet et delectationem et prope vſum. Quam ob rem ſuperioribus non ſolum ſeculis, ſed et noſtra aetate, extiterunt haud poenitenda ingenia, maiore fortasſis quam inter antiquos numero; quibus aut epiſtolas, aut alia id genus argumenti varii ſcripta, magno litterarum commodo, cordatorumque hominum oblectamento, in lucem producta debemus. Vtut improbarent Ludou. Viues, aduerſus Gellium, ab Henrico Stephano dein acriter reprehenſus, et Hieron. Cardanus, de quo infra, in ſuo de libris pro-

 priis

priis libro: ne memorem alios haud minoris inter eruditos auctoritatis. Non valuit proinde impugnantium vis inimica. quin & hodie idem illud agunt inter eruditos magna nobisque amica nomina: nec metuunt vt victuri ſint hi libri. Dum genium habeant, atque praeſtent cum eloquentia, breuitateque, quandam in rebus nouitatem, acumen, curam: placent noſtris hominibus, placebunt et poſteris. Varietatis breuitatisque delectatio omnium eſt temporum; ambitioſa volumina, quae vaſta diffundit methodus, non item. Eminet e diuerſo, atque conculcat noſtra tempeſtate litteras, iuuenum doctorum immodeſtia, qui vniuerſos ſcientiarum ambitus, vix aſſidua per omnem vitam meditatione complectendos, praecocis ingenii commentis deformatos, foras paſſim emittunt: vtilius longe decentiusque cacoëthes illud in litteris per partes carptim ornandis abſumturi.

Haec omnia cum probe perpenderem inque ea ſim conditione, vt id potius vitio vertatur, quod ſat pauca e ſcriptis meis in lucem prodire paſſus ſum, quam quod aliqua minoris momenti: parendum hac equidem parte ſeculi moribus eſſe cenſui.

Et nos ergo manum ferulae ſubduximus
et nos
Conſilium dedimus Sullae dormiret in
altum.

Lice

Liceat cum caeteris aut nugari, aut memoranda proferre. A minimis tamen, vt tutius dein, si exigatur, ad maiora progrederer, exordium capere libuit. Depromsimus hinc inde sparsas in aduersariis et varias leuioris momenti coniecturas nostras: quas septem et vltra abhinc anni traducti in libertate academica, ambitione procul, et rerum fluxarum, vt et partium studiis, solo subigente veri amore, dulciter eduxerunt. Eaeque, ni quid grauius impedit, minutis sectionibus diuisae pedetentim prodibunt. Nullum inde periculum: neminem enim lacesso: ne sententiam quidem aliorum infringo. vix aliquem vel tralatitia nota eaque innoxia inscribo, nisi rarius etiam illos,

Quorum Flaminia tegitur cinis atque Latina.

Infelicitatem scilicet veremur temporis, vbi per hanc doctrinarum lucem, est tamen potentiorum quorundam ex eruditis conspiratio, quae suarum partium studiis rapit obuios, nec fert vel leuem a suis opinionibus dissensum. pro inanibus verbis, pro somniis nostris, (quid enim sunt quae videntur eruditis, vt cum Epicteto meo loquar, ἡ φαντασία, καὶ χρῆσις φαντασιῶν; dulces, vno verbo, nugae?) pericula fortunarum, famae, et si quid maius, intentant. Abstinebimus ergo grauioribus

quibuscunque, vel ſi vera tradam, cum obſiſtant potiores, non tamen profuturis. Videant iſti, nos et ſe amare, et concordiae ſtudere, et reticere parum pro tempore vtilia poſſe, aſſentiri autem iis quae falſa videantur, non poſſe. Suauius et ſecurius id agemus interim, ut leues mea cura Muſae inde colligant mella, illos ſectentur flores, quibus grex fucorum inſidere non aeque ſuetus: vbi apum ſuſurri, nec audiuntur crabronum tumultus. Vos, qui cordati eſtis, iudicabitis, num ſat tuto herbas legerim innocuas. Si qui probatis noctes noſtras, atque vltro hortamini; ſpargam deinde plures in publicum. ſin minus: iſta quidem fabula inter amicos agetur, qui delectantur legendis hiſce meis luſibus, quorumque in ſcribendo potior mihi fuit ratio: nec onerabunt libellionum tabernas leues hae Chriſtii coniecturae. Periculum enim non eſt, ne fiat caritas librorum

Qui thus Niliacum piperue ſeruant.

Haec te neſcire non volui. Vale lector. Scribebam in academia Regia Fridericiana Halae d. V. Aprilis A. O. R. cIↃ IↃ CC XXVII.

OBS. I.



# OBS. I.

## DE MAGISTRIS OFFICIORVM AD TITVLOS CODD. THEODOSIANI ET IVSTIN. DE QVAESTORIBVS POST CVIACIVM ET IAC. GOTHOFREDVM

### §. I.

*Magistri officiorum qui fuerint, nondum satis explicatum.*

IN vtroque Codice, Theodosiano et Iustiniano, *magistri officiorum* frequentissima fit mentio: vt et in scriptoribus historiae Augustae vergentis aeui passim. Nihilominus, si antiquaria scripta consulas, in cassum fere quaesiueris. CASAVBONVS et SALMASIVS ad Lampridium Capitolinum Spartianum multa quidem, sed non ordine, nec sat aperte. PITISCVS in Lexico eam rem

 vix

vix tetigit. A duumuiris illis restituendae iurisprudentiae, CVIACIO et IAC. GOTHOFREDO, praesentius auxilium: verum nec hi quaestionem explanarunt vsque adeo, vt manibus quasi tangas, qualis fuerit illa dignitas. Periculum faciemus et nos, quo clare videas,

nil intra est in nuce duri.

*Auctores antiqui, eam rem qui tetigerunt.*

II. Primum laborabimus, vt indicemus ex antiquis loca, vbi eius officii reperitur vocabulum; quot quidem eorum, quaerenti mihi perfunctorie, iam nunc fiunt obuia. In CODICE THEODOSIANO, imperante Iuliano, *lex 5. de fide testium*, deinde imperantibus Valentiniano, Gratiano, et qui sequuntur, *totus titulus de quaestoribus, magistris officiorum &c. lex 17. de proximis, comitibus &c. l. vn. qui a praebitione tironum, l. 22. l. 35. de cursu publico, l. 3. de metatis, l. 20. l. 23. de agentibus in rebus.* In IVSTINIANO autem codice, *titulus de officio magistri officiorum, l. 3. de praepositis sacri cubiculi, l. 2. vt dignitatum ordo seruetur, l. 2. de comitibus consistorianis, l. 1. l. 4. de silentiariis & decurionibus eorum, l. 3. de castrensianis & ministerianis, l. vlt. eod. l. 2. de decanis*, in primis *l. 1. de quaestoribus, magistris officiorum &c.* Iulius LAMPRIDIVS Capitolinus Spartianus, qui, si mihi credis, vnus

vnus historicus est, non tres viri, vt discerpto et corrupto partim nomine putatur, in vita Marci *cap. 8. p. m. 112.* in Helagabalo *cap. 20. p. m. 275.* vbi, quod Salmasius censet, certum est legi debere, *magistri officiorum*, loco *horum*: quod haud dubie in *Lampridius emendatus.*



II. Vnus historicus) Audio SALMASIVM, qui in Maximinis duobus *ad c. 1.* et in Vopisci Probo *ad cap. 2.* omnes imperatorum vitas ab Hadriano ad Maximinos vsque ab vno viro scriptas esse contendit. atqui illae auctores praeferunt et Spartianum, et Lampridium, et Capitolinum. Recte igitur hactenus iste Criticus: verum quare Capitolinum separatum habuerit a Spartiano, non liquet. et si vitas illas vni tribuit omnes, quidni & Maximinos, et Gordianos et Maximum Balbinumque; eodem instituto, eodem stilo conscriptos? Nec igitur sperno memet auctorem, qui antequam legerem Casauboni, Gruteri, Salmasii, ad hos scriptores commentarios, eruditione sane plenissimos, cum essem in excutiendis rebus Augustorum, vidi omnes illas vitas, ab Hadriano vsque ad Maximum et Balbinum, ob maximam rerum, instituti, verborum, conuenientiam et similitudinem, vni, non tribus auctoribus, adscribi debere. Quis enim putaret, tres viros idem argumentum scribere eodem tempore et ad Diocletianum, et ad Constantinum, iussos esse? Vt caeteras haud leuiores dubitandi caussas taceam. Nobis ergo fuit in promtu, vt ex vno nomine diuersim scripto, plures homines fabricatos esse suspicaremur. Praesertim, cum tria illa *Lampridium, Spartianum & Capitolinum, non tres esse, sed vnum virum, probatur.* *Quemadmodum nomen vnius diuisum.*

in exempla typis edita irrepsit, cum in exaratis calamo extaret per compendium ôorum. in Alexandro Seuero, *cap. 32. p. m. 354.* in Pescennio Nigro, *cap. 12. circa finem pag. 240.* Trebellius POLLIO in Gallienis, *cap. 17. p. m. 26.* AMMIANVS Marcelli-

---

illa nomina vnum tantum praeferant, quod gentis esse commode potuit. Hunc enim hominem, aut Iuliae, aut Aeliae gentis, quae dudum exspirauerant, augustum nomen vt gentilitium prae se tulisse, caue credas. Nomen viro fuit, LAMPRIDIVS. Praenominis loco, pro more temporis illius vsurpatum sit vocabulum IVLII an AELII, perinde est; alterum certe cum altero confundi librariorum culpa facile potuit. Agnomen, quod familiae proprium, erat CAPITOLINVS. SPARTIANVS, ni fallor, patriam signabat. ponamus enim Lampridium nostrum Lacedaemone natum fuisse: nec dubium esse concedes, quin illo tempore, quamuis insuete, aeque tamen facile potuerit deriuari a *Sparta Spartianus*, quam *Spartiates*. Istud nimirum Romano more, hoc Græcorum. Hominem proinde illum, quid facilius fuit, quam modo hoc, modo illo nomine, nec id praeter morem, describi. modo *Iulius*, vel si mauis *Aelius Lampridius*, modo *Iulius Capitolinus*, modo *Iulius Spartianus*. Quid vero apertius? Veluti vnus Imperator effertur et *Marcus Aurelius*, et *Marcus Antoninus*, et *Marcus Philosophus*, immo si lubet porro, nec male: *Marcus Annius*, *Marcus Verus*, *Marcus Verissimus*.

cellinus *Libro XV. p. m. 65. Libro XXI. L. XXVI. p. 499. 508. L. XXVIII. p. 565. 583. 596. 602. L. XXIX. p. 628. L. XXX. p. 656. 668. 680.* ZOSIMVS *Libro II.* THEODORETVS *Libro V. cap. 20. p. m. 810.* SYMMACHVS, alii. Legendus prae caeteris CASSIODORVS *Libro VI. variarum 6.* vbi exhibetur *formula magisteriae dignitatis.*

III. De-

mus. Moramur te, lector, in re minime dubia: videlicet ne dubitent et parum eruditi. Vnum esse Lampridium et Spartianum, consensus est inter doctiores. Verum quod ad Capitolinum, ut eum etiam diuersum non esse doceam, vtor equidem argumentis, vt in opere nouo, quibus Salmasius vsus non est. Prouocat ecce CAPITOLINVS in Clodio Albino cap. 1. pag. m. 314. ad versum a se descriptum in Pescennio Nigro, verbis: *Quare sortem illam, qua Seuerum laudatum in Pescennii vita diximus, ad se trahebat, nolens intelligi, pessimus* Albus, *quod eodem versu continebatur, quo & Seueri laus, & approbatio Nigri Pescennii.* Is versus ergo habetur in Pescennio cap. 8. pag. 235. *Alter alterius verba laudat vt sua.*

*Optimus est Fuscus, bonus Afer, pessimus Albus.*

Verum Pescennii vita non Capitolino inscribitur, sed Spartiano. Ex quo facile intelligas Capitolinum cum illo vnum eundemque virum esse. Quid plura? Dicam quid contra faciat. Vrget nos, fateor, VOPISCVS *in vita Probi, cap. 2 pag. m. 148.* qui *Iulium Capitolinum, Aelium* *Vopiscus aduersatur.*

*Inter quas dignitates magisteria.*

III. Deinde notandum: hanc fuisse inter dignitates quatuor post imperatorem summis proximas. QVAESTVRAM videlicet, MAGISTERIAM EFFICACEM, COMITIVAM SACRARVM LARGITIONVM, et COMITIVAM RERVM PRIVATARVM: sicut eas exhibent in vtroque codice tituli de quaestoribus. Superiores erant, si rubricas codicis Theodosiani libro sexto sequamur, et Cassiodorum variarum sexto: *consulatus, patritiatus, praefectura praetorio, praefectura vrbi, praepositura sacri cubiculi* et *magisterium militum.* Tacet inter hos Cassiodorus *praepositum sacri cubiculi* et *magistrum*

---

*lium Lampridium*, separatim censet in historicis qui ante se Caesares scripserint. An tu vero antiquum illum, haud procul a Lampridio, eodem modo dices errasse atque librarios imperitos? Quid ni? potuit et ille nomine diuersim scripto decipi. Sicut et nos hodieque seculi nostri viros nominis errore, si plus vno vtantur, aut illud tantum pro more gentium diuersarum diuersimode flectatur scribaturque, facile solemus diuidere bifariam, trifariam. Fortassis legendum sit apud Vopiscum: *Iulium Capitolinum Lampridium*, agnomine ante, nomine post posito, veluti supra modo haud insuete Noster: *Nigri Pescennii.* Vt illud *Aelium* glossema sit, quod librario debemus male diligenti, qui plenius exhibere voluit Lampridii sui nomen. Videris tu, lector, num vero sint quae diximus similia.

*quem emendamus.*

*giſtrum militum;* atque addit iſtis, qui ſummis proximi ac proconſulibus exaequati, *comitem patrimonii.* ex quo colligas, obſoleuiſſe poſtea quasdam earum dignitatum, aliis noue adinuentis.

IV. Antecedebat *magiſter officiorum* comites ſacrarum largitionum et rerum priuatarum; ſequebatur quaeſtorem. Error eſt fortaſſis *in lege vn. Cod. Theod. qui a praebitione tironum,* vbi quaeſtor magiſtro poſtponitur. Non enim habet IAC. GOTHOFREDVS *ad Cod. Theod. l. 1. de quaeſt. pag. 85.* qui opinatur inde, quaeſturam poſtea honoris diminutionem eſſe paſſam, quidquam in illa conſtitutione praeſidii. Cum ſcripta ſit Honorio VIII. & Theodoſio iuniore III. A. A. Conſulibus; atque ego inuenerim opponendam iſti e Cod. Iuſtin. *legem 6. de proximis ſacr. ſcrin.* ſex minimum annis poſt, Theodoſio videlicet eodem Auguſto et Palladio conſulibus, conceptam, et inſcriptam, EVSTATHIO Viro Inluſtri QVAESTORI ET HELIONI V. Inl. *Gothofredus notatus.*

IV. EVSTATHIO V. I.) Sic certe manu exarati libri, quos et Cuiacius ſecutus eſt, non etiam vulgatae Codicis editiones. Hae quidem praeferunt tantum: IIDEM AVGVSTI ET VALENT. Inepte quidem. Quid enim Honorio cum Valentiniano III? his praeſertim *Vulgatae codicis editiones reprehenſae.*

Inl. MAGISTRO OFFICIORVM. Quibus verbis quaeſtor ante magiſtrum exhibetur vt alias. Fallitur ergo iureconſultus noſter. Nec rectius poteſt laudare Caſſiodorum ſibi, vt putat, patrocinantem, cum is *formulam quaeſturae* haud dubie exhibeat ante *formulam magiſteriae dignitatis pag. m. 139. 140.* vtor equidem codice peradcurate nitideque excuſo Auguſtae Vindel. 1533. fol. Proinde, cum viri doctiſſimi probationes e ſeculo V. poſt Chriſtum natum ſint petitae, nec eae, quod lex nobis reperta docuit, ſat firmae; Caſſiodorus autem teſtis ſit e ſeculo VI. facile conſtiterit, circa ordinem dignitatum iſtarum nihil fuiſſe tum immutatum.

*Magiſtri quibus vocabulis adpellati.*

V. *Inluſtris* vocabatur magiſter officiorum, quod obſeruauit e legibus Gothofredus *pag. 85. b. in fine*, *ſpectabilis vir*, a Gratiano *l. 35. de curſu publico*, iterum *inluſtris*, a Theodoſio iuniore *l. 23. de agentibus in rebus*, adnotante eodem ibidem. Addo ego magiſtrum etiam dictum fuiſſe poſtea *ſublimem*, ab imperatore Leone *l. 3. Cod. Iuſtin. de praepoſitis ſacri cubiculi*, & *l. 3. de caſtrenſ. & miniſt.* item *amplum* & *magnum*

quos indicauimus conſulibus: quo anno ne natus quidem fuerat Valentinianus, nedum Caeſar adpellatus vel Auguſtus. Proba tamen lectio reperitur in corpore gloſſato, quod Aureliae prodiit et Geneuae 1625.

*magnum l. vlt. eod.* deinde *celſum, l. 2. de priuilegiis ſcholarum,* mox *magnificum, l. 4. de agent. in rebus,* poſtremo *virum excellentiſſimum* a Zenone, *l. 4. de ſilentiariis,* et a Iuſtino et Iuſtiniano *l. 5. de officio mag. officiorum.* Quod haud ſcio an indicet dignitatis diminutionem. Porro, cur *magiſteria efficax* dicta ſit eadem, ſolito eruditionis adparatu docet idem GOTHOFREDVS *eodem loco ad l. 2. pag. 86. b.* quem adeas ſi lubet. Nos enimuero plus ſatis haeſimus in his phaleris, atque cincinnatis honorum vocabulis, quibus fingendis et largiendis imperatores Graeci nimium quantum incubuere ſuperſtitioſi. Iam ad rem atque vim dignitatis ipſam.

VI. Vt partes officii penitius inſpiciamus, audire lubebit primo GOTHOFREDVM, qui *eadem pag. 86. a. Erant,* inquit, *ſub diſpoſitione magiſtri officiorum, officia palatina, curioſi, agentes in rebus, ... menſores item, fabricenſes, ordines & ſcholae palatinae, decani.* Obſerua iureconſultum velle, magiſtrum officiorum exinde dictum, quod exerceret iurisdictionem quandam in officia palatina, über das hofgeſindel. Aliter paullo SALMASIVS *ad Capitolinum in Marco cap. 8. pag. 322. & in Alexandro Mammaeae cap. 32. p. 936.* magiſtrum officiorum eum fuiſſe vult, *qui*

*Gothofredus & Salmaſius laudati, explicati.*

*omnia officia, & principes ipsos officiorum sub se habebat.* Qui omnia officia? erant ipsa illa efficaci magisteria aut maiora, aut saltem aequalia. non potuit. nedum illo Antoninorum tempore, quo *magistri officiorum* erant, non *magister*. Imposuit Salmasio lapis antiquus, vt tempora misceret. videbimus infra. Non rationes ipsum destituunt interim, nec Gothofredum. Verum ea in re licuerit nobis a tantorum virorum sententia discedere. Putamus enim a curandis *officiis* matutinis, et ab introducendo in sacrum cubiculum, id quod infra e Cassiodoro dabimus illustratum, istud vocabulum primitus deriuasse. cum potius sit, ex principe muneris parte, quae in introducendo sita erat, quam ab illa ignobiliore et accessoria, qualis est coercitio palatinorum, vocabulum defluxisse. Tacuit autem illam admissionum partem Gothofredus noster vt heic, ita et infra, in notitia dignitatum commentario subiecta, *Tomo VI. pag. 326.* quam euolues, si lubet plura discere de magistris officiorum, legi sane dignissima. Quae nos hac paragrapho verba eius adduximus, sunt quidem certe doctissima, nec tamen vt illustrentur huius loci.

*Cuiacius adductus.* VII. Pleraque eorum haud dubie didicit Gothofredus e lege 3. Cod. Iustin. de prae-

pos

pos. sacri cubiculi. vbi imperator Leo Ioanni comiti et magistro officiorum: *Cubicularios tam sacri cubiculi mei, quam venerabilis augustae, quos vtrosque certum est obsequiis occupatos, et aulae penetralibus inhaerentes, diuersa iudicia obire non posse: ab obseruatione aliorum tribunalium liberamus, vt in sublimitatis tantummodo tuae iudicio propositas aduersus se excipiant actiones.* atque ex iis, quae CVIACIVS hoc loco pro more suo praeclare disserit. quem audiamus etiam. *Et inscriptionis,* inquit, *similitudo, & eorum, qui sacrae vesti deputati sunt, cum cubiculariis affinitas exigit, vt huic legi coniungatur l. 3. inf. de castrens. & minister. Eundem ii omnes iudicem habent magistrum officiorum, quem* ἡγεμένον τῶν βασιλείων, *Theodoretus vocat* libro 5. cap. 20. & ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, *Zosimus 2. Idem iudex est silentiariorum & ministerialium omnium,* l. 4. inf. de silent. l. vlt. inf. de castr. et minist. *& decanorum,* l. 2. inf. de decanis, *& eorum qui militant in sacris scriniis,* l. in sacris scriniis inf. de prox. sacr. scr. *& agentium in rebus post ducenae vel centenae gradum,* l. ex eo inf. de agent. in rebus, *& scholarium,* l. vlt. inf. de priuil. schol., *denique totius palatii disciplina ad eum spectat. Quia vero fabricarum & limitum*

*cura ad eum ſpectat, iudex etiam eſt fabricenſium*, l. pen. ſup. de fabric., *& ducum, & limitaneorum, & caſtris praepoſitorum*, l. viros inf. de diu. offic. *Huic ſimilem eſſe eum arbitror, qui in Gallia dicitur*, Preuoſt de l' hoſtel.

*Et explicatus.* VIII. Caetera quidem omnia proba et exquiſitae doctrinae: verum ad rem propius aliquanto ob oculos ponendam non faciunt niſi haec vltima Cuiacii verba. Rerum enim, quarum vis ipſa cum corpore dudum periit, imaginem aequam percipere vix poteris, niſi ſenſus tuos ad aliquam eius rei ſimilitudinem, quae adhuc exſiſtit, contrectandam adduxeris. Proinde ne quid obſcuri circa id muneris genus reſideat, neceſſum erit, vt poſt tanta nomina nos etiam audire ne dedignere. Adnotauimus autem haud ita pridem quae ſequuntur in margine ad iſta Cuiacii, *Preuoſt de*

*Noſtra coniectura.* *l' hoſtel.* Nobis: **hof marſchall.** non origine quidem vocabuli, ex qua **marſchall** eſt, qui equitio praepoſitus, **der ſtallmeiſter**; verum ex vſu tamen in aulis principum noſtrorum peruulgato. *Officia* ſunt *ſalutationes*, **die viſiten.** inde qui ſalutan-

*Vlpianus explicatus* VIII. *Officia* viſites,) Clara res eſt. Indices equidem non excutio. Ex illorum temporum ſcriptoribus ſuccurrit primo IVVENALIS: *officium cras Primo mane mihi eſt obeundum in valle Quirini. Quae cauſſa officii?* Id eſt: Ich

lutantes introducebat in cubiculum imperatoris, *magister officiorum* dicebatur.

IX. Id quidem primitus; vbi nondum consueuerat, puto, vt seruitia circa domum principis *officiorum* nomine venirent. Namque cum sat antiqui esse videantur magistri officiorum, deduci vocabulum, vnde contendunt viri eruditissimi, vix potuerit. Nota sub Antoninis *magistros* nominari, non *magistrum*. Id quod arguit, hanc dignitatem, communicatam eo tempore cum pluribus, non eandem esse potuisse ac postea; aut saltem non eiusdem splendoris, quo sane fertur claruisse sub imperatoribus Graecis. Eorum enim quisque vnum ha- *Pro tempore differt illa dignitas*



habe morgen einen ehren=gang zu thun: eine visite abzulegen. Deinde VLPIANVS *l. 15. § 23. π. de iniuriis*, qui censet non teneri, *si quis officii honeste faciendi caussa virginem appellauerit.* Quid officii faciendi? puto salutandi, visitandi caussa. Wann jemand ein ehren=wort zu ihr spricht, höflichkeit halben: *pour luy faire la cour.* vt cum vernulis nostris et Gallis loquar. Qui tamen eo iure non vtuntur. Confer quae diximus infra obs. VI. §. 6. Addo Lampr. SPARTIANVM, qui Hadrianum ait *in eius vita cap. 9. consulum & praetorum officia frequentasse*, id est salutandi caussa visitasse. Er hat ihnen die visite gegeben. Quod sane ciuile imperatoris factum erat. Sic SVETONIVS de Augusto, *cap. 53. Officia cum multis mutuo exercuit.*

bebat vno tempore *officiorum magistrum*, haud plures.

*Qualis ab Antoninis ad imperatores Graecos vsque.*

X. Illius rei vmbra fortassis iam tum temporibus Marci Antonini quaerenda. Lampr. CAPITOLINVS *in eius vita cap. 8. principes officiorum* memorat. Idem certe SPARTIANVS *in Pescennio Nigro cap. 12. circa finem*, plane magistros nominat, verbis: *cum hoc et praefecti suggererent et officiorum magistri.* eodem modo in Helagabalo, quod supra paragrapho secunda notauimus, *magistri* sunt *officiorum*, non magister. et in Alexandro Mammaeae cap. 32. *Iniuriam nulli vnquam amicorum comitumue fecit: nec magistris quidem aut principibus officiorum.* Qui vero principes officiorum? Distinguit hos sane ab illis Lampridius. distingui non debere censet CASAVBONVS *ad hunc locum, et in Marco ad cap. 8.* consentit cum eo SALMASIVS *ad Trebellii Pollionis Gallienos, cap. 17.* at pugnat fere secum ad Alexandrum *loco heic producto.* Neutri equidem hac etiam parte possum subscribere: et antiqui nimis sunt hi principes officiorum, vt e moribus imperatorum Graecorum, qui fuerint, ausim definire. Puto, aliud genus ministrorum sub magistris constitutum: fortassis vt posthaec admissionum proximi, sub magistris admissionum. *vide infra §. XII.*

*Vix recte definiunt Casaubonus et Salmasius.*

*Nostra coniectura.*

*XII.* Qui enim rei cuique praefecti fuerunt antiquitus, modo *principes* eius rei dicti sunt, modo *magistri.* VARRO *de re rustica libro I. cap. 2.* *Quocirca* PRINCIPES inquit, *qui vtrique rei praeponuntur, vocabulis quoque sunt diuersi, quod vnus vocatur villicus, alter* MAGISTER *pecoris.* Obserua *magistrum* dici, qui modo ante fuerat inter *principes.* hi autem secundum Varronem duo: alter princeps agriculturae, seu villicus: alter princeps pasturae, seu magister pecoris. Idem quippe significant haec verba. at rem certe separat Lampridius. Sint ergo si mauis officiorum principes, qui primum introducebantur, ideoque principe inter salutantes loco esse, seu *principes salutantium* dici poterant; propterea fastidiis et iniuriis interpellati imperatoris expositi magis et obnoxii. Contigit enim, opinor, vt imperatores saepius, e taedio nimiae visitantium assiduitatis, etsi ipsis salutantibus minus, ministris tamen suis, qui eos introducebant ad se, perfacile irascerentur. Quod secus fuit in Alexandro Seuero, quem animo sane non inciuili fuisse constat. Contigit inquam illo tempore, quo nondum aperte dominum se ferebat imperatorum quisque: nec poterat facile vllus senator ad salutandum non admitti sine contumelia. postea, vbi illam ciuilitatem exuerant Romani

*Varroni lux mutua.*

*Lampridius explicatus.*

principes, contingere illud ex officiorum frequentia fastidium non aeque potuit. Nec hodie magis. vbi nemo nisi ex arbitrio regum et principum vel admittitur vel auditur: quo minus sentiant illam molestiam. Quid autem? satisne ex decore imperator tantae dignitatis viro, ac magister officiorum erat, irasci poterat? Tu vero illos Alexandri tempore in eodem honoris gradu stetisse, quam postea, caue credas. Viles fuerunt primis imperatorum temporibus operae istae circa palatium. ab initio quidem, suspicor, vt caetera domestica, seruiles: mox liberorum quidem hominum; verum longe infra dignitatem senatoriam. nedum vt illi magistri cum proconsulibus comparari potuissent, sicuti postea. Ne praefectus quidem praetorio, summus in palatio honos, praesentissima ipsique imperatori timenda potestas, quae ad imperium adspirare dudum didicerat, pari cum senatoribus dignitate erat: nisi interdum praefecti lato clauo speciatim ornarentur. quod nonnunquam, et per honestam ab officio remotionem, ipsis contigerat. LAMPRIDIVS *in eodem imperatore cap. 21. Praefectis praetorio,* inquit, *suis senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi et essent, et dicerentur; quod antea vel raro fuerat, vel omnino non fuerat: eo vsque, vt si quis impe-*

*Quo in gradu tum magistri et praefectus praetorio.*

*E Lampridio lux mutuo sumta.*

*rato-*

*ratorum ſucceſſorem praefecto praetorio dare vellet, laticlauiam eidem per libertum ſubmitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit. Alexander autem idcirco ſenatores eſſe voluit praefectos praetorio, ne quis non ſenator de Romano ſenatore iudicaret.* Haec longe aliter poſt Conſtantinum, vbi praefecti illi conſulibus pares facti. Tacent ea Caſaubonus, Gruterus, Salmaſius in commentariis ad hunc locum.

XI. Adhuc *officiorum magiſtri*, et quod obſerues *officia palatina* primum, ni fallor, memorantur Trebellio POLLIONI *in Gal-* *Quibus modis dignitas aucta.*



XI. Officia palatina primum) Quid tu primum? legiſtine SVETONIVM? Legi vero, nec tamen ex iis, quae is *in Veſpaſiano cap. 21.* de *breuiariis* habet *officiorum omnium*, adducor, vt ſub vocabulo officiorum intelligam *ab epiſtolis, a libellis, a ſcriniis, a memoria*, et caeteros id genus eo tempore, an fallor? ſeruos, aut certe libertos. Hadrianus certe primus equites Romanos habuit ab epiſtolis et a libellis, teſte Lampr. SPARTIANO *in eius vita cap. 22.* Graecorum quippe moribus, apud quos iam Philippi Macedonis et Alexandri Magni temporibus, maximus ſcribis honos. Verum quis primus homines liberos huic miniſterio apud Romanos adhibuerit, equidem non repperi. Non ſic SENECA noſter, qui *de Beneficiis III. cap. 18.* OFFICIA liberorum hominum et neceſſariorum, MINISTERIA ſeruorum eſſe dicit. Quid ergo ſi *breuiaria officiorum* memorias fuiſſe dicamus, quibus inſcripti qui *Suetonius illuſtratus.*

*Gallienis cap. 17. Cum iret ad hortos nominis sui, omnia palatina officia sequebantur. Ibant & praefecti, & magistri officiorum omnium.* Et iis quidem temporibus excelsam illam potestatem vnius viri, qui *magister* per excellentiam dictus esset, nondum inuenio. Illi ergo *magistri* et plures erant vno tempore, et multum infra senatores. Postea sub imperatoribus ad orientem, cum illa potestas in parem cum proconsulibus gradum proueheretur, id quod summum in suo genere habebatur, non potuit esse nisi vnum. Proinde non memini vel in codice legisse, vel in Ammiano, nisi magistrum officiorum, numero singulari. Quae tempora cum illis neutiquam sunt confundenda. AMMIANVS *Libro XV. pag. m. 65. Florentius Nigriniani filius, agens tunc pro magistro officiorum. Libro XXVI. pag. 499. tractatique asperius ab Vrsatio tunc magistro officiorum.* Et sic saepi-

*Ammianus, alii adducti.*

ad salutandum admittendi, audiendi, iudicandi erant eo die: adscripta rei cuiusque summa quae a singulis petebatur? vt sint *admissionum breuiaria* aut si mauis *salutantium* ipsorum. Sequitur statim: *amicos admittebat, salutabatur, negotia decidebat.* Post gestationem autem vacabat domesticis, non primo mane. id enim priuati magis fuisset, quam principis. Habeo plura: sed transeat. Dixi non miscenda esse haec tempora cum Byzantinis.

ſaepius vnus tantum magiſter nominatur: nec aliter in Codice. Sic THEODORETVS *Libro V. cap. 20.* vnum ſolum nouit magiſtrum; ſic ZOSIMVS, alii. Addo, quem Salmaſius producit, Creſconium CORIPPVM, qui *libro IV.* eodem modo:

*- - - Mandante magiſtro*

*Omnis ſacrorum vis adfuit officiorum.*

ſtetit ergo dignitas illa ſuo gradu ad Iuſtiniani minimum tempora, ita vt conſulatu praefecturisque inferior, cederet quaeſturae, eſſetque caeteris aut par, aut ſuperior. Confer ſupra huius commentationis paragraphum tertiam. Colligimus id etiam e CASSIODORO, qui honores illos eodem ordine collocat, qvo in codice exhibentur. Deinde videtur aucta, praefecturisque praelata. Quod pateſcit e ſequente inſcriptione quam Salmaſius exhibet: (Grut. 406, 1.)

FL. EVGENIO. V. C. EXPRAEFECTO. PRAETORIO. CONSVLI ORDINARIO. DESIGNATO. MAGISTRO. OFFICIORVM. OMNIVM

Non potuit is Eugenius ex praefectura praetoriana magiſteriam efficacem obire, niſi haec quam illa fuiſſet honorificentior. Suſpicor ergo illum lapidem deberi temporibus poſt Iuſtinianum. Sub Valentiniano certe alius longe in conferendis illis honoribus ſeruabatur ordo. AMMIA-

NVS

NVS *Libro* XXVIII. *pag. 583. Post hunc,* inquit, *vrbem rexit Ampelius, - - ex magistro officiorum ad proconsulatum geminum, indeque multo postea ad praefecturae culmen euectus. Et libro* XXX. *pag. 668. tunc officiorum magistro Leone, pro nefas, ipso quoque praefecturam, si celsior e scopulo caderet, adfectante.* Obserua in isto lapide *omnium officiorum* aliud longe significare, atque supra apud Pollionem. heic colligit potestatem, ibi dissipat. Sed redeamus ad ipsas muneris partes explicandas, quae non aeque, vti dignitatis splendor, pro tempore fuisse videntur diuersae: quarumque fuit potior, introductio in sacrum cubiculum.

*Admissionibus praeerant magistri. Cuiacius notatus. Ammianus adductus.*

XII. Admissionibus ergo praeerant officiorum magistri, id quod praeteriit et Cuiacius et Gothofredus. Nec tam cum illo dicendi sunt, *Prevots de l'hotel*, qualis esset forte, nisi fallor, praefectus praetorio; quam potius, *Grands Marechaux de la Cour Inperiale*, aut si mauis, secundum mores in aulis hac parte diuersos, *Grands Maitres d'hótel*, Obrist-hofmeister. Conferri meretur AMMIANVS Libro XXVI. pag. m. 499. vbi magister officiorum Vrsatius is est, qui legatos Alemannorum ad imperatorem introduxerat, muneribusque deinde donauerat eius nomine. qui eiusdem offi-

cii,

cii, quale nos deſignauimus, character eſt. Adde *magiſterium admiſſionum*, cuius mentio eſt in *lege* 12. Cod. Theod. *de ſenatoribus & de glebali*, item apud AMMIANVM Libro XV. qui *magiſtri admiſſionum* ſub efficaci magiſteria erant omnino conſtituti, ſicuti Iac. GOTHOFREDVS etiam teſtatur ad illam legem. Hodie fortaſſis ſimilitudinem minoris eius officii quandam habebunt, die Ceremonien-meiſter. Sunt et *admiſſionum proximi*, de quibus habentur quaedam in codice Iuſtin. conſtituti et hi opinor poſt *admiſſionum magiſtros*, vt ab illis fuerint proximi. Vmbram eius rei hodie forte videas: die Cammer-herren, und Cammer-iunckern.

*magiſtri admiſſionum.*

*proximi admiſſionum.*

XIII. Congregabat magiſter officiorum, ſi quid maiore ſolemnitate in aulae penetralibus celebrandum erat, caeteros proceres atque miniſtros palatinos. Quo pertinet, quos paragraho XI. adduximus, Corippi poetae verſus. Idem hodieque faciunt, quos ſimiles eſſe illis diximus. Iidem, vt et antiqui magiſtri conſuerant, epulas principum adcurantes, ne quid pocula ceſſent, conuiuas admonere ſolent, et cogere ſubinde. Quamobrem impurus ille puer Gabalus, narrante LAMPRIDIO, loco indicato, *praefectum vrbicum ſaepe poſt coenam ad potandum vocabat, adhibitis et praefectis*

*Praeerant et pompae.*

*item epulis atque ſcyphis.*

*Lampridius adductus.*

*fectis praetorio, ita, vt si recusarent, magistri officiorum eos cogerent.*

*Denique praeerant et iuri dicundo seruitiis aulicis.*

XIV. Caeterum et illud in officiorum magistro, quod iureconsulti, veluti supra dictum est, agnouere, conuenit cum his, qui apud nostros homines dicuntur Hof-marschälle, aut, vt plerumque in feminarum palatiis, Ober-hofmeister; quod iurisdictione quadam vtuntur in ministeria familiamque palatinam, nobis vernacula lingua: das Marschall-amt über das hofgesindel.

*In transitu de custodibus feminarum. Vlpianus illustratus.*

Antiquiores longe quam omnia id genus palatina ministeria sunt, qui dabantur feminis inlustribus, *comites* perpetui ac *custodes*: hodieque, quos modo nominauimus, Hofmeister. Atque id officii modo liberi obibant et splendide nati, modo et serui aut liberti: eodem fine atque apud adolescentes. Suspicor, vitio versum esse illis temporibus virgini, si sine comite conspiceretur in publico, quasi aduersus honestatem quidquam temptasset. hinc in contumeliis, comitem abduxisse. Illustrant eam rem TACITVS *libro XI. cap. 35.* de Messalina, et I. LIPSIVS *in commentario ad hunc locum, p. m. 317.* vt et VLPIANVS *lege 15. §. 15. 16. π. de iniuriis.*

*Cassiodorus adductus. Conclusio*

XV. Hisce muneris partibus designandis atque vlterius firmandis egregie seruit CASSIODORVS *libro VI. variarum 6.* De admissio-

miſſionibus quidem verba ſequentia : *per eum ſenator veniens noſtris praeſentatur obtutibus - - promiſſor collocutionis noſtrae, glorioſus donator aulici conſiſtorii - - per eum nobis legatorum praenunciatur aduentus &c.* ad illam vero iurisdictionis in ſeruitia palatina partem haec excerpta ſunto. *ad eum palatii pertinet diſciplina, ipſe inſolentium ſcholarum mores - - differenat.* Et quae caetera, qualia piget transſcribere. euoluas ipſemet lector, amabo, Caſſiodorum, totamque perlege magiſteriae dignitatis formulam : inuenies iſti cum noſtris coniecturis conuenire. vt taceam alia quaedam memoratu digna, veluti magiſtros officiorum ſupremam curſus publici curam geſſiſſe, et quae ſunt praeterea, Cuiacio quidem et Gothofredo, quorum ſcrinia nos non compilamus, maximam partem occupata. Taedet iam nos pluribus in hoc inſiſtere. tandem quaeſtio de re tantilla ad liquidum perducta eſto.

OBS. II.

# OBS. II.

## VELLEIO PATERCVLO QVAEDAM MEDICINAE POST P. BVRMANNI CVRAS

### §. I.

*Ingenium Velleii turpe.*

ODi Velleium, hominem quippe leuem, dubiae fidei, externae rerum speciei seruientem, parum recte doctum, eloquentiae quidem satis habentem, verum et ostentatione subinde tumidum; laudatorem generis proprii: denique, quod vocabulum omnes improbitatis partes implet, adulatorem; eumque plane seruum, atque saepius ridiculum. Quis enim, quaeso, cordatus ferat, immodicum istud partium Iulianarum studium? Quis ferat in viros aduersae partis summos quosque tam proterue iacta conuicia? Quis ferat Ciceronis mortem ab Augusto, qui sane princeps eius caussa, remoueri, declamarique eodem tempore pro Cicerone in Antonium? *Libro II. cap. 66.* Quis ferat mirantem, quod artium plerarumque summa laus vno tempore effloruerit? *L. I. c. 16.* Illud potius mirum, mi Patercule, nisi vno tempore. Quis ferat patrui scelus

lus laudantem, quod accuſando libertatis defenſori ſubſcripſerit? *L. II. cap. 69.* Et quis omnes naeuos atque varices memoret, quibus Velleianae deturpantur hiſtoriae.

II. Verum ſi miſſos iam faciamus malos auctoris mores, fatendum nihilominus eſt, librum eius hodie, propter natiuam ſtili puritatem et proprietatem, ſatisque ſibi ſubinde conſtantem dictorum concinnitatem, quas quidem res iſtorum temporum felicitati deberi, non ſane Velleio, certum eſt: eſſe inter omnino vtiles, et ob deſcripta in eo rerum momenta, poſt naufragium litterarum, defectu potiorum, iam nunc factum neceſſarium magis quam bonum. Propterea culpandi non ſunt viri eruditiſſimi, qui poſt Lipſium, non ſane minus ac ego iſta deteſtantem, tot operae in emaculando Velleio illuſtrandoque poſuere. Eſt iſti labori non vltimum apud litterarum aequos reciperatores pretium: vt de vera auctoris ſententia vel in peſſimis ſcriptis conſtet. Amamus igitur merito ſuo doctum ſane virum P. Burmannum, qui aliquot abhinc annis Velleium nobis dedit multo quam ante nitidiorem, pleniorem. Fruantur illo quibus cordi res Romanae, legant, improbent, deteſtentur; poſtea, ſi velint, ignoſcant, veluti LIPSIVS *in praefatione ad Leevvium*, putentque, *non Hel-*

*ſcribendi tamen genus ſat probum.*

*et res quas deſcribit vtiles.*

*Quamobrem dignus cui medeamur et ignoſcamus.*

*Burmannus laudatus.*

*uidios omnes nasci posse aut Thraseas.* Fortassis et me habebunt aliquando consentientem, cum tertium legerim. Primum enim cum legerem, irascebar Velleio; secundo magis etiam: iam forte deferbuit. Legant igitur alii, si malint, alio animo; probent, ament etiam: modo ne hunc anserem post Rhenanum comparent olori Caesarino aut Patauino: nec pueris commendent: quorum in manibus quemuis alium potius quam hunc versandum censeo. ne falsas de rebus imagines imbibant; ne fingere discant ac assentiri: ne libertatem ingenuam dediscant. Leuiore sane morum dispendio, si alterutrum putetur necessarium, e poetis imbuentur amoribus, quam e Velleio adulatoriis artibus. Sed nimium praefamur: iam ad rem.

*Rhenanus notatus.*

III. Nos etiam haud ita pridem Velleio emaculando manum admoueramus, hortatu libellionis, qui nouam eius editionem moliebatur. Eram igitur in eo, vt animaduersionibus quam breuissimis, atque summis rerum ad marginem perpetuis, quas nolim desiderari in editione Burmanniana, item descriptis ad caput paginae cuiusque annis ab vrbe condita, et interpretatione Germanica, illustrarem. Meditabar etiam supplementum Velleianum. Verum postquam mihi indignum videri coepit,

*Occasio scribendi in Velleium*

pit, vt memet in viri ſtilum moresque improbos ea fini quaſi transformarem: non illud tantum, ſed mox etiam omnino libri eius edendi propoſitum omiſi. Nec quisquam in poſterum Velleium a me exſpectet facile. Poſtea quoque vidi, ſummas rerum ad marginem, quas adſcribere coeperam, a Lipſio dudum feliciter occupatas. Tuli tamen, cum vterer editione non ſatis nitida, vitam ſcilicet degens in angulo Franconiae, vbi magna id genus librorum penuria, quantum ex ingenio licuit, non ſpernendam forte locis quibusdam medicinam, quae adhuc, poſt curas Burmannianas, in deſperatis habentur, atque pene derelictis; cedente in caſſum maximorum inter criticos, quot ea tentarunt, auxilio. Duo videlicet eminent loca: vtriusque ſuis rationem habebimus ſeparatim.

*Loca quaedam in eo libro pro deploratis.*

IV. Primus locus eſt in libro II. capite LXVIII. quod orditur Velleius: *Suo praeteritum loco referatur: neque enim perſona vmbram actae rei capit.* Quis vero lucem in hac vmbra? Abſiſte doctiſſime Burmanne, quidquid agas et adducas, verba iſta ſenſum vllum, qui adplicari poſſit, non recipiunt. LIPSIVS ingenioſe quidem, verum minus probabiliter, voluit: *neque enim perſona vmbram ac tenebras capit.* Scilicet non eum eſſe Coelium, qui taceri

*Verba quibus ſenſus non ineſt. Fruſtra laborarunt critici.*

debeat, quod explicari poteſt. VOSSIVS ſollicitandum locum non putat. at qui tamen intelligendum? Aldus MANVTIVS Paulli F. et Iac. SCHEGKIVS in ſcholiis praetereunt. BOECLERVS vitioſum eſſe cenſet, nec temere tentandum. HEINSIVS aut legi vult, *tantae rei*, aut ſenſum ineſſe verbis. qua in re equidem ei non ſubſcripſerim. BVRMANNVS, vt indicaui ſupra, in eodem eſt, vt illa explicari poſſe contendat. Et ſane admitterem illius ſententiam, ſi ſcriptum eſſet abſolute: *Perſona Coelii vmbram non capit*. i. e. vir adeo illuſtris ſub vmbra obliuionis relinqui non debet. Verum cum additum ſit, *actae rei*, docendi eramus inprimis, quid ſibi velit, *actae rei vmbra*? id cum non egerit Burmannus, earum rerum peritos conſentientes nanciſci vix poterit. Nec iuuat illum parallelismus, cum in ſolo vmbrae vocabulo non omnis reſideat obſcuritas.

*Sententia Velleii quae?* V. Antequam adiicimus et noſtrum ſuffragium, diſquirendum erit, quam ſuſpicari liceat fuiſſe Velleii ſententiam: latentem forte ſub illa obſcuritate. Scilicet reiecerat is auctor Coelii caſum, iam ante temporibus belli Pharſalici referendum, poſt tempora triumuiratus Antoniani. Excuſatione igitur vti videtur, quod rationes temporis migrarit, verbis, *ſuo praeteritum loco*

*refera-*

*refe ratur.* Sed quare praeteriisti suo loco? *quia persona vmbram actae rei non capit?* quid hoc est? ludis tu vero Patercule, et nugas agis. Dabimus igitur aduocatum. Id sentit ni fallor. Coelium a se propterea reiectum, quia in narrandis tantis rebus, vt casus bellorum ciuilium, ne series eorum et ordo turbetur, vnius personae rationem habere non potuerit, et proinde quae ibi tacuerat, commodius hoc loco, post explicata bellorum euenta, narranda putarit. superest vt iam ego censeam. Id quidem fiet iisdem verbis, quae alio tempore in margine Velleii adnotaui. Aut me omnia fallunt; aut nostra coniectura rem expediet. Vel sacramento contendam, corrupta quaedam esse vocabula, et vnum excidisse. Atque id sat scio quam facile per compendia scribendi, quibus admodum frequenter vtebantur seculis superioribus, contingere potuerit. Legendum igitur erit mea fide: *neque enim personae vnius rationem actae rei capit ordo.* Fingemus enim scriptum fuisse litteris Langobardicis umꝯrām, sicut et gram, *gratiam*, clam, *clementiam*, per compendia eo tempore. inde *vmbram* legerunt, vbi legendum erat, *vnius rationem.* Ne audaciam accuses lector: non temere sumus, nec destituunt suae caussae coniecturam nostram: neque quisquam ni-

*Nostra coniectura.*

si audax talem soluerit nodum, quem alii pro desperato reliquere. sensus est, quem supra declarauimus: stilus est, numerus est, verba sunt plane Velleii. *Rationis* vocabulum quidem eo sensu satis solemni supra est cap. XXX. num. 3. quod ad *ordo* pro *serie*, libro eodem II. cap. 48. num. 5. *Harum*, inquit, *praeteritarumque* RERVM ORDO -- *voluminibus* -- *nostris explicabitur*. cap. 199. n. 1. *ordinem calamitatis* vocat, et sic saepius.

*Alter locus haud minus impeditus.*

V. Alter locus est libro II. capite LXXXII. *in Gryphiana editione pag. 110. in Schegkii pag. 87. in Raphelengii principe pag. 106.* Et hae quidem cum vetustis atque sinceris reliquis, vt et Vossianis editionibus, verba omnium confessione mire deprauata, et ad hunc diem a quouis frustra tentata, exhibent hoc modo:

*Qua aestate Caesar tam prospere Lepidum in Sicilia bene fortuna in Caesare et rep. militauit ad orientem.*

*Thysii et Burmanni diligentia desiderata.*

In Thysii, Burmanni, aliisque recentioribus, in hoc tantum differunt quae exhibentur verba, vt scriptum ibi inueniatur, *in Lepidum*, sine caussa, et nescio quo auctore. Hoc enim facto, nihilominus is locus putandus est omni sensu carere, et id habetur incommodi praeterea, vt Velleius aduersus grammaticam et vsum Latii, *militare*

*litare* cum quarto casu, et particula *in* fingatur expressisse. Quod vt insuetum plane et soloecum, ne reciperetur, vsque adeo cauendum fuisset, vt vltro, vel si Rhenanus edidisset, exturbandum esset.

VI. Velleius scilicet in eo est, vt post res Lepidi aduersas in Sicilia narret etiam Antonii minime prosperam in Parthos expeditionem. Videndum quo loco Noster illam Antonii fortunam habeat. Censeatne e republica, quod Antonius, haud dubius iam eo tempore Caesaris Octauiani hostis, detrimentum esset passus: an luctuosum Populo Romano? Hoc quidem certe debuerat, si vel minimae resedissent in Velleio Romani animi reliquiae: miles enim Romanus caesus erat atque fugatus cum dedecore. Sicut idem ferme decentius longe, vtut Iulianarum partium, defleuerat tamen HORATIVS; *Epodon* IX. verbis: *De sententia Velleii coniectura.*

*Romanus, eheu, posteri negabitis,*
*Emancipatus feminae*
*Fert vallum & arma miles etc.*

Verum si Velleium spectemus, Seianum mancipium, et adulatorem professum: non sane potuit, quin id magno reipublicae Caesarisque, inuertit planus ille, compendio factum diceret: quod fortuna per expeditionem istam in vincendo Antonio primas quasi partes occuparat. In manifesto *Adulatur eo loco.*

*Interpretes eius reprehensi.* igitur ſunt errore omnes prope magni nominis critici, qui illum locum ita reſtituere annisi ſunt, vt ſenſus eſſet, fortunam aduerſus rempublicam eo facto pugnaſſe. Quo etiam pertinet Acidalii ſat ingenioſa de caetero quamuis audax coniectura; qui ſic reſtitui poſſe contendit: *Qua aeſtate quam Caeſari proſpera in Lepidum in Sicilia, tam ſcaeua fortuna in Caeſarem & rempublicam militauit ad orientem.* Eodem recidunt tentatae a Schegkio et Heinſio, cum interim praeteriret Voſſius, Boeclerus deſperaret, ſed in caſſum, emendationes. Quid vero? Velleius Antonium victum non e republica diceret? Et quid ſibi deinde fortuna vindicaret: ſi Parthi, non illa ſane, aduerſus populum Romanum pugnaſſent? Verum illud mirum & fortunae opus, quod Parthi pro republica, in fugando Caeſaris hoſte pugnarant. Et haec eſt haud dubie vera Velleii ſententia. Nunc *Lipſius, Burmannus laudati.* ergo ad reſtituenda, quoad licet, verba. Doleo tacuiſſe Lipſium, qui per ingenii felicitatem et doctrinae, eruendis illis, fere vnus maxime par erat. Occupauit autem Burmannus quandam noſtrae coniecturae partem, cum idem, quod et nos ante multum, quam eius notas videramus, vidit. Eſſe videlicet loco *in* legendum *pro.* Quo magis mihi et viri ingenium, et noſtra pla-

cet

cet emendatio. Sic autem legendum censet vir eruditus: *Qua aestate tam prospere Caesar in Lepidum in Sicilia, bene fortuna pro Caesare et rep. militauit ad orientem.* Quae quidem his laborant incommodis, vt in repetito *in* ante Lepidum sit asperitas, et, quod abest illa particula à primis editionibus, audacia; item, cum abundet illud *bene*, deformis hiatus: nec possit defendi, vt supra diximus, insuetum nimis illud, *militauit in Lepidum.*

VII. Placet igitur etiamnum emendatio nostra, quam alio tempore nullis ad manum probatis editionibus, opitulante scilicet ingenio, ad marginem commaculati a Iunckero Velleii adnotauimus, his verbis: Si medela huic loco potest adplicari; erit fortassis, vt legas: *Emendatio nostra.*

*Qua aestate Caesar tam prospere Lepidum in Sicilia vicit, fortuna pro Caesare et republica militauit ad orientem.*

sic enim rem expeditam esse satis, et recipi haec pro illis desperatis posse, putauerim. Facile quippe fuit, vt legeretur *bene*, loco *vicit.* praesertim si quaedam litterae per antiquitatem attenuatae fugiebant oculos. Et ne quis mihi occinere ausit: non tam victum esse Lepidum, quam a suis militibus desertum; sciat: etiam qui sine sanguine, vel oratione vicit, vicisse recte praedi-

 cari.

cari. In re minime dubia quid opus exemplis?

*Curae secundae ad editionem Burmanni.* VIII. Poteram finire. At his ipsis diebus, cum illa scriberem, Burmannianam editionem et euolui primum, et legi. Iuuabit igitur in transitu quasi breuiter adnotare, quae non satis animaduersa, aut praeterita circa emendandum Velleium, a viro caetera oculatissimo, mihi videbuntur. Libro I. *cap. VI. num. 3. pag. 40. 41.* censemus recipi potuisse intra verba Vellei emendationem Lipsianam elegantissimam certe verissimamque. cui subscribimus, et interpungentes paullo aliter ac ille, legendum esse contendimus: *Ea aetate clarissimus Graii nominis Lycurgus, Lacedaemonius, vir generis regii, fuit. Seuerissimarum iustissimarumque legum auctor, & disciplinae conuenientissimae viris.* Nec enim sola difficultas est in repetito *vir*; sed et in eo, quod explicari nequit, quae sit *disciplina* in viro: aut quo pertineat quod additur? Disciplina de singulis hominibus dici non potest: de totis ciuitatibus, castris, conuentibus hominum, potest. Debebat, si id sensisset: *Vitae continentissimae* praedicare. Adeo non male, cum locus esset in mendo, sensit Manutius, qui illud *conuenientissimae* concoquere non poterat. Verum tu, Lipsi, longe rectius, quod serus agnosco.

*Emendatio Lipsii defensa.*

IX.

IX. Eodem capite paullo ante, num. 1. pag. 38. recipiendum erat in textu beneficio eiusdem, DCCCLXX. nec exhibendum vt ante DCCLXX. Aliter temporum ratio non constat. nec sibi ipse Velleius. Error librarii in aperto est. Sit indiligens is auctor. an vero putemus illum vel in annis ab vrbe condita computandis lapsum esse? *Eiusdem alia.*

X. Eodem capite num 6. pag. 46. 47. 48. inficetum illud glossema, mea pace, non tantum litterarum charactere distingui, sed et omnino resecari, et in adnotationes transferri potuit. Quod sane facerem, si per me edendus fuerit Velleius. Verum a verbis *Aemilius Sura*, vsque ad illa, *intersunt anni MDCCCCXCV.* Quae non minus ac ea quae antecedunt diuerso charactere exhibere debuit Burmannus. Nihil enim est certius, quam haec vltima esse ascititia: nec constare sibi Velleium posse, nisi demtis, quae indicauimus. Haud est credibile eius rationes ne per vnum quidem caput, vni paginae, nec toti quidem, inscribendum, contradictionis notam vitare. Quaeso enim, initio capitis dixerat: Assyrios regnum obtinuisse annos 1070. in quo sane numero nihil temere mutandum: inde ad Vinicii consulatum esse 870. quae si iungas, conficies a Nino ad Vinicium annos *Alia Velleio medicina.* *Ratio temporum confusa.*

1940. aut si Lipsio in omnibus obsequare, qui hominis Romani annos, in incertis praesertim illis Assyriae rebus, ad Orosii calculum perperam exigit, fient anni 2000. ne sic quidem cum nostris Chronographis consentiendo, quorum e rationibus, si recte subduxi, erunt inter Ninum et Vinicium anni 2072. Haec cum ita sint, dicet Velleius proxime a fine eius capitis, esse a Nino ad Vinicium annos 1995. erroris que se arguet annorum aut LX. aut minimum V.? Credat Iudaeus. Vtrumque vero, et eiici debere fragmentum illud temere immixtum, et tollendum esse ad verba quae indicauimus, euincunt plane quae sequunrur: *Huius autem temporis aequalis Hesiodus fuit etc.* Cuius temporis? Niniani aut Viniciani? Ludis tu vero. Tollas ergo quae a manu descriptoris adultera intersunt, vsque ad illa, quae de Carano; qui propior aliquanto ad Hesiodi tempora. Odoratus est haec eadem Lipsius. suasit plane Vossius. Dissuasit temere Boxhornius. Consensit Vossio et porro censuit Heinsius. secutus est hos auctores Boeclerus. Falsi fuerunt in eo Delbenius, Manutius, Schegkius, quod non totam laciniam sustulere, sed maximam partem. Illos certe non hosce sequi debuit V. C. Burmannus, atque vulnus totum, ne cicatrice quidem relicta, persanare.

*Idem docent quae sequuntur.*

*Interpretes laudati.*

re. Primus rem ſuſpicatus videtur Petrus DELBENIVS: huic propterea debemus gratias. ſubit quaerere, quis ille fuerit? De Thoma, Franciſco, Alphonſo Delbeniis inuenio quaedam, de illo nihil: niſi Tomaſinus iuuat in elogiis.

*Primus emendationis auctor.*

XI. Ad caput VIII. *num.* 2. *pag.* 56. non ſperno quod Gryphiana, Schegkii et Lipſii editiones praeferunt: *quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules victor extitit.* Nec tamen, ſi contendant, refragari auſim Voſſio et Heinſio, qui *que* ſuum amant, reſtituuntque et diſtinguunt hoc modo: *quo quidem in ludicro, omniſque generis certaminum, Hercules victor extitit:* vt ſignificatus per particulam augeatur. quo ſenſu in probatis auctoribus haud raro inueniri certum eſt. BVRMANNO ſubſcribere non poſſum, qui Latinum eſſe non putat, *certamina vincere*: habentur enim talia, ni fallor, paſſim. Graeciſmus eſt forte, at antiquiſſimus, *olympia vincere*, ὀλύμπια νικῆσαι. ENNIVS dudum:

*Vetus lectio reſtituta.*

*Cenſente ſecus Burmanno. Sed infirmis rationibus vſo.*

*Sicut fortis equus, ſpatio qui ſaepe ſupremo*
*Vicit olympia, nunc ſenio confectu' quieſcit.*

Eodem modo, PREMIA MAIORA VICIT, *millia nummum vicit, miſſus vicit, ſeiuges, trigas, bigas vicit*, caſu ſubinde quarto in

mar-

marmore antiquo, quod exhibet Onuphrius Panvinivs *de ludis Circensibus libro I. pag.* 21. Plura iam non subeunt, legi tamen. nec dubito, quin elegantius dicatur, *ludicra vincere*, quam *ludicris*: et *certaminis victor*, quam *certamine*. opus igitur omnino non est, vt vir doctissimus Burmannus quidquam ibi subaudiat.

*Lipsii coniectura defensa.*

XII. Ad hiatum illum Velleianum *post cap. VIII. pag.* 64. insignem, cui medendo accingebar alio tempore, nihil certius est, quam legendum esse cum Lipsio et supplendum vtcunque: *Perses populo Romano grauior, quam timuerat, hostis extitit.* Dubium id non faciunt, quae contra dicit Burmannus.

*Alia vetus lectio restituta.*

XIII. Cap. XII. num. 5. pag. 87. restituenda in integrum antiqua illa proba et elegans lectio: *Eamque vrbem magis inuidia imperii, quam vllius eius temporis noxiae inuisam Romano nomini, funditus sustulit.* Frustra dubitauit Lipsius.

*Interpretes reprehensi.*

Perperam in textum recepit Boeclerus non putem ea fini coniectam in notas illius emendationem. Locus certe sanus est Pendeat *noxiae*, casu secundo, ab *inuidia*, an ab *inuisam*, an sit Hellenismus: perinde est. planum illud, probum, ex vsu Latii. Male praefert Heinsius *noxae*, ignarus quippe distinctionis, quam iureconsulti seruant rectissi-

tissime inter *noxiam* et *noxam*. Idem error obrepsit Burmanno: ne statim Boeclerianum illum surculum ex agro Velleiano euelleret. Fatemur tamen, haud temere videri posse suspectum illud, *inuidia inuisam*. nisi in Velleio essemus emaculando; viro quippe militaris in scribendo neglegentiae. Quod ad *noxiae* vocabulum, sequimur in eo praeferendo, non TRIBVNIANVM tantum §. 1. *Institutionum, de noxalibus actionibus*, et THEOPHILVM *in paraphrasi ad eum locum*, VLPIANVM *lege 1. pr. π. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*, vt et plures inter iureconsultos; verum etiam PLAVTVM, TERENTIVM, CAESAREM, CICERONEM, alios antiquissimos auctores, proprietatem verborum maxime sectatos, qui *noxiam* eo sensu maluerunt, quam *noxam*. Vide ALCIATVM, caeteros, qui in id inquisiuere latius, apud DVKERVM *in opusculis de Latinitate iureconsultorum veterum, p. 8. vsque 22.* Amanus ergo te Vellei, quod locutus es proprie, consultosque iuris inuisti illo loco, quem sollicitandum non esse censeo.

*Noxia, illo loco rectius quam noxa. Iureconsulti potissimum testes vocati.*

XIV. Hae sufficiant medicinae pro Velleio paratae hoc tempore. Alio, si vacat, plura in librum secundum emendationum cilimenta, item animaduersiones, et artes eius adulatorias, e summis rerum quas ad

*Conclusio.*

ipsi-

ipſius textum adſcripſimus, detectas dabo. Quarum rerum ſi cupidus es, vellica nobis aurem, lector, faueque interim.

---

# OBS. III.

## PRO HIERON. CARDANO CENSVRA BAELII MALE HABITO

DEfendendos ſumſimus viros quosdam nobilitate generis, eruditione, virtutibus ad ſummum gloriae culmen euectos: verum quos maledictis per libros paſſim ſparſa improbitas infimi generis hominum, inuidulorum, ſeruorum, dicaculorum, qui caeteros ex ſuo ingenio aeſtimant, nec minus quam ſe putant eſſe turpes, vsque adeo afflixit: vt hodieque eorum virorum fides, quae maxima eſſe meruerat, vix habeatur tuta. Alio ſeculo, cum eſſent inter eruditos qui crederent nugis illis, magiae ſeu necromantiae ſuſpicio ab illis defenſa eſt. Amamus ergo te Naudaee, amamus et te, Baeli, qui famae multos reſtituere niſus es: cum iam non ſomnia iſta, ſed virtutes in quaeſtionem venirent. vterque ſane in Cardano decepti tantum ab inuidis iſtis. Laudamus et alios egregios viros, qui in eodem ſtadio

dio decurrerunt. Nec tamen hi rem perfecerunt: sunt enim adhuc defendendi plures quam velim. Quod vt fiat breuiter, et quoad fieri potest, rectissime; viros illos qua decet fide characterismis seu morum notationibus pingere constitui: vt videas non mereri, qui censeantur in nigris. Agam tamen libere et ita, vt ab aliis dicta, nisi arguendi sint illi, praetereani. Pinximus hoc modo, et prodire altero abhinc anno, in commentariis de rebus eruditorum in Franconia, amici nobis auctoris suasu, passi sumus, Henr. Corn. Agrippam. posthac copiosius paullo defensum dabo eruditum sane, quam putatur, magis, et veri omnis et honesti, religionisque studiosum virum, Nic. Machiauellum. deinde alios et alios, hoc tempore en tibi lector Cardanum.

* * *

Hieronymus CARDANVS war ein sohn Facii Cardani, eines rechts-gelehrten zu — Cardan geburth. A.

D

A. Facii Cardani.) Bayle nennet seinen nahmen nicht. berühret aber seinen tod, und noch etliche umstände von ihm, in seinem dictionnaire, bey dem articul, Gerôme Cardan, in der anmerckung R. Daß ich ihn fromm glaube, entsteht aus dem, was ich durch Hieronymum Cardanum, von diesem Facio, in einem brieff an seinen sohn, aufgezeichnet finde, de libris propriis, nach der auflage des — Sein vater.

zu Meyland, und guten frommen mannes, welcher ihn in seinem alter, aus einer armen witwe, die er als seine frau gehalten, nicht aber öffentlich hat heyrathen wollen, B. erzeugt. Bayle vertheidigt ihn also mit recht, daß seine mutter mit dem nahmen einer hure

---

Henric-Petri Basel 1562. pag. 45. in den worten: propterea auus tuus Facius Cardanus duo mihi praecipua mandata proposuit: alterum, vt singulis diebus dei, et illius immensae bonitatis, beneficiorumque suorum, recordarer: alterum, vt his quae facerem, dum facerem, intentus essem:

Dessen adel, Auch Scaligers und Schoppen, aus blosser mißgunst strittig gemacht.

Er war aus altem Meylandischen adel, welches er in der vertheidigung wieder Scaligern behauptet: diesem aber auch seine fürstliche ankunfft eingestehet. Welche, wann sie unrichtig gewesen, ihme strittig zu machen, Cardan als ein Italiäner, nicht würde haben verabsäumen können. Daher ich dann bewegt werde zu glauben, graf Schopp von Clarenthal habe in diesem stück wieder Scaligern unrecht: so wohl als hinwiederum andere gelehrte unter den Deutschen, welche Schoppen von so gar verächtlicher ankunfft ausgeben: da man doch aus seiner vermuthlichen erziehung und andern umständen das gegentheil siehet.

Bayle irret.

P. Vertheidigt ihn.) in der anmerckung B. Es irret sich aber Bayle sehr, wenn er glaubt, Cardan sage nicht ausdrücklich, daß seine mutter an Facium Cardanum nicht ordentlich verheyrathet gewesen sey. Bedarff es also hier keiner schlüsse zu erweisen, daß Cardan keine ehlige geburt gehabt habe.

Cardan ist nicht ehlig erzeugt.

De libris propriis p. 2. steht, was ich oben setze, deutlich. pater enim meus, sagt er, vt senex ac iurisconsultus viduae matris meae pauperis publicas nuptias auersabatur; ipsa vero

hure nicht zu belegen sey. Der eigentliche ort seiner geburth ist Pavia, wohin seine mutter zur zeit ihrer schwangerschafft, vor ihren anverwandten verborgen zu seyn, theils auch der pest wegen, die damahls in Meyland einriß, welches im jahr 1501. geschehen, geflohen war. Sein vater erzog ihn zu den wissenschafften fleißig, und unser Hieronymus finge bald an, sich durch schrifften hervor thun zu wollen. Im sechzigsten iahr seines alters, hatte er über funfzig besondere tractate geschrieben, aus 300. büchern, worein er die etwas starck seynd einzutheilen gepflogen, bestehend. Diese enthalten viel gutes und angenehmes, geben auch nebst der weitläufftigen gelehrsamkeit, genugsame zeichen eines gereinigten gehirns: deßwegen sie schon ferner, wie sich

Erziehung. C.

Schrifften. D.

D 2 der

turpe ducebat, quod diceretur, non ex coniuge peperisse. Er war also kein ehliges, aber deßwegen nicht etwa ein huren-kind. Denn eine hure, *meretrix*, ist keine andere, *nisi quae corpore meret*. Der umgang mit Cardans mutter aber war ein gemäßigter concubinat, mariage de conscience. Ich bin hier nicht gesonnen etwas anzumercken, als was Bayle übergeht, oder worinnen er gefehlt hat: daß er also mit mehrern dieserwegen nachgesehen werden kan.

C. Bald an.) de libris propriis pag. 2.

D. Uber 50. Tr.) eben daselbst durchaus, besonders pag. 51, 52. seqq.

Unverdiente verkleinerung seines ruhms.

der verfasser davon versprochen hat, auf die nachwelt dauren, und ihn in der hochachtung erhalten werden, daß er einer der grösseſten männer seiner zeit gewesen sey. Welchen ruhm man ihm nunmehr desto eher gönnen soll; ie unbilliger man gegen ihn, bey seinem leben sowohl, als in den folgenden zeiten, gewesen ist. Naude rettet ihn zwar aus E.

---

Thuan ist auch partheyisch.

E. Naude.) in seinem iudicio de Cardano, und mit wenigen in der apologie pour tous les grands personnages qui ont été faussement soubçonnez de Magie. wo er ihn zugleich hoch rühmt. Mit Thuano bin ich auch nicht zu frieden. sein Urtheil scheint unbillig zu seyn, ob gleich nicht eben durchaus. weil er sich augenscheinlich durch Scaligers parthey, auf dessen seiten er alzusehr gehangen, in ein vorurtheil wieder Cardan hat verleiten lassen. Was ist gemeiners als daß grosse leute von aussen eine schlechte figur machen? marctschreyer stellen immer die ansehnlichsten personen für. nimium ne crede colori. Wegen der nativität Christo durch Cardan gestellet, kan ich ihn nicht durchaus vertheidigen. die sache ist längst allzu verhaſt beschrieben, als daß man dagegen leicht zu seinem besten etwas ausrichten würde. Cardan hätte auch diesen fürwitz leicht können bleiben lassen. Allein, ich werde doch nicht irren, wenn ich seiner redlichkeit und religion so viel zutrauend, davor halte: er habe dabey eine gute meynung gehabt, und die schlimmen folgerungen, die man ihm nachmahls daraus gezogen, keineswegs vorher gesehen, sondern geglaubt; der das menschliche geschlecht, nebst dessen fall und erlösung, nach seiner allwissenheit, ehe die welt gebauet

Cardan sternseherischer fürwitz,

einiger massen vertheydigt.

aus dem verdacht der zauberey; er mahlt ihn aber dagegen in andern dingen dergestalt übel ab, daß er leichtlich denen, die ihn Naude handelt ihn unbillig:



war, vorher gesehen, und die menschheit des erlösers bestimmt gehabt: hätte auch wohl was Christo als menschen in der erniedrigung auf dem erdkreiß begegnen sollen, wie es die propheten hernach verkündiget, und die morgenländische weisen seine geburth aus den sternen gesehen haben, in die ordnung der sternen einschreiben können. worinnen warhafftig nichts für die Christliche religion schädliches steckt. Denn das argument, welches Thuan, Naude und Bayle, wieder Cardan gebrauchen, schliest keines wegs richtig. wie Christus als Herr der sternen sein verhängniß nicht in den sternen hätte haben können. Massen darinnen nichts wiedersprechendes: daß Christus als Gott, der Herr des verhängnisses sey, und sich gleichwohl selbst ein verhängniß, darnach es ihm unter den menschen ergehen solle, geschrieben habe. denn also hängt er von nichts ab, als seinem willen, das heist ausser ihm von nichts. welches der Gotteslehre gantz gemäß ist. Nun aber, da er Herr der sternen bleiben, und gleichwohl, als mensch gebohren, sein verhängniß, so lang der stand der erniedrigung währte, in den sternen, wie er sich dasselbe selbst bestimmt, haben konnte: so folgt aus des Cardan vornehmen an sich selbst nichts böses wieder die Christliche religion: und das von den gelehrten zeither dieserhalben wieder ihn gebrauchte argument fällt als unkräfftig hinweg. Könte er also in sofern vertheidiget werden: welches ich ietzt nicht weiter treiben will, weil ich die astrologische schrifft selbst, wovon die frage ist, noch zur zeit nicht gelesen habe. der ich

Der vorwurf darwieder schliest nicht.

aus seinen schrifften selbst nicht näher kennen, aus sothanem bildniß, aberglaubisch, wunderlich, verwirrt, und beynahe thörigt scheint. Bayle, der sonst gegen die meiste gelehrte so viel billigkeit gebraucht, macht es unserm Cardan nicht besser: und schreibt deutlich, daß man seinetwegen nicht nur

und noch mehr Bayle. F.

sonst für dergleichen sternseherische händel einigen glauben nicht hege. Der gute Cardan war in dieser absicht wohl nicht unter die ungläubigen zu zehlen. viel ehe trat er auf der andern seite etliche schritte in den aberglauben. Das kan ich dem großmüthigen Thuan nicht vergeben: daß er das gerüchte von Cardani tod, ohne schein der warheit, so leicht geglaubt, und seinen büchern einverleibt hat. Unser armer verfolgter würde ein weit besseres gerücht erlangt haben, wann sich nicht auch in einem so vortrefflichen wercke, als des Thuan geschichten seynd, von ihm eine mit etlichen vorurtheilen verfälschte nachricht zeigte. sie steht im zwey und sechzigsten buch auf der 85. seite.

Cardan war nicht ungläubig.

F. Bayle schreibt deutlich.) am angeführten ort, in der anmerckung I. ce n'est point pour lui, sagt er, que la folie est mélée auec le grand esprit: il faut prendre la chose d'un autre sens, et dire, que le grand esprit est mélé auec la folie: le grand esprit ne doit étre consideré, que comme l'appendix et l'accessoire de la folie. Bayle hält sich dieserwegen an Naude: dem ich um so weniger vergeben kan, daß er dem Cardan die übereilte wiedersprechungen, die in seinen schrifften enthalten, und daraus gar kein wunder zu machen, oder deßwegen beym Cardano ecstases zu erdichten seynd, so gar übel ausleget; weil ihme Naude diese

Naude und Bayle ausschweiff.

nur sagen müsse, es sey bey ihm, wie ordentlich bey grossen geistern, etwas seltsames und thörigtes untergelauffen: sondern vielmehr eingestehen, daß Cardan etwas grosses mit seiner narrheit vermischt gehabt hätte. Weil dieses und nicht ienes bey ihm vorwiege. Uber das deutet er ihm seine Armuth, die doch nicht so groß, wie sich wohl Bayle eingebildet, gewesen, auch nicht immer angehalten hat, zu seinem nachtheil aus-

G. Cardan war eben nicht arm.



menschliche gebrechen selbst sehr reichlich zugestossen seynd. indem gewiß die gelehrte welt wenig bücher hat, die so unbedachtsam, und so übel zusammenhängend geschrieben wären, als des Naudé considerations politiques sur les coups d'état.

G. Seine armuth.) das geschieht besonders in der anmerckung G. beym Bayle. Er setzt aber irrig zum grund, als wenn Cardan schon damahls, als er aus Schottland zurück gekommen, arm gewesen. Damahls brachte er viel geld mit, und erhielt dessen daher noch eine starcke summ, nach seiner heimkunfft. pag. 91. Gegen sein hohes alter mag er erst wieder in mangel verfallen seyn, oder hat sich auch wohl, wie alte leute öffters pflegen, nur selbst vor arm gehalten. Zur zeit da sein sohn die unglückliche heyrath traff, vielleicht 1558. merckt man eben bey ihm noch keine armuth. Er will seinem sohn von seinem einkommen so viel abgeben, daß er nebst der frau ein pferd und einen diener ernehren könnte de libr. pr. p. 45 46. etc. an einem andern ort gedenckt er bißweilen in einem jahr so viel eingenommen, und wieder auf seinen

In wiefern Cardan arm zu nennen, untersucht.

H. aus: mißbraucht die aufrichtige nachrichten, wel-

unterhalt gewendet zu haben, daß er sichs schäme zu sagen, um nicht für einen verschwender angesehen zu werden. er sagt auch auf der 78. seite: at ego et filios, et equos, et anagnostas plures semper alui. Wer aber so gar arm ist, kan keinen stall voll pferde, und das hauß voll schreiber und laquäyen haben. Seine ordentliche besoldung war zu Pavia 250. Cronen: ist also die armuth, von der Cardan selbst schreibt, wohl nur zu verstehen in absicht des grossen reichthums, den er durch seine verdienste, wenn er geitzig gewesen wäre, sonst wohl hätte erwerben können. Er hat also sein auskommen gehabt. und kan ich daher nicht einräumen, daß Cardan seine meiste bücher um brods willen geschrieben habe. In den jungen iahren blühte er an ruhm und einkommen, de libr. pr. p. 77. hatte das also nicht nöthig. Nachgehends bestand sein meister verdienst, wie leicht zu ermessen, in praxi medica. und hierzu danckte er sich nicht unbillig zu edel, er schreibt an berührten ort: Si opes parandae erant, medica arte, non aliter parare potuissem: at ea, si qua alia, gloria quae illam comitatur excepta, tota seruilis est, plenaque laboribus, et vt vere fatear, ingenuo viro indigna, vt non mirer olim seruorum fuisse hoc exercitium. Illud potius male habet, quod nimis etiam me illi dederim: namque ad hanc vsque diem supra decem millia aegrorum curaui. Er sah mehr auf die verewigung seines nahmens als ie einer, de libr. pr. passim, spec. p. 74. seqq. schrieb also deßwegen, und nicht um gewinst, den er sonst zu erlangen, seines bücher-schreibens wegen, ordentlich zuruck gesetzt. Und eben das giebt er als die ursach an, daß er nicht mehr vor sich gebracht habe. ib. p. 77. 78. 79.

H. Die nachrichten.) eben daselbst. Er legt ihm

welche Cardan selbst von seinem leben gegeben hat: hält ihn für unkeusch, für ungerecht, für

1. L. sonst wie man ihn



zur thorheit aus, daß er nicht allezeit nach der mode gekleidet gewesen. daß er einen unordentlichen gang gehabt. daß er einsmals in einer kutschen mit drey rädern gefahren: seynd das nicht kleinigkeiten! er führt auch nach Cardan die verse vom Tigellio aus Horatio an: giebt aber nicht darauf acht, daß dieser poet eben daselbst von dergleichen kleinen menschlichen gebrechen rede, die man, weil sie nichts heissen, und, wem sie anhängen, weder tugendhaffter noch lasterhaffter machen, niemand übel auslegen muß.

Kleine gebrechen ihm übel ausgedeutet.

I. Für unkeusch) in der anmerckung L. aber ohne grund. dēn Cardan sagt daselbst nicht, daß er in seinem hohen alter sich der fleischlichen lust noch bediene: sondern nur, daß er die beschwerlichkeiten daraus empfinde. Hernach ist das nicht wohl gescherzt, wenn Bayle aus diesem schlechten grund fortfährt, und Cardanen als einen geilen menschen handelt.

Daß er unkeusch gewesen findet sich nicht.

L. Für ungerecht) in der anmerckung O. Man muß wissen, daß die schnur des Cardani, entweder keinen gifft empfangen hat, oder doch nicht davon gestorben ist. Hat also er der junge Cardanus nur conatum criminis gestanden. diesemnach ist die straffe allerdings sehr hart, und der alte Cardan nicht wunderlich gewesen, wenn er über die schärffe und unbilligkeit der richter geklagt. Zumahl sie gantz unvernünfftig zugefahren seynd, wie ich aus allen umstände sehe: und ihme, der sie überflüßig verdient, keine gnugsame vertheidigung zugelassen haben. Und dazu wäre kein geringer

Eben so wenig die angeschuldigte ungerechtigkeit.

grund gewesen, wie wohl Bayle meint, anzufüh- ren, was der alte Cardan schreibt, daß sein sohn das weib als eine ehebrecherin bestraffen wollen. Zum wenigsten nach den gründen der alt-römischen rechte. propter iustum dolorem. Es war aber diese erwegung der beweg-ursach eines ieden verbre- chen in den gerichten der Griechen und Römer eine überaus vernünftige und gute sache. Also ist bekant, wie zwo weiber, eine die ihre mutter erschlagen, und die andere, die ihren mann und sohn mit gifft hingerichtet hatte, nicht verurtheilt worden seynd. siehe Valerium Maximum *l. VIII. cap.* 1. unterm titul *ambustae.* Gellium *l. XII. cap.* 7. und Ammia- num *pag. m. 620. libro XXIX.* Es ist nicht zu rühmen, daß man das nicht heutigs tags noch eben also beob- achtet. Ich habe diesen mangel mit wenig wor- ten berührt in den anmerckungen zur Ruhe von Eu- ropa auf der 47. seite. künftig hiervon besonders; denn er verdient mit mehrern untersucht zu werden. Soviel unserm Cardan zu vertheidigung hieraus dienen kan; ist auch heutigen rechten nach dahin zu- länglich, damit eine lindere straffe hätte folgen mö- gen. Denn der galeeren hat ihn der vater selbst werth geschätzt, de l. pr. p. 5. und diese straffe wä- re nach der that übrig hart gewesen. Ist also nichts ungeschicktes in dem urtheil des Cardan über den tod seines sohns. Bayle aber irret sich in facto. was ich oben gesagt ist zu finden de LL. pr. p. 5. wo ausdrücklich steht: cum ille crimen in carcere fateretur, si modo crimen erat, voluisse nec oc- cidisse adulteram, *et sic passim.* Dieser des Carda- ni ältester sohn hieß Joh. Baptista, war gebohren 1526. den 14. may, traff die mißheyrath im iahr 1558. und wurde enthauptet ungefehr 6. monat her- nach in eben selbigem iahr. *ib. p. 5.* dieser Joh. Baptist war, wenn wir dem vater glauben, von

Bayle irr- thum.

Sohn des Car- dan.

für betriegerisch: seine schrifften sämmtlich über- beschuldigt. M.

-ngemein gutem verstand und wohl geartet, hatte auch seine gelehrsamkeit erlangt, und trieb nebst seinem vater praxin medicam. Zur heyrath hatten ihn des mädgens eltern, liederliche und verarmte leute, gefährlicher boßhaffter weise, gedrungen und übereilt. daraus dann hernach dieienige übel gefolget, die aus dergleichen gezwungenen ungleichen verkoppelungen, denn ich trage fast bedencken dieses eine ehe zu nennen, wegen der härte unserer gesetze, ordentlich zu entstehen pflegen. Cardan hatte das vertrauen zu diesem sohn, daß er nach seinem tode des vaters ruhm und schrifften werde aufrecht erhalten können.

M. Betriegerisch) in der anmerckung M. und zwar vornehmlich aus den worten, die *Cardanus de vita propria* schreibt: ab eodem Curtio de furto accusati, quod pignus retinerem, pro sponsione pecuniarum, quam sine teste fecerat. Bayle versieht dieses gantz unrecht, und setzt also gewiße umstände, die sich nicht also verhalten haben, zum grund seines urtheils. Ich verstehe den vorgegebenen fall also. Cardan hatte iemanden geld gelehnet, und davor ein pfand empfangen. Der schuldner war des pfands bedürfftig, und wolte es loß machen: kunte aber die schuld nicht zahlen. professor Curtius daher angesprochen, daß er dem schuldner zu gefallen, dem gläubiger an statt des pfandes bürgschafft leisten und sicherheit schaffen solte; that das: aber ohne zeugen. Cardan war mit dieser unerweißlichen bürgschafft nicht zu frieden, und wolte das pfand nicht heraus geben. Curtius nahm, daß seine worte nicht an sich vollen glauben finden solten, für eine iniurie auf, und belangte den Car- Auch befindet sich Bayle wegen anderer beschuldigungen irrig.

dan

N. übereilt, und um des brods willen geschrieben: alles dieses, und anders mehr, ohne genugsamen grund. Wie ich dann diese beschuldigungen so wenig, als die vorgegebe-
O. ne art seines todes, glauben kan. Ich will mich

dan wegen zurückgabe des pfandes, weil er dasselbe ohne ursache besässe, und also auf dem pfande furtum possessionis continuatae begienge. Dieses nun wird zwar von den juristen furtum genennt, es ist aber so schlimm, als es aussieht, nicht gemeinet. Und nach diesem fall hat Cardan durch zurückhaltung des pfandes eben nicht unweißlich oder ungerecht gehandelt. Bayle irret sich also in den umständen der sache, und lässet sich allzuleicht wieder Cardan aufbringen. Wie dann auch das, was er ihm vom spielen übel ausdeutet, eine kleinigkeit, wenn es zumahl in der iugend geschehen, ist, und keine aufmercksamkeit verdient.

N. Sämmtlich übereilt.) in der anmerckung S. bey Bayle.

Seine todes-art auch ohne grund schuld gegeben. Gelegenheit zur verläumdung war seine übermäßige-

O. Art seines todes.) siehe daselbst die anmerckung R. er soll sich nehmlich selbst erhungert haben, um sein prognosticon wahr zu machen. Allein wer will das so schlecht weg auf das creditus des Thuani und die bekräfftigung des Scaliger, seines feindes, glauben. Bayle ist unrecht dran, wenn er meint, wir würden mehr übels von ihm wissen, wo ein andrer als er selbst, sein leben beschrieben hätte. Ich halte das gegentheil: die besonderen umstände, die er von sich entdecket, rühren von seiner aufrichtigkeit und liebe zur wahrheit. Ein anderer würde diese innerliche beschaffenheit nicht gewust, und ihn also entweder allein gelobt, oder doch leere, nichts-heissende und unerweißliche dinge vorgeworffen haben. Naude ist auch unge-

mich bemühen hier ein besseres bildniß von unserm Cardan zu machen, und seinen moralischen character also vorzustellen, wie ich ihn in seinen schrifften finde. P. Meine meinung von ihm ohne vorurtheil.

Er war von natur verständig, scharffsinnig und zum nachdencken geneigt; dabey, weil sein geblüt viel von schwartzer galle hatte, gerne einsam, und für sich selbst studierend: woher entstanden, daß er als einer, der sich fremden unterrichts, außer dem lesen der besten bücher, wenig bedient hat, da er die schwierigkeiten in den wissenschafften durch eignen fleiß gefunden, auf die meinung gerathen ist, er sey natürlicher weise von stümpfern verstand als alle andere menschen, Sein verstand, und art zu studiren,

---

recht gegen ihn, wenn er ihn, wie bey Bayle in der anmerckung T. zu sehen, zum lügner machen will. was er anführt seynd irrungen, keine vorsetzliche unwahrheiten. dawieder getraute ich es aus dem begriff, den ich von des Cardan ehrlichkeit aus seinen schrifften geschöpffet, leicht anzunehmen. Naude hat mir niemahls in gleichem grad rechtschaffen geschienen. aufrichtigkeit.

P. Ein besseres bildniß) und zwar mehrentheils aus seinem angeführten buch de libris propriis, welches Bayle übergangen zu haben scheint. Die besonderen seiten, wo ieder umstand steht, ferner anzuführen, werde ich mich mit des lesers erlaubniß entbrechen. Indessen ist doch alles, was ich von ihm sage, in sothanem buch, und theils in andern seinen schrifften, wohl gegründet,

schen, und begreiffe gar nichts, wenn er sich nicht vorher eine methode geschrieben. Und daher seynd wohl seine meiste bücher entstanden: weil dieses seine art zu studieren gewesen, daß er von der wissenschafft, die er begreiffen wollen, sich erst eine tabell entworffen, und so dann ein buch daraus gemacht, seiner bücher aber, vor andern, sich bedient hat. Wenn er nun über dergleichen etwas sich gesetzt, hat er seine gedancken aus dem kopf, ohne dabey nachzuschlagen, und geschwind entworffen: hernach aber immer daran gebessert, da er vorher vieles, in meinung es hernach zu ändern, stehen lassen. Weßwegen dann die in seinen wercken vorkommende wiedersprechungen, gar nicht zu verwundern, oder ihm übel auszudeuten seynd. Ich nehme dieses vielmehr als ein zeichen einer edlen aufrichtigkeit an, wann iemand sich nicht so wohl darum bekümmert, was er vorhin gesaget habe, sondern darum vielmehr, was er gegenwärtig bey sich empfinde und glaube. Dieses war also Cardani art zu studieren. hierinnen war er unermüdet, ruhmbegierig und immer beschäfftigt: wie er dann auch auf dem krancken-bette und auf reisen bücher geschrieben.

Und bücher zu schreiben.

Die etwa eingeschlichene wiedersprechungen vertheidigt.

Er scheint von seinem vater wohl erzogen und gut geartet gewesen zu seyn. Dabey hat

Seine meinungen, er-

hat er seinen natürlichen neigungen, durch philosophischen wiederstand, den rang glücklich abgewonnen. Der vermischung seines geblüts nach hätte er sollen geitzig seyn; allein ich finde in allen seinen thaten keine geld-begierde. Hinterlistig: aber seine schrifften scheinen mir voll aufrichtigkeit zu seyn. abergläubisch: aber ich finde, daß er sich von den meisten theilen des aberglauben frey gemacht; falsch und unwahr: aber mir ist unter dem, was er von sich erzehlt, nichts vorgekommen, das nicht der natürlichkeit wegen, womit er sich ausdruckt, und wodurch man die einfalt des hertzen einsiehet, genugsamen glauben, daß ers so davor gehalten, wie er schreibt, verdienen solte: rachgierig: aber ich finde auch hiervon das gegentheil. und so scheint er mir in den meisten stücken überaus vernünfftig und tugendhafft. In der philosophie war er ein wahrer Eclecticus, welches sonst auch bey der melancholie schwerlich steht. Und zwar in natürlichen dingen hatte er besonders seine eigene meinungen: in der sitten-lehre aber hielte er es in gar vielen mit den Stoicis. Das vorurtheil des ansehens hat gar wenig platz bey ihm gefunden. Aristoteles, Galenus, Cicero und andere, werden bey ihm nicht seltener getadelt als gelobt. Und ausser dieser frey-

ziehung und besserung seines willens.

Seine philosophie.

Wodurch er sich feinde gemacht.

freyheit zu dencken, finde ich nichts an ihm, das ihm so viel feinde gemacht haben könnte. Indessen war das zu der zeit, da man die freyheit, von den alten vätern der zunfft abzugehen, nicht verdauen konte, schon genug sich verhast zu machen. Denn die Philosophi, Medici und Critici, fanden an den obengenennten drey männern, ieder theil seinen abgott beleidigt, weswegen sie in ihrer republick den Cardan unschwehr für einen aufrührer hielten, und gemeinsam verfolgten. Hierzu kommt, daß er in seinem vaterland, wo er immer geblieben, etwa, wie es pflegt, nicht sonderlich geachtet, mehr zur einsamkeit, als freundschafft zu machen geneigt, auch eben nicht vortheilhafft verheyrathet, und der fremden beruff und ehrenstellen iederzeit ausgeschlagen, nie ein solches glück hat machen mögen, dadurch er seinen feinden hätte können furchtbar werden. Er liebte seine kinder ungemein, war aber unglücklich mit ihnen: in welchen harten zufällen er sich dannoch gar wohl zu fassen gewust hat.

Liebe zu seinen kindern.

Sein gesicht war, wie seine bildnisse zeigen, wohlgestalt und von guter mine. Er war hager und blaß, von breiter, hervorragender, wohlerhobener, glatter stirn: die nase ist wohl davon abgesetzt, in der mitte ein wenig erhaben und gut eingetheilt. die au-

Sein äusserliches wesen, und gesichtsbildung.

augen tieff in den kopff und wohl geschnitten, die augbraunen gleichfals in ihrer behörigen form von den augen erhaben: und so machen die übrigen theile, mund, kinn, wangen, hals, ohren, hinter-kopf, nebst den oben-beschriebenen, ein wohl-eingetheiltes gesicht, und solche mine, daraus man rechtschaffene und ehrliebende männer zu erkennen pflegt. Daß also, wann ich das mindeste in der physiognomie verstehe, allein hieraus sich sehen läßet: daß entweder das gesicht, das ich vor augen habe, nicht Cardani; oder aber das was Bayle schreibet nicht sein character seyn müße. Des bildnißes, welches ich dreyfach vorstelle, erste Figur ist genommen aus der Nürnbergischen auflage seiner bücher de subtilitate, 1550. fol. die andere, aus der Baselischen de varietate rerum 1557. fol. und die dritte, aus den iconibus Boissardi. Ich weiß nicht wie es kommt, daß er in denen, die ihn iünger vorstellen, älter scheint: auf dem aber, da er 71. iahr alt gewesen seyn soll, iünger. Das obenstehende beduncket mich indessen das glaubhaffteste: und wird vermuthlich aus einem Chrysolit genommen seyn; worein Cardan, wie er de subtilitate im 7. buch pag. 173. meldet, sein bildniß auf dergleichen art hat schneiden lassen. wie der augenschein

Seine bildnisse.

schein weiset, war dieser edelstein von künstlicher hand gearbeitet.

Sein glück.

Cardan ist nicht reich geworden, weil er wohl gelebt, und mehr auf seine studien, als erspahrung des gewinsts, gedacht hat: nicht, als ob er wenig erworben hätte. Von seiner frauen finde ich keine nachricht. Sein sohn, der enthauptet worden, war nicht ungelehrt, und übte nebst seinem vater praxin medicam. Meines erachtens ist Cardan nicht so unrecht dran, als wohl Bayle glaubt, wenn er die bestraffung seines sohns als allzuhart beklaget. Er hatte die hoffnung gefasset, daß dieser sohn seinen ruhm würde erhalten, und nach seinem tode die schrifften, welche der vater unvollkommen hinterliesse, vollends ausführen können.

Seine erlangte gelehr- und beredsamkeit.

Seine belesenheit war groß, sein urtheil scharff, sein gedächtniß gut. Daher auch seine wissenschafft weitläufftig. In der natur-lehre, mathematic und artzney-kunst, seynd seine verdienste bekannt. ich halte ihn aber auch für einen der grösten philosophen seiner zeit. er gab auch einen guten redner: und seine schreib-art ist natürlich, annehmlich, gut, rein und lateinisch genug: daß er auch dieserwegen hochgeachtet zu werden verdient. Doch hat er weder in zusammensetzung der worte die wendung überall nach Römischer art; noch ist er auch sonst

so richtig und vollkommen, als der stilus seines berühmten gegners, des ältern Scaliger: sondern er fällt noch bißweilen in idiotismos und soloecismos. So viel ist gewiß; Cardan hat schon so viel grosses und ausnehmendes an sich, daß er unter die vortrefflichsten geister seiner zeit gezehlt zu werden, und die schrifften, welche er hinterlassen, die ewigkeit verdienen. Beschluß.

## Anhang.

Cardan meinung von den schriften gemischten innhalts.

Ich habe oben in der vorrede etwas davon gemeldet, daß Cardan gar nicht viel auf das zusammendrucken der brieffe von allerhand innhalt, und auf andere dergleichen bücher, die zerstreute anmerckungen darlegen, als wie heute die schrifften in ANA seynd, gehalten, sondern geglaubt habe; daß alle dergleichen wercke anfangs zwar beliebt, aber von keiner daure seyn könnten, sondern ihrer leichte wegen bald verfliegen und in vergessenheit kommen müsten. Er redet hiervon gar ausführlich von der 62. seite biß 64. und nicht ohne scharfsinniges urtheil: da er auch auf den folgenden seiten gründlich untersucht, wie die bücher beschaffen seyn müsten, welche sich die ewigkeit versprechen solten. Ich will ein und anders daraus hieher setzen. Er sagt erstlich auf der 62. seite: at vero scribere vt nihil scribas, velut hodie cum tot epistolis Italicis, vbi quisque nimium sibi

ſapit, ad nominis perpetuitatem nihil prodeſſe ſperes: ad praeſentem vtilitatem laudemque forſan non inepte, ſi quis apte fecerit. plura enim animalia ſtipulis et oleribus aluntur, quam fructibus. und auf der folgenden: haec tamen ſcripta ſi aeterna eſſe putant, inſaniunt. nam cum inania ſint, factu etiam facilia ſunt. itaque et plures id tentaturos eſſe, - - et multitudine ſcriptorum obrui priores neceſſe eſt. dann auf der 64. concident ergo tot epiſtolarum libri, Philelphi, Ficini, Politiani, Erasmi, Longolii, atque tot Italica lingua conſcriptae: aliis ſurgentibus aut melioribus, aut gratioribus. Et in eodem ſunt omnes centuriae, velut Amati, Montani, Farraginesque omnes: in quibus quod collibuit intruſerunt, ordine nullo, ratione admodum tenui, ſtylo humili. Cadent et Manardi epiſtolae: nec ſcio an noſtrae Contradictiones, quamuis non leuibus laboribus conſcriptae, ſupereſſe poterunt. Certe ſi ſupererunt, gratia poſteritati habenda erit. Ich ſtelle dahin, ob Cardan in dem allen recht prophezeyt. denn biß ietzo ſeynd die meiſten der bücher, welche er benennet, noch in ehren und werth gehalten. ob gleich nicht zu läugnen iſt, daß mehrmahls viel ſchlechtere ſchrifften, öftere auflagen als dieſe, erworben haben. Ich halte, die bücher haben ein gewiſſes verhängniß,

Verhängniß

daß

das sich nicht vorhersehen, oder durch menschlichen fleiß und vorsicht erhalten lässet. Aus dem alterthum seynd uns eine menge mittelmäßiger bücher geblieben, und viele der vortrefflichsten dagegen untergegangen. Wenn Gott verhängt, daß noch etwa ein tausend jahr hindurch ins künftige Europa so viele veränderungen ausstehet, als durch überschwemmung der Gothen, Langobarden und Saracenen den vorhin so glückseeligen ländern ehemahls zu gestossen seynd: so wird alsdann von unsern besten büchern sowohl, als von den schlechtsten, kaum der tausendste theil übrig seyn. Bleiben aber die zeiten glücklich; so wird in den bibliothecken sowohl des nichts-werthe maculatur, als gute schrifften, aufbehalten bleiben. So viel ist sonst wahr. bücher die bloß nach der mode seynd, dauren nicht. wann das, wovon sie handeln an sich, und beständig nützlich, auch zur ergötzung gereichend seyn kan: ist bessere hoffnung. auch muß man eine sprache wehlen, die vermuthlich aller zeiten sey. Menage in Menagianis meint, Latein sey dergleichen eine: und macht sich dieserwegen den bekandten vers des Martial, etwas geändert, zu nutz:

der Bücher.

Menage Meinung hiervon.

Victurus Latium debet habere liber.

Das ist nicht ohne grund. Jedoch hiervon nunmehr genug.

Cardan glaubens-bekäntniß.

Zu end will ich noch beyfügen ein glaubens-bekändtniß von unserm Cardan. Es stehet dasselbe in offt-angezogenem buch, auf der 35. seite. Sciant omnes, me nullibi theologum agere, nec velle in alienam messem falcem ponere. Caeterum, quod ad vitae institutum et religionem attinet, sequi velle quod tutissimum est, atque in ea qua natus sum lege, hisque ritibus ac ceremoniis moribusque vti velle, quibus iam tot per secula maiores nostri vsi sunt, nec velle discordias serere, aut os in coelum ponere, vel plus quam opus est sapere. Kürtze wegen setze ich das übrige nicht hieher: es verdient aber gelesen zu werden. er war nemlich in verdacht gezogen worden, als ob ers mit den protestanten hielte: deßwegen thut er diese versicherung, und setzt hinzu, daß er nicht gesonnen sey, sich an kleinigkeiten zu hängen, derenwegen den väterlichen gottesdienst und die seinen verfolgen zu helffen, und fremden beyzutretten, die selbst unter sich nicht einig seyn könnten.

# OBS. IV.

## AD PARAGR. VIII. INST. DE RER. DIVIS.

### NVM SACRAE RES ET PVBLICAE ANTIQVITVS DIVERSAE

*Petronius ad ductus.*

NOn videtur. Sane apud PETRONIVM *in satyrico prope finem pag. m.* 219.

219. Polyaenos seu Encolpius *publicum anserem* vocat, qui *sacer* erat. *Dum haec*, inquit, *me stupente in lectulo sedet, anserisque fatum complorat, interim Proselenos cum impensa sacrificii venit, visoque ansere occiso, sciscitata caussam tristitiae, et ipsa flere vehementius coepit, meique misereri, tanquam patrem meum, non publicum anserem occidissem.* sacratus autem erat is anser, *Priapi delitiae*, atque *omnibus matronis acceptissimus.* vt refert Enothea *ibidem pag. 218.*

*Publicus anser, qui Priapo sacer.*

# OBS. V.

## CONVICIVM AN PERTINEAT AD INIVRIAS QVAE VERBIS INFERVNTVR.

PErtinebit haud dubie; si iureconsultos nostri temporis consulas, quod sciam, omnes. Verum si audias VLPIANVM et THEOPHILVM, non pertinebit. Scimus prope omnes antiquos auctores ita vti eo vocabulo, vt *conuicium* a quouis maledicto haud multum differre videatur. qua de re, si lubet, docebere latius e DVKERO *in opusculis de latinitate I. C. veterum pag. 187. vsque 196.* addo, quem illi praeterierunt, SENECAM, qui *conuicium* leuius etiam esse denotat, quam *maledictum. capite XII. de constantia sapientis: quanta autem*, inquit, *dementia est,*

*Conuicium quo sensu sit apud auctores.*

*Adductus Seneca.*

*iisdem modo delectari, modo offendi: et rem ab amico dictam, maledictum vocare, a seruulo, ioculare conuicium?* designat autem Seneca vernulas, qui quaeque proterue dicta ferre solebant impune. Et ita quidem auctores caeteri. verum longe aliter iuris nostri mystae; quibus vt in arte sua, vbi de delictorum nominibus, credendum est omnino; nec insultandum cum Laurentio Valla mortuis quasi leonibus. Habent enimuero etiam illi in suis, *conuicium dicere*, et *l.* 11. π. *de iniur. conuicii non inpudici dictionem*, et id genus plura. At comitantur verba vociferantis *conuicium faciendum*, non finiunt. Quando manus intentatae cum vociferatione, tunc ex Vlpiani sententia, vt videbimus infra, conuicium plene factum esse dicito. Largior equidem, si legem 1. *et* 7. item 15. π. *de iniuriis* solas perscrutere; quo pertineat conuicium haud cognosces facile: verum si coniungas vti decet et caetera ex libro LVI. et LVII. Vlpiani ad edictum fragmenta, quae omnia iniurias eas tantum persequi videntur, quas re inferri certum est: aliter sentias. videbimus ergo nos, quid inde possit excerpi. Refert Vlpianus *conuicium* ad iniurias atroces, nisi seruo inferatur, aut nudiustertius seruo. lege 7. *nec enim*, ait, *ferre debet praetor, heri seruum, hodie liberum conquerentem, quod dominus ei con-*

*Iureconsulti laudati.*

*Valla notatus.*

*Conuicium quid secundum Vlpianum.*

*Numeratur in iniuriis atrocibus.*

*onuicium dixerit*, (interpretor: *manus in-entarit.* non possumus enim intelligere, e conuicio solis verbis facto, ineptius pro-pe quam par est, hic quaesitum esse; quan-o *conuicii dictio* ne marito quidem liber-ae ingenuo parit actionem l. 11. eodem. nulto minus ergo liberto libertaeue ipsi.) *el quod leuiter pulsauerit*, *vel emendaue-it*, (quid hoc autem? emendamus nos, *ommulcauerit*, non verbere, sed bacillo, uod leuius erat vapulare.) *sed si flagris*, *verberibus vulnerauit non mediocria.* ele-anter! male vulgus, *mediocriter.* subaudi *ulnera*, stilo Plautino, imo Latino. Conui-ium ergo est inter iniurias atroces. quae ero tandem erunt non atroces, si istud ver-is fit, et maledictum est? Idem eadem le-e: *si mihi plures iniurias feceris*, *vtputa urba et coetu facto domum alicuius introe-s*, (quid *alicuius*? quin, *meam*. Quid scriptum erat: *aliqua vi introeas*? haec nim e verbis edicti: vt ne vis absit. Ita l. . eod. *domumue suam vi introitam esse di-at.* mox, *domusue eius vi introita*, et eo-em modo passim.) *et hoc facto efficiatur*, *t simul et conuicium patiar*, *et verberer*: *n possim separatim tecum experiri de sin-ulis iniuriis*, *quaeritur*. Videtur iurecon-ultus hac lege *verba* separasse a *verberi-us*. verum in alia eum esse sententia, mox lemonstrabitur. Non enim versatur ille

*L. 7. π. de iniur. explicata bis et emendata.*

 nisi

nisi circa iniurias, quae re inferuntur. inter quas censet etiam conuicium. Declarat id aperte lex 9. vbi: *sed est quaestionis, quod dicitur* RE *iniuriam atrocem fieri, vtrum si corpori inferatur, atrox sit: an et si non corpori, vt puta vestimentis scissis, comite abducto, vel conuicio dicto. et ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faciente.* Dicit iniuriam, quae atrox vocatur, *re* fieri, non *verbis*. inter illas quae re fiunt, alias corpori inferri, alias re quidem, sed non corpori eius qui patitur, famae tamen, pudori etc. has inter habet *conuicium*, ergo non inter eas quae verbis fiunt. Clara res est. eam sententiam Vlpiano nemo, putem, extorquebit. Iam in principio legis 15. describit, quis videatur conuicium passus; verbis: *si quis pulsatus quidem non est, verum manus aduersus eum leuatae, et saeue territus quasi vapulaturus, non tamen percussit.* En naturam et formam conuicii, atque in quo differat a pulsatione, omnibusque iniuriis, quae corpori inferuntur. Quae verba, cum proxime antecedant illa ex edicto praetoris, quin in ipso conuicio graphice depingendo versentur, dubium vllum non est. Deinde tota lex non agit nisi de iniuriis quae re fiunt, veluti si quis virgines adpellasset, aut assectatus, comites abduxisset, et reliqua. Nec ob-

*Item lex 9. eod.*

*Et pr. l. 15. eod.*

*Vocife-*

obstat quod de maledicto, de vocum collatione, de coetu dictum est: nouimus enim, coetum fieri, vociferari, conclamare, ex vsu Latini sermonis eam vim, atque concitationem odii minarumque, significare, vt s concursus si fiat, haud quidem procul absit a pulsatione. Iuuat hanc nostram coniecturam quaestio, quam ex Labeone proponit Vlpianus ibidem: conuicium an possit absenti fieri? sane Domitiana, si conuicium verbis absolui constaret. Quis enim dubitauit vnquam, quin maledici et possit et soleat absenti? profecto, putem, et saepius et tutius quam praesenti. Conuicium autem propterea non quoque modo fieri potest absenti, quia minis absentium non inest praesens periculum. Dicit ergo, quod probe notes, Vlpianus; dum demum absenti conuicium fieri, si domum eius, aut stationem, aut tabernam introeat conuiciator. Intellige, vt tibi minitetur quasi praesenti: quam quidem rem meris verbis non absolui certum est. immo coniungunt iuris periti plerumque conuicia cum verberibus, vt GAIVS, .34. eod. differt ergo conuicium ab iniuria quae verbis fit, eo modo; vt in illo praeter verba, et gestus membrorum vim intentantium insint. Veluti hodie, si quis ense nudato cuiquam minatur, aut bacillo eleuato. Sed hoc simile tantum, non idem est. illo tempore, quia sine armis togati Quirites; minae non adeo

*ratio minis mixta.*

*Conuicium an absenti?*

*Vlpianus illustratus.*

*Gaius adductus.*

*Quid hodie conuicium.*

adeo fuerant a ſingulis in promptu, ſed coetu facto irruebant minabanturque, vt diſcerperent magis quam vulnerarent. Hinc, opinor, eſt, vt in lege ſaepicule de coetu memoret Vlpianus. et haec quidem e pandectis. TRIBVNIANVS *par. 1. inſt. de iniuriis* confuſius ea de re, quam vt quisque peruideat, quae eius fuerit de conuicio ſententia. Tacet tamen *maledictum*, vt inde fortaſſis, at haud recte, colligas, in eo fuiſſe Tribunianum, vt conuicium habuerit in numero iniuriarum quae verbis fiunt. Adcuratius longe et apertius THEOPHILVS ad eundem locum, qui quidem tranſit eadem ratione meram verborum contumeliam, ſed *conuicium* tamen plane refert ad eas iniurias, quae facto fiunt, nec verbis. Ἡ δὲ ὕβρις ἁμαρτάνεται οὐ μόνον ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ λόγῳ. Καὶ ἔργῳ μὲν, ὁπότε --- κονουίτιον τὶς ὑποστῇ. in quibus verbis dubium, opinor, nullum eſt. Quid ſi ad alios iurisperitos poſt Theophilum noſtrum reſpiciamus; in βασιλικῶν quidem libro LX. titulo XXI. pag. m. 154. 155. illa Vlpiani ſententia ſat exhibetur ſincere. et ad illa: *non omne autem maledictum conuicium facit*, iuriſconſultus quidam Graecus, interprete Cuiacio, pag. 157. ſatis appoſite: *ex his apparet*, inquit, *quod non quisquis maledicit cuipiam, tenetur iniuriarum: ſed qui cum vociferatione facit iniuriam, ſiue vnus ſiue plures fecerint. Sed et ſi in coetu plurium dicatur aliquid ad iniuriam alterius, et hoc conuicium eſt.* Scilicet antiquo iure ſimplex maledictum, verbis tantum contentum, nulla vi intentata, inter iniurias, ex quibus actio com-

*Tribunianus laudatus,*

*et Theophilus. ſecundum quem conuicium factis fit, non verbis.*

*Iureconſultus Graecus adductus.*

*Antiquo iure maledis-*

competeret, non erat. Tacuerunt ergo Vlpianus, Tribunianus, Theophilus, de iniuria, quae nullis verbis fieret, et recte: ignorabat enim ius Romanum, nisi fallor, iniurias ore prolatas. Quid tu vero grammatice? tamne cito triumphas? quasi nescias VLPIANVM tuum ex Labeone lege prima statim et paragr. 1. conuicium aperte numerare inter iniurias quae verbis fiunt. Noui ego vero, et adscribo eius verba. *iniuriam autem,* inquit, *fieri Labeo ait, aut re, aut verbis. re quotiens manus inferuntur. verbis autem, quotiens non manus inferuntur, vt cum conuicium fit.* quid si legam: *verbis autem, quotiens non manus inferuntur; omnemque iniuriam etc.* eiiciamque illud, *vt cum conuicium fit,* tanquam glossema margini primum adscriptum: quod fuisse sane videtur, aut certe Tribuniani emblema, caetera enim Labeonis et Vlpiani his verbis minime consentiunt. Si nihilominus contendas, vindicesque contra: *sanum esse illum locum.* ego vero conuicium tibi propterea non dicam: sed profitebor potius, non tanti esse illam distinctionem. verbis fieri dicas an re, perinde est. Nihilominus, quae de eo tradidimus sibi fere constant; sufficit enim non solis verbis conuicium fieri. Illud magis dubium; in lege 9. vere habeatur inter iniurias quae re fiant, cohaerent enim sine vllo dubio cum hac lege vltima verba legis 7. vbi: *atrocem autem iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait, - - - re atrocem iniuriam haberi Labeo ait, vtputa si vulnus illatum, vel os alicui percussum.* Poterat videri, aliam esse iniuriam *re atrocem*, aliam *quae re infertur,* seu, vt vulgus loquitur, *ream.* Verum concedes tamen, ni fallor, iniuriam *re atrocem*, non posse esse *verbis atrocem*, ideo nec *verbis illatam* seu *verbalem.* In illa autem non rei atrocitas esset, sed verborum: in quibus inesse, iure quidem Romano, quod sciam, non intelligitur. hinc est, vt Labeo isto in numero non

*tum simplex in iniuriis non erat.*

*Vlpianus lege l. π. de iniur. emendatur.*

*Res in dubio relinquitur.*

*L. 7. in fine collata cum l. 9. π. eod.*

*Atrocitas in meris*

non ponat, nisi vulnus aut os percussum, ne omnem quidem pulsationem. Vlpianus autem male relabitur propter Pomponium, cum de iniuriis re atrocibus ipsi esset agendum, ad illas, quas respectus personae facit atroces. Rectius supra Labeo. sed ille, inquam, l. 9. latius ducit illud traditum, et vult etiam vestimenta scissa, idque genus alia, inesse, quae non corpori; nec tamen opinor solis verbis. quid si tibi sedeat, lector, Vlpianum nobis extorquere: non habebis pro te nisi sat dubium, et vt scribamus illud, NON LIQVET, fortassis idoneum testem. tenebimus profecto nos Theophilum nostrum, virum sat probum et eruditum. vt stet haetenus nostra sententia.

*verbis nulla. Labeo laudatus. Vlpianus notatus. Non liquet. Theophilus certe pro nobis.*

Et ne nos incuses forte, quasi semper haereamus non nisi in verbis auctorum explicandis: en tibi insignem aliquem ex illis, quae adnotauimus, vsum. et breuem legum in maledicta historiam.

*Vsus eorum.*

Nouerant antiquissimi Romanorum, neminem verbis laedi; sapientem ne pugno quidem: vix feminas, infantes, stultos, minis. Hinc summa in dicendo libertas: dum Fescennina licentia leges induxit. *Quin etiam lex*

*Poenaque lata malo quae nollet carmine quenquam Describi.*

HORATIVS, *libro II. epistola I. v. 153.* sed obserua, legem in eo stetisse, vt scripta tantum maledicta vetaret, non etiam ore prolata. Post Sulla libertatem dicendi in eo circumscripsit, ne liceret summam potestatem maledictis lacerare. salse ridet eum legis maiestaticae abusum TVLLIVS, *Libro III. ad familiares epistola II.* vbi: *Verumtamen est maiestas, et sic Sulla voluit, ne in quemuis impune declamari liceret.* Conseruata tamen libertas dicendi, criminandique quos e republica videba-

*Verborum impunitas apud Romanos. In vetitis deinde carmen famosum. Post plura abusu legis maiestaticae. Cicero adductus,*

iebatur, vſu Catonis et aliorum, dum Roma libera. Deinde Auguſtus, et mox Tiberius, ſeuere quidem ed perperam, illud legis maieſtaticae caput adjerſus maledicentiam reuocauit et exercuit. teſtis eſt TACITVS *Annalium libro I. capite LXXII.* quem audiamus: *legem maieſtatis,* inquit, *reduxerat; cui nomen apud veteres idem, ſed alia in iudicium veniebant: - - - facta arguebantur,* DICTA IMPVNE ERANT. et reliqua, quae euolui et lei omnino digna. Adhuc ſcripta tantum veniebant in iudicium: inde et mera verba. ſuper amicorum ſermonibus, fabuliſque conuiuiorum, denique et ſuper ſomniis, AMMIANO auctore, quaeſtiones habebantur. Nec tamen hac re niſi princeps defendebatur: aduerſus maledicta in priuatos, niſi ſcripta et edita, nullae quod ſciam leges. hinc et iuriſconſulti, vbi de iniuriis, de meris verbis nihil. ſemper praetor in edicto, QVID INIVRIAE FACTVM SIT. non *dictum.* CONVICIVM CVI FECISSE, FIERET, non *dixiſſe.* NE QVID INFAMANDI CAVSA FIAT. SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, et ſic de caeteris. Nec obſtant *l. 5. §. 9. l. 15. §. 27. ff. eod.* Prior enim lex de iniuria ere ſcripta et edita, veluti ſi quis epigrammate quem infamet, non tamen ſuis verbis, ſed e Virgilii verſibus publicato. In altera lege verba, *vel dixerit,* cum factis aut ſunt coniunctim intelligenda, quaſi ſcripſiſſet iuriſconſultus, *et dixerit*: aut pro extenſione Vlpiani nimia praeter edictum praetoris: aut, quod certius videtur, pro additis manu Tribuniani. Nimium enim refragantur Romanorum mores; qui libere ſe paſſim orationibus ad populum aeque atque in curia lacerabant inuicem: quam vt poſſimus admittere aliquam e meris verbis actionem. Immo Alexandri Mamaeae adhuc temporibus, cum tu viueres Vlpiane,

*et Tacitus.*

*Dum Roma libera, facta arguebantur, dicta impune erant.*

*Sub imperatoribus nefanda iudicia exerceri coep[t]a.*

*Adhuc in priuatos verba impune.*

*Neſcit ea praetoris edictum.*

*Leges quaedam explicatae.*

*Alexandri Seueri moderatio.* *Sullae etiam et Pompeii ciuilitas.*

ne, iustissimus imperator, epigramma in suam ignominiam compositum non vindicauit nisi alio epigrammate, testis est LAMPRIDIVS *in vita adolescentis optimi cap. 38. pag m. 360.* Eo vero tempore priuatus stomachari auderet, ne dicam agere de maledicto: cum imperator haec ferret animo tam ciuili? Si lata patienter maledicta vis exemplis doceri, ex antiquo aeuo; de innumeris producam tibi Sullam et Pompeium, iratos, ita me Musae basient, homines, et qui leges aduersus ea tulerant. alterum, cum magistratu abiret, alterum saepius impune laceratum. cur vero? videlicet vt inuidiam vitarent, cum insolens esset, Romae quenquam propter verba puniri. Lege Valerium Maximum, lege alios: videbis ea non esse inter rariora. Nihil ergo Romano iure de verbis meris cauebatur. pulsatio, vis intentata, seu conuicium, caetera quae re fiebant, vna cum famosis libellis, veniebant in iudicium. contumelia simplex verborum non aeque.

*Quae ergo inter iniurias*

*Gentilium nostrorum e contumelia verborum furores deplorantur.* *Commendatur inuicem moderatio.*

Nostris moribus longe aliter. Proaui enim bellis assueti et rapinis, gens minime ciuilis, et irasci facilis, sanguine leuius quam maledictis respergi se ferebant. hinc dirae ex innoxiis verbis, quas contumeliae impatientia et imprudentia passim fundit, et singulorum pugnae, et iudicia exerceri sueta. vix intimi amicorum congressus hac labe puri. Procul habete tandem, quaeso, gentiles, istum furorem.

Natis in vsum laetitiae scyphis
Pugnare, Thracum est: tollite barbarum
Morem, verecundumque Bacchum,
Sanguineis prohibete rixis.

Definite verbis laedi tam facile, qui libertatem amatis verborum. Nos quidem alio tempore hac de re plura: vbi dicacitatem legibus gentium coercitam pro dignitate persequi lubebit.

( o )


p. 99.
Manumissionis
icon
ex antiquo marmore.
Delineauit et inci=
dit Joh. Fr. Christ.
Halae Sax. CIↃIↃCCXVII.

# IOH. FRID. CHRISTII

# NOCTES ACADEMICAE

OBSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

---

## SPECIMEN II.

QVO EX ANTIQVITATE QVAEDAM MONVMENTA ILLVSTRANTVR
CICERO QVINTILIANVS ALII EXPLICANTVR ET EMENDANTVR
ANACREON DEFENDITVR
P. STEPHANI H. F. INDOLES EXPONITVR

---

*Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.*

---

*HALAE MAGDEBVRGICAE*
A. O. R. cIↄ Iↄcc XXVII.
Typis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

## *OBSERVATIONES QVAE HABENTVR IN HOC SPECIMINE*

VI. QVID SIT IVS QVIRITIVM
VII. MANVMISSIONIS ICON EXPLICATA
VIII. DE VENERIS LEVCOPYGAE STATVA
VIIII. AD QVINTILIANVM DE ΚΑΚΟΦΑΤΩ
X. QVIS VIR BONVS DICENDVS GALLIS *L'HONNETE HOMME*
XI. VENERES ANACREONTICAE
XII. DE PAVLO STEPHANO QVAEDAM



# OBS. VI.

## QVID SIT IVS QVIRITIVM CONIECTANS

ANnis abhinc aliquot addubitare coepi, ne non sit error in traditis TRIBVNIANI et THEOPHILI, qui *ius ciuium Romanorum*, et *ius Quiritium*, in eodem plane significatu accepisse videntur: cum secundum ea, quae in aliis antiquorum libris leguntur, illud quidem latius aliquanto, hoc angustius fuisse, colligere haud difficulter liceat. *Occasio dubitandi.*

II. Ille nimirum §. 2. Instit. de iure naturali, gentium et ciuili: *sic enim et ius quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus: vel ius Quiritium, quo Quirites vtuntur. Romani enim Quirites a Quirino appellantur.* Omisimus inficetum illud glossema, *a Romulo*, quod ab imperiti cuiusdam manu haud dubie est: eratque dudum e textu institutionum eiiciendum. Verum exhibetur hodieque perpetuum, a turba editorum. ostendit altero *Tribunianus adductus et emendatus.*

*Russardus, Cuiacius, Vulteius laudati.*

prope abhinc seculo Ludouicus RVSSARDVS I. C. in institutionibus a se ex manuscriptorum librorum et Digestorum collatione castigatius editis; cum adnotaret ad illa: *Desunt in omnibus, et Theophilo, recte. noluit enim reddere rationem, cur Romani appellarentur, sed Quirites.* Secutus est CVIACIVS, qui in notis ad institut. ibidem: *absunt haec a veteribus libris, quoad valde probo.* Secutus est Dionysius GOTHOFREDVS, et alii, qui obelo notarunt illa verba. Rectius deinde in corpore iuris glossato, quod Aureliae prodiit 1625. e textu plane eiecta. quod idem fecit et Herm. VVLTEIVS, in commentario ad Inst. pene, quod sciam, solus. ab omnibus potius, qui edendas institutiones sumserunt, imitandus. in notis tamen id non tacuit VINNIVS.

*Theophilus adductus, eiusque interpretes notati.*

III. Theophilus autem illud idem graece effert hoc modo: *ὡσαύτως καὶ τὸ νόμιμον ὧπερ ἡ Ῥωμαϊκὴ κέχρηται πολιτεία*, ius Quiritium, *τουτέστι ᾧ κέχρηνται οἱ Κυιρῖται. οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι ἀπὸ Κυιρίνου τουτέστι Ῥωμύλου τοῦ ἐξ Ἄρεως τὴν γένεσιν ἔχειν αὐχοῦντος, Κυιρῖται προσαγορεύονται.* Quae cum eodem recidant fere, quam illa Latina, nisi quod addita quaedam ad explicationem vocabuli *Quirinus*, interpretari supersedeo. Idem videtur etiam §. 4. de liber-

rtinis, *ius Quiritium* explicare, *Romano-m.* verbis: ἡ δὲ ἔννομος λέγεται iure Qui-ium, τελέσιν ἐκ τοῦ δικαίου τῶν Κυριτῶν ωμάιων. Κυρῖται γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπὸ ωμύλου, ἐξ οὗ τὴν ἀρχαιογονίαν ἐσχήκασιν. oc loco interpretes, CVRTIVS, GO-IOFREDVS & FABROTVS, breuitatis dio male: *id est, Romanorum.* debebant Graecum plenius: *id est, ex iure Quiriti-Romanorum.* Quid intersit monstrabi-is infra; alios videlicet esse *ciues Roma-* omnes in genere: alios *Quirites Roma-*. FABROTVS etiam in Graeco perperam hibuit, τουτέστιν, ἐκ τοῦ νόμου τῶν πολι-ν Ρωμάιων. Illud τῶν Κυριτῶν Ρωμαίων, ılto, me arbitro, rectius.

IV. Videtur et Vlpianus illo modo Qui-es accepisse. sed videtur tantum; vt et quorum verba inspeximus. quamobrem ı ad caussas nostrae coniecturae. Obuer-atur dudum animo meo quaedam suspi-, ex iis quos legeram antiquorum li-s; Quiritium vocabulum non omnes nino ciues Romanos denotasse antiqui-, sed plebem tantum. Alter enim ab ori-e vrbis Romae fuerat ordo patrum: al-populi, Quirites in gratiam Sabinorum uribus dicti: esse proinde distinctionem ndam adhibendam sollicite, inter ea, ıe de *vniuersis ciuibus Romanis*, et quae

*Suspicandi caussae ad crsus sententiam vulgatam.*

de *Quiritibus* dicuntur. item, inter *ius ciui*-*um Romanorum optimum maximum*, et quod haud dubie fuerat angustius, *ius Qui*-*ritium.*

*Quirites quis ciuium ordo dictus?* V. Prouocauit nuper, aduersus eam no-stram sententiam, in conferendis publicis sermonibus, iurisconsultus vt varii generis rerum, ita et antiquarum peritissimus, Gund-lingius, ad vsum fori Romani; quo vsque adeo *Quirites* pro omnibus ciuibus fuisse frequentatum, vt vniuersus populus, in o-rationibus quae ad eum, non alio nomine compellaretur vnquam. Verum liceat in memoriam reuocare, omnes illas oratio-nes in comitiis, non sane ad senatores, seu patres conscriptos, habitas, sed ad turbam togatam seu plebem;

*Plebis potior in foro ratio.*

quae dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia,

Cuiusque certe potior erat et pars, et ratio et omnis in suffragiis ferendis vis. Qui si ex *equitibus* lecti consederant, non sa... tum Quiritium, sed *iudicum* vtebantur vo-cabulo. Ne dicam aduersus dignitatem or-dinis senatorum fuisse, in comitio aut cam-po illa Quiritium voce comprehensum vllo modo compellari; ad quem orationes ha-beri, nisi in curia, aut capitolio, aut aliis templis, non poterant. Monstrat igitur vel orandi ad populum mos, non nisi p...

*Non senatorum.*

be-

n *Quiritium* vocabulo dictam. Nec te
queat, quod orationes eae feruntur *ad*
*ulum.* *Populus* enim plebs etiam ſae-
s, quae longe maxima et potentisſima
s pars, vocata. Sicuti *popularia* in thea-
, quae plebis erant tantum. Immo *vni-*
*ſus populus* interdum plebem tantum ſi-
t. vide infra §. X.

VI. Ne inſiſtam hoc loco, quod nimis
t longum, caeteris id genus, quae ſuper-
t ex antiquitate, formulis explicandis:
e quidem ſenatum a populo ſeparatum
uiſſe plerumque videntur: Sic, SENA-
S POPVLVSQVE ROMANVS, vt po-
us plebem ſignificet. ſic, CONSENSV
ATVS ET EQVESTRIS ORDINIS
PVLIQVE ROMANI. Sic, POPVLVS
MANVS QVIRITIVM, haud ſcio an
s ſignificet, quam plebem vrbanam.
velim in ea opinione eruditum eſſe
nquam: quaſi ad comitia per praeco-
a accenſumue quisquam ex ordine pa-
n potuerit vocari mittique in ſuffragi-
Cenſebant patres ſenatusconſulto,
ntque auctores ferendae legi, rogabant
ſui ordinis magiſtratum: non ſane quis-
n ex ipſis, aut ſeptum introibat, aut
tem conſcendebat ferendi ſuffragii cauſ-
Tribus, curiae, centuriae, plebis deſcrip-
es erant, non patrum. Et ita differe-

*Quis populus qui ad comitia vocatus.*

 bant

bant leges a plebiſcitis, non certe, quaſi ii his ferendis non iidem illi, aut minore numero quam in iſtis, ciues conuocati ſint: in vtrisque enim plebs ſola mittebatur in ſuffragium: verum in eo tantum, quod legibus addita ſenatus auctoritas; illis, cum tribunus ferret, non aeque. Plebis autem vocabulo, quod notum eſt, omnes omnino continebantur, qui non e patribus. Aduerte mentem lector, ne quid rerum heri miſceas. Quirites eſſe diximus eorum qui *ex plebe* partem; non *plebeiorum*: haec enim differunt. plebeius eſſe poterat, qui non ex plebe: et viciſſim patricius, qui non e patribus. Eodem modo Quiris, ſeu ex plebe vrbana, eſſe poterat quisque patriciorum, in eſt patre ſenatore natus, ſed nondum ſenator, nec eques, nec miles; ex plebe certe modo non ſenator. e diuerſo ſenator erat plebeius, qui patre non ſenatore natus, ipſe tamen ex plebe non erat. Videbis ergo eos nos Quiritium nomine deſignatos velle omnes Romanorum, qui nondum ſenatores erant, nec equites, nec inter milites, ſed intra muros, vno verbo: plebs vrbana. Hi ſeparati a patribus. BRISSON. *de form. L. II. p. 172.* et a militibus. LIV. *III. 45.* Hos vocabat, niſi me omnia fallunt, in cenſu agendo praeco, per formulam, quae eſt apud VARRONEM *de lingua Latina, libr. V.pag.*

*Qui ergo Quirites*

*Varroni lux mutua.*

, pag. 66. 67. ex editione Henr. Stephani. MNES QVIRITES, PEDITES, ARMAOS, PRIVATOSQVE. *pedites* quidem, vt ccludat equites: *priuatos*, vt excludat aut magiſtratu conſtitutos, aut in militia: DE OEREIS, vt excludat qui extra muros rbis, in coloniis, in municipiis, in caſtris: *rmatos* tamen, vt arma ferret quisque, quod ion. Halicarn. nos docet, ſuae centuriae. cilicet ſeparatim cenſi ſunt Quirites, ſeparatim equites, ſeparatim ſenatus, ſeparatim ui extra vrbem et in prouinciis. Nihilominus, quos praeco vocabat priuatos vrbaosque, erant QVIRITES OMNES. vix uidquam dari poterit apertius.

VII. Sic IVVENALIS ſignate, meo quiem iudicio, diſtinguit *Quirites*, ſeu plem togatam, a ſenatoribus, *ſatyra X. ver.* 44. 46. in eleganti et graphica triumphi eſcriptione: *Iuuenalis adductus et explicatus.*

*Illinc cornicines: hinc praecedentia longi*
*Agminis officia, et niueos ad frena quirites;*
*Defoſſa in loculis quos ſportula fecit amicos.*

bſerua, Iuuenalem diſcernere eos qui ſeuebantur triumphantis currum, ab his qui ntecedebant. Certum autem eſt, cornicines ſequi conſueuiſſe: ſenatores longe anecedere. Hi ergo, cum ducendi triumphi fficium obirent, dicuntur haud dubie a poe-

*Farnabius notatus.* ta nostro, *longi agminis officia.* Male FARNABIVS ad hunc locum, *amicos, ministros et seruos* interpretatur. eorum enim nemo currum antecedebat; nec officia seruorum erant, sed liberorum hominum et necessariorum. Sunt *longi agminis officia*, conuentus senatorum, qui deducendi officium obibant. *Suetonio lux.* Eodem modo SVETONIVS Vespanianum *cap. 14. ex officio admissionum* expulsum ait; id est ex conuentu eorum, qui admittendi erant ad officium salutandi imperatoris. Aliter atque illa verba accepit CVIACIVS *ad Cod. rubr. tit. de prox. sacr. scriniorum.* Cum ergo senatorius ordo, non prope ad currum, sed longissime ante iret, sequeretur autem proxime plebs togata; patescit, per *niueos Quirites ad frena*, non sane illos, sed plebeii ordinis amicos, mixtis necessariis, indicari. Id quod vlterius explicatur per ea quae de sportula sequuntur. *In transcursu de sportula. Quibus, quo tempore data?* Ea enim proprie fuerat tenuiorum: nec accipiebant in magistratu constituti sine infamia; atque sub illis temporum corruptelis interdum quidem, sed raro: antea, putem, cum salua esset respublica, non aeque. Inquam sine infamia. scimus enim Domitiani tempestate honoratos etiam ciues accepisse sportulam. verum id ponit alio loco IVVENALIS in summis flagitiis, super quibus

Si

*Si natura neget, facit indignatio versum.*
it vero *satyra I. versu 118.*

*Sed cum summus honor finito computet*
*anno.*
*Sportula quid referat, quantum rationi-*
*bus addat:*
*Quid facient comites, quibus hinc toga,*
*calceus hinc est,*
*Et panis fumusque domi?*

cimus et Domitianum ex iis fortasse mo-um, sportulam dari publice, vetuisse. qua re consulendus SVETONIVS. *Quando dari vetita?*

VIII. Sequitur nunc sat vulgatus ille mos xauctorandi milites, quando missionem ditiose postulantes imperator QVIRI-ES adpellabat. Quo facto recidebant illi ius atque statum Quiritium, seu plebis gatae, amittebantque vacationem, prae-nia, caetera iura, quae exacto legitimo ilitiae tempore, vt veterani, fuerant ha-ituri. Ea re ad terrendos milites vsus t, quod sciam, primus, C. Iulius Cae-r. testis est LVCANVS *Libro V. versu* *5.* *Quirites appellando milites exauctorati. Quo pacto? A caesare primum, Lucanus explicatus.*

*- - - Sperantes omnia dextras*
*Exarmare datur.*

uod spectat ad illa veteranorum praemia, uibus excidebant exauctorati. Et deinde *357.*

*- - - - discedite castris,*

*Tradite nostra viris* IGNAVI *signa* QVIRITES.

Quod plane e formula de qua infra videbimus: QVIRITES DISCEDITE ATQVE ARMA DEPONITE. Latius aliquanto narrat hanc rem SVETONIVS *in Iulio cap.* 70. et DIO Cassius *Libro XLII. pag. m.* 209. quos adeas. Eodem modo apud TACITVM *Historiarum Libro III. cap.* 24. illud Antonii, Vespasiani partium ducis, ad praetorianos milites dictum: *vos, nisi vincitis,* PAGANI; futurum, vt exauctorati abeant, et plebs fiant vrbana, seu, quod idem est, *Quirites, pagani*, interminatur. Quod profecto sat erat depressisse futuros alias, si bene de republica merebant, senatores. Clodius Albinus in oratione ad milites, teste CAPITOLINO *in eius vita cap.* 13. *senatus nos*, inquit, *consules faciat, et quid dico senatus? vos ipsi et patres vestri: eritis enim ipsi senatores.* Haec exempla secutus imperator optimus Alexander Mamaeae postea *integras legiones ex militibus* QVIRITES *appellando, exauctorasse* traditur, vid. idem LAMPRIDIVS *in eius vita cap.* 52. ex quo quidem, nisi fallor, apparet, vocabulum *Quirites* omni tempore significasse *plebem vrbanam.*

*Deinde ab Antonio quodam;*

*Post ab Alexandro Seuero.*

*Maior lux e*

IX. Omnem denique dubitationem hanc circa rem eximit idem LAMPRIDIVS *ibidem,*

*dem, cap. 53. 54. p. 375.* vbi Alexander in oratione ad milites tumultuantes, *Continete igitur*, inquit, *vocem truculentam, campo ac bellis necessariam, ne vos hodie omnes vno ore, atque vna voce,* QVIRITES *dimittam: et incertum an* QVIRITES? *non enim digni estis, qui vel* ROMANAE PLEBIS *sitis, si ius Romanum non agnoscitis.* Deinde nihilo minus obstrepentes reapse dimittit hac formula: QVIRITES DISCEDITE ATQVE ARMA DEPONITE. Aduerte mentem, lector, Alexander ipse in oratione *Quirites* interpretatur *Romanam plebem.* quid apertius? Idem tamen, qui eo vocabulo milites exauctorauerat, victor ex Persis redux, populum Romanum in oratione, pro more antiquissimo, *Quirites* appellat. Scilicet in concione non senatus, ad quem loqueretur, sed plebs aderat. Atque idem mos antiquissimus diu post etiam seruatus est. Aurelianus imperator certe in edicto ad plebem vrbanam, vt testatur VOPISCVS *in Firmo cap. 5.* modo *Romuleos Quirites,* modo *sanctissimos Quirites,* partem illam ciuium appellat. Plebem ego et heic intellego, cum inscriptum sit edictum: *amantissimo sui populo Romano.* egerat nimirum idem haud dubie imperator de re eadem cum senatu per epistolam. fuisset enim amplissimi ordinis dignitati et aduersum

*Lamprid.o qui Quirites interpretatur plebem Romanam.*

ſum et inſolens plane, quidquam ad eum deferri per edictum: vel etiam, quae ad populum edicebantur, ad ſenatum non ante relata fuiſſe.

*Idem agit Valerius Maximus, quem illuſtratum damus.*

X. Nec equidem morabor tantopere Lampridium, cum locupletior multo teſtis nobis adſit VALERIVS Maximus, qui *libro VI. cap. 2. de libere dictis aut factis, exemplo inter Romana 3.* eandem ciuium concionem modo *vniuerſum populum* vocat, modo *plebem Romanam. vniuerſus,* inquit, *populus iterum ab vno contumelioſe correptus erat.* Iterum: quia bis a Scipione reprehenſa fuerat circumſtans eum tribunitia concio. primum, cum obſtrepentes togatos tacere iuſſiſſet, addita contumelia, *quibus Italia nouerca eſt.* deinde cum repetitum fremitum compeſceret verbis: *non efficietis, vt ſolutos verear, quos alligatos adduxi.* meminiſſe videlicet iubebat nouam atque municipalem, vix Italicam, cum vera mater extera tellus eſſet, nedum Romanam plebem; quot eorum a ſe triumphante inter captiuos eſſent adducti et ſuo beneficio ciuitati Romanae inſerti. Haec ergo plebs Valerio dicitur *vniuerſus populus.* qui eadem pagina ſubiungit: *plebs Romana libertate Scipionis libera viſa non fuit.* ſic enim ego locum, qui quin in mendo ſit non dubito, Lipſio fruſtra tentatum, et Pighio praeteri-

*Valerius recens emendatus.*

tum,

tum, aut legendum esse censeo, aut saltem intellegendum. Quid autem haec omnia ad Quirites nostros? dicam. Eidem Valerio, cui *vniuersus populus* in concione, et *plebs Romana*, vocabula sunt eandem rem significantia; huic sunt etiam *vniuersus ille populus* et *Quirites.* ibidem exemplo VI. *Cum assensus ei clara voce vniuersus populus esset: acclamate, inquit, Quirites, acclamate dum licet.* quae autem conueniunt vni tertio, ea inter se conuenire necesse est. Docet ergo et Valerius Quirites non alios esse nisi plebem, quæ sub vniuersi populi nomine aderat in concionibus. Senatores autem adesse in comitio aut campo non sueuisse diximus supra *paragraphis quinta et sexta.* puta, vt compellarentur a magistratu legem ferente, aut irent in suffragia; quae vsurpata non fuisse docuimus. sed adsidebant tantum, opinor, auctoritatis caussa, inspecturi ciuium tabellas: prout id saltem e republica futurum censet CICERO *de legibus libro III. editionis Elseuirianae pag. 355. 364. 366. vbi: proximum est de suffragiis, quae iubeo nota esse optimatibus,* POPVLO *libera.* et mox deinde: *optimatibus nota,* PLEBI *libera sunto.* videlicet vt patres inspicerent, plebes libere ferret. *E Cicerone lux mutua.*

XI. Adstipulatur isti sententiae etiam ἔτυμον vocabuli. *Quiris* enim haud dubie de- *Quirites vnde dicti.*

descendit aut a *Curibus*, oppido Sabinorum primario; aut a *curiis*, in quas post pacem cum Sabinis confectam iuuentutem Romanam diuisit Romulus. *Quirites* enim sunt quasi *Curites* siue *Cuirites*. quae sono vocis eodem Romanis prolata vel vulgus nouit. Testis est LIVIVS, qui *libro primo cap. XIII. ita geminata*, inquit, *vrbe, vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati.* Nugantur ergo qui *Quirites* a *Quirino* dictos volunt. pugnat pro nobis et summa Liuii diligentia, et fides spectata, et ipsius sententiae mira facilitas. cum credibile potius sit in honorem *Quiritium* seu *Cuiritium* Romulum post mortem suam *Quirinum* dictum esse. vide FLORVM *libro* I. *cap.* 1. *in fine.* Sic his consentit et VARRO et OVIDIVS. aduersus illum quidem fluctus mouet in simpulo VOSSIVS, *hac etymologici parte.* quid si dicamus, etiam *curias* a *Curibus* dictas aut a *Curitibus*, sicut singulis e raptis Sabinorum virginibus nomina fuisse imposita ait Liuius: nec reiiciendam eius esse censeo auctoritatem, quanquam id negent secundum Varronem Plutarchus et Dionysius Hallicarnassensis. quid enim? si loca potius a curiis antiquis nomen sunt adepta? quod vero similius est, quam curias a locis dictas, ignobilibus eis et obscuris haud dubie ante curias constitutas. In curias

*Liuius adductus.*

*Tribunianus, alii notati.*

*Quirinus a Quiritibus.*

*Etiam curiae a Curibus*

*Liuius defensus.*

urias autem *iuuentus* descripta seu plebs; non *senatus* seu patres. FLORVS ibidem: *iuuentus diuisa per tribus, - - - consilium reipublicae penes senes.* quin et *equites* non iam Quirites dicti videntur eo tempore, quam *Ramnenses*, an *Romulenses*, aut *Ruminenses*, sicut ficus *Ruminalis* a Romulo dicta? et *Titienses*. LIVIVS *eodem capite XIII.* et Tullo Hostilio exercitus in oratione adpellatur *Romani*, non *Quirites*: IDEM *eodem libro cap. XXVIII.* non ergo sat probe capio, quid sibi velit illa Q. Publilii dictatoris lex, VT PLEBISCITA OMNES QVIRITES TENERENT *apud* LIVIVM *libro VIII. cap. XII.* patres enim vnquam Quirites dictos, quis post ea quae a nobis sunt adnotata, largiatur facile? Sane vereor, ne aliqui saltem patrum, per illud Quiritium vocabulum, exemti a plebiscitis putandi fuerint. Fortassis vere patres conscripti, id est, a censoribus in numerum senatorum relati, qui sententiam rogabantur: non etiam magistratu quidem maiore functi et in curiam venientes, sed nondum conscripti, pedarii videlicet senatores. Quos plebiscitis tunc paruisse non ausim negare. Aliter sane LIVIVS idem *libro II. cap. 56.* plebis homines tantum Quirites appellatos indicat, exhibita formula, qua plebs submoueri sueta. *Consul Appius*, inquit, *negare*,

*Liuius iterum adluctus, leuius*

*uiter emendatus et illustratus.* *ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium. Non enim populi, sed plebis magistratum esse. Nec illam,* (scilicet *plebem*) *ipsum* se *submouere pro imperio posse more maiorum. quia ita dicatur,* SI VOBIS VIDETVR DISCEDITE QVIRITES. Paullum emendando, vt rectius intellegi possit locus, *illum* mutauimus in *illam*. atque illud *se* non emendandi, sed interpretandi solum caussa indidimus. Docet enim tribunum consul, cum adolescentes patricios submoueret, ius non esse id agere pro imperio, multo minus aduersus nobilitatem, minime tribuno, magistratui plebis. Se enim ipsum, maiorem, et populi magistratum, et consulem, vel solos plebis homines more maiorum non posse submouere, nisi quasi precario, atque si ipsis videatur. Quae quidem Appius e libertate atque legibus populi Romani recte.

*Quid ergo ius Quiritium?* XII. Iam vbi de acceptione vocabuli Quirites dispeximus, intelligetur, non omnino temere me suspicari, *ius Quiritium* nihil aliud fuisse, nisi *ius plebis Romanae antiquissimum.* Namque cum patescat, istud *Quae negotia complexum.* sub iure Romano quidem comprehensum, sed non adeo late patens fuisse, constitutum maxime circa negotia priuatorum; id quod vidit etiam Car. SIGONIVS *de antiquo iure ciuium Romanorum libro I. cap. 13. in fine;*

com-

mplexum ſcilicet quaedam ſolum iuris
uilis capita, veluti manumiſſionis, patriae
oteſtatis, hereditatis, teſtamentorum, do-
inii in rebus mancupi ex emto, vindicia-
m, et quae ſunt reliqua. Atque cum haec
dem, quae iuri Quiritium tribuuntur, ſint
tiquiſſima; caetera apud Romanos poſt
nſim recepta: ſuſpicor equidem, quae Qui-
ium dicuntur, ea tantum iuris capita fu-
e, quae Romae caſcis illis moribus ante
II. tabulas obtinuerunt. Quae vero e Grae-
translata, vel deinde adquiſita ſunt, ve-
ti ius prouocationis, ius connubiorum
m patriciis, reliqua, vt et quae ſpecia-
n ordini cuidam competebant, aliis no-
inibus veniſſe. Secundum ea fortaſſis *ius*
*uiritium* pars erat, a *iure ex duodecim ta-*
*lis*, et a *legibus deinde latis*, diuerſa, at-
e cum iis ſub *iure ciuium Romanorum op-*
*mo maximo*, tanquam corpore ſuo, com-
ehenſa. adeo, vt qui receptus erat in ius
iritium, is non ſtatim omnia Romani ci-
s iura nactus eſſet.

*Quam antiquum et qua ratione diuerſum a caeteris generibus, explicatur.*

XIII. Eodem pertinebunt, quae auctore
gonio, loco indicato, apud PLINIVM
bentur verba: *Caſſius Hemina ex antiquis*
*ctor eſt, primum e medicis veniſſe Ro-*
*m e Peloponneſo Archagatum Lyſaniae fi-*
*m, L. Aemilio M. Liuio COSS. anno vr-*
*DXXXV. eique ius Quiritium datum.*

*Minus datum iure Quiritium, quam ciuitate Romana.*

G Puto

Puto minus ei datum fuisse, quam plenam ciuitatem Romanam: veluti versandi circa negotia priuata facultatem: non etiam petendi magistratus, honores, matrimonii cum feminis inlustribus. Distinguebant ergo, vt opinor, iureconsulti antiqui, inter *nudum ius Quiritium* et *Romanum plenius*. quae res IVSTINIANO obscura, inutilis et subtilior visa, quam vt seruari digna sit. Sanxit ergo in constitutione, *de nudo iure Quiritium tollendo*: cuius pars hoc titulo extat adhuc in eius Codice. Censet ibi, illam EX IVRE QVIRITIVM formulam, dicebant enim, vt notum est, HVNC EGO FVNDVM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO; *nihil ab aenigmate discrepare, nec vnquam videri, nec in rebus apparere; sed vacuum esse & superfluum verbum.* Quare forte factum, vt prope nulla iuris Quiritium etiam in Digestis extet mentio. Videmus autem ex hoc ipso, mirum neutiquam esse, quod iureconsulti minus recte definiunt hodie circa illud, quod Iustiniani iamtum temporibus aenigma fuerit visum.

*Iustinianus illustratus,*

*et Ulpianus.*

XIII. VLPIANVS tamen aliquam eius iuris mentionem suis scriptis reliquit. Veluti lege 1. π. de Rei vindicatione, vbi: *Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, vtputa liberi qui sunt*

*in*

*potestate, non petuntur. - - - - Nisi forte,* *quit, adiecta causa quis vindicet. Si quis* *petit filium suum in potestate,* EX IVRE ROMANO, *videtur mihi Pomponius consen*-*re, recte eum egisse: ait enim adiecta* *usa,* EX LEGE QVIRITIVM, *vindicare* *sse.* Antiquitus potuisse et liberos in potestate vindicari, dubium non est. Verum lpianus de suo tempore testatus, dicit on posse. At quaeritur, si quis ad illud s antiquissimum prouocet, poscatque *ex* *re Quiritium* vindicias? Dicit iureconsultus propter adiectam iuris Quiritium aussam vindicare tunc posse. Quid si dicerit, *ex iure Romanorum?* videtur Pomponio ac Vlpiano et sic posse. puto, quia ab iure Romano continebatur etiam ius Quiritium. Sic censeo explicandam esse am legem. Non placet eruditissimi iureconsulti Gerardi NOODT, de eadem sententia, *in commentario hoc loco pag. 191. b.* *2. a.* Huc pertinent etiam, quae in titulis x corpore Vlpiani *de libertinis* habentur, ominium Quiritarium, ab eo quod est iuris gentium, seu bonitarium, secernentia. s enim *pag. m. 197. Qui tantum,* inquit, *in* *onis, non etiam ex iure Quiritium, seruum* *abet, manumittendo Latinum facit. In* *onis tantum alicuius seruus est, velut hoc* *modo; si ciuis Romanus a ciue Romano ser*-

*Ger. Noodt laudatus.*

*uum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. Nam quamdiu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emtoris est, ex iure Quiritium autem venditoris est.* et pag. 199. *Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi et mortis tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt.* Discas inde ius Quiritium non de quibusuis, sed de nonnullis tantum capitibus praedicari: quod clare demonstrat, iure quidem Romano illud ipsum multo esse angustius.

*Tribunianus et Theophilus caeteris conciliati.*

XV. Superest iam, vt respiciamus ad illa Tribuniani atque Theophili verba, de quibus, cum obstare viderentur, supra paragraphis II. et III. paucis egimus. Post explicatam coniecturam nostram, iam non contradicit ille: immo distinguit nobiscum ius Quiritium a iure ciuili Romanorum. Certum est, vt is ait, omnes Quirites esse Romanos, sed non vicissim omnes Romani fuerint Quirites. Nec iste magis aduersatur in paraphrasi. Altero certe loco signate dicit *Quirites Romanos*, vt indicet, opinor, Quirites Romanorum partem fuisse: atque alios, *iure optimo maximo ciues Romanos*, omnibus ciuitatis bonis; alios *Quirites Romanos*, commodis vrbanae tantum plebis, vsos esse. Et haec est nostra in re

*Conclusio.*

tam

a difficili coniectura. Si quid quis-
am rectius, equidem libenter cessero.

# OBS. VII.

## ANVMISSIONIS ICON EX-PLICATA

Hommel. Iurisprud. Numismat. illustr. monum. 20. p. 61.

Vris Romani studiosis haud postremo loco curandum est, vt rerum antiquarum species mente teneant, quoad fieri potest, clarissimas. At quae vi-i possunt, nisi oculis subiecta fidelibus, vnquam traduntur commode. Con-irenda sunt igitur antiquitatis curiosis morum, vasorum, marmorum, et id nus rerum ceterarum, quae prisci moris agines retinent, aut ipsa corpora, aut pressa saltem picturis lineamenta. cuius dii, post inuentam altero et quod ex-rit abhinc seculo, artem chalcographi-n, in promtu iam cuiuis est prolixa fa-tas. id agamus modo, ne pereat iconum rum quidquam. Manumissionis ritus er eos est, qui et illustrandis iuris capi-us seruiunt sat multis, et habent in in-pretando difficultates. Facturus igitur erae pretium mihi videor, si pauca con-am illustrando lapidi, in quo sculptura isca morem illum manumittendi seruos inxisse videtur, sicut is habebatur Romae

*Imaginum antiquarum vsus*

*Manumissionis icon vnde?*

 in

in aedibus Iac. Palutii Albertonii, teste li-
bro, qui centum *antiquarum statuarum vr-
bis Romae* icones eleganter caelatas, nulli
tamen adiecto commentario, continens,
cura Iacobi Marchvccii prodiit *Romae*
*1623. folio explicito*. Num quis alius idem
egerit, non repperi; nec refert: paucis e-
nim defungar. Duo videlicet apparent in
hac imagine seruuli, pileati, nudi caetera
nisi quod inguen linteo tecti: alter, puto
iam manumissus, manu autem mittendu
alter. Is quidem ad pedes patroni prouo-
lutus, pro data libertate gratias agit. Si
enim serui consuerant etiam deprecari
Petronivs *in satyrico pag. m. 48. Cae-
terum*, inquit, *vt mouimus dextros gressus
seruus nobis dispoliatus procubuit ante pedes
et rogare coepit, vt se poenae eriperemus*.
Alterius vero serui currentis et scuticam
laeua tenentis, qua vti solebant, opinor, a
submouendam in publico turbam obuiam
sibique festinantibus subinde molestam, he-
rus dextram prehendit, quod manumissio-
nis signum erat. Nil ergo restat in hoc la-
pide e manumittentis simulacro, praeter
dextram eius seruo porrectam, caetera ve-
tustate confracta sunt. Adstat praetor to-
gatus, prolixo atque fluctuante, quod ele-
gantiae fuerat, sinu: dextra gestans virgam
seu bacillum, ex more nimirum magistra-
tuum

*Eius explicatio.*

*Serui supplicantes.*

*Petronius adductus.*

*Seruorum gestamen.*

*Manumittens.*

*Praetor.*

*Virgae in manu magistratuum*

ıum, vt C. Popillius Laenas virgam etiam eſſit, qua circumſcripſit Antiochum, teſte ıIVIO *libro XLV. cap. XII.* Ne videlicet ſo- ɔs lictores virgam geſtaſſe putes, quod e- regie docuit I. LIPSIVS *electorum cap. 23.* ıt, qui in hoc lapide expreſſus eſt, licto- em eſſe. Quod niſi toga prolixa, aliis et- ım argumentis refutatur. Lictores enim, ſi non ſemper, putem, ſola tunica, vt cae- ri tenuiores ciuium, vſos; *togula* tamen nagis erant amicti, quam toga. Sed haec le virgis in manu magiſtratuum. Laeua ero praetor tractat *vindictam* ſeu *feſtucam*: qua deinde lictori tradita, ſeruus e manu domini miſſus circumagebatur. Vulgo quidem iſta nota ſunt: nihil addo, niſi v- num PLAVTI verſum, *e milite glorioſo*, vbi Pyrgopolinices Palaeſtrionem, mulie- rem ſibi commendantem, rogat,

*Liuius teſtis.*

*Feſtuca.*

*Plautus adductus.*

*Quid ea ingenua, an feſtuca facta, ſerua, an libera eſt?*

et reſpondet ſeruus:

*Vah, egone vt ad te a libertina eſſe auderem internuncius,*

*Qui ingenuis ſatis reſpondere nequeas cupidis tui?*

Quibus e verbis agnoſcis *libertinas* dici *feſtuca factas*, quod illum morem graphice depingit.

# OBS. VIII.

## DE VENERIS LEVCOPYGAE STATVA

### *ILLVSTRANDAE CICERONIS AD PAETVM DE VERBIS PRAETEXTATIS EPISTOLAE*

### AD THOMASIANA DE CAVSSIS MIXTI ARGVMENTI COMMENTARIA

§. I.

*Studia prope ab incunabulis nostra.*

IAm inde a puero, cum in diſcendis pro aetate litteris, philoſophiae praeſertim ſtudio, verſarer, liberiusque interdum, vt ingenuos haud dedecet, de vero anquirerem, legendosque cogerem, et nouos eo tempore, et notae melioris ad id inſtitutum libros: diligere coepi, atque merito maximi facere, quod et elegantiſſimi ingenii videbatur, et veri ante alios curioſus, virum dudum nobilem, nec noſtrae laudis indigum, Chr. Thomaſium. In quo non tam illud ſuſpiciendum eſſe cenſeo, quod propter inuictum pro veritate animum, eorum qui veram tenent hoc tempore philoſophiae rationem, facile putatur coryphaeus: quam hoc etiam celebrandum, quod aliorum in ſe paſſim inſurgentium temeritatem, non ſcriptis modo reiecit, multo ſale conſperſam; ſed confutauit potius

*Flores promerito ſparſi.*

ſanc-

nctitate morum, vitaeque totius innocen-
a. Qua de re vti plane ea quae ſcripſi
entio, nec dignum eſſe reor moribus no-
tris, vt cuiusuis ſtudio aſſentationem ver-
us vel latum vnguem abripiar : ita profi-
eor in cauſſa fuiſſe, cur gratior mihi con-
igerit exoptatus ante Fridericianae ſeceſſus,
uod viſurus eram et hunc inprimis, et a-
ios, quorum conſpectum quo non pretio
mendum cenſeat optimarum litterarum
udioſus?

II. Aliud autem eodem tempore, quo
uc loci perueneram, gratum accidit. In-
ranti enim redditum eſt exemplum man-
iſſae, quae modo tum prodierat, ad Tho-
naſiana de cauſſis mixti argumenti com-
nentaria, Des Anhangs zu den Thomaſi-
chen gemiſchten Händeln. Cui libro, cum
nter caetera aliorum elegantia ſane inter-
retamenta in impeditiſſimos Ciceronis io-
os, et noſtram epiſtolam acceſſiſſe, atque
uae probaretur dignam eſſe viſam depre-
enderem: non potui, quin et tam cari ca-
itis iudicio mouerer, et legerem ſubinde,
uae praeter ipſum, vir vario litterarum
enere, vt et elegantia morum, cultiſſimus,
Heumannus, et alii, illa de re diſſeruerant.
Haud temere ſuſpicatus futurum, vt poſt
ollatas in vnam eandemque rem operas,
ix quidquam ex ea Ciceronis epiſtola, iam

*Quare ad haec ſcribenda momentum additum*

G 5 nunc

nunc residuum esse possit obscuri. Qua re factum est, vt delectato mihi aliorum obseruationibus, et amplexanti eorum in plerisque iudicium, inciperent tamen et placere ex iis quae nos attulimus quaedam. Ad ea quidem illustranda, quae noua commentus sum, quando non plane nullius vsus ea futura sperem, dabo.

*Instituti ratio.*

III Pagina duodeuigesima libri, quem laudauimus, Thomasiani, circa illa Ciceronis, VSVRPATA DVPLEX CVBILE, prouocauimus ad Martialem et Ausonium, qui probrum istud aperte describunt, quod Tullii nostri verbis innuitur verecunde. Postea vidimus, illud tetrae libidinis monstrum non a poetis tantum depictum esse saepius, sed et statuis deorum maioribus quasi consecratum. Vsque adeo placebant sibi cum Graecis Romani in illo perdito temporum luxu. Audi, si dubitas, Callicratidem disserentem in LVCIANI amoribus. Scilicet non pueris tantum abutebantur et cinaedis, sed et feminis elegantioribus, ad auersam libidinis formam: quae binis interdum dabant vno tempore, si poetis fides.

*Ciceronis verba interpretis indiga.* lv. IX, p. 22.

*Mores Romanorum soluti.*

*Lucianus aduocatus.*

IV. Eodem sane respicit pulcherrima quidem, at obscena, et nostris saltem moribus indigna, Veneris leucopygae statua, quam Galli crassa Minerua vsi adpellant, *La Venus aux belles fesses.* Eam ex admirandis

*Vnde statua, cuius icon illustramus.*

randis antiquae vrbis reliquiis, Romae, in aedibus Farnesiorum, inter alia statuariae priscae monumenta, adcurate seruatam comperimus. In eo autem habitu hoc simulacrum exsculptum adparet, vt femina virum alterum veste subducta ex aduerso, alterum ad posticam corporis partem respiciens, ἀντιπύγῳ congressu, excipere velle videatur.

V. Quo magis mirari conuenit, cum ea res inspectantem, nisi valde obtusum, haud facile fugiat: esse tamen illius inpudicae statuae exemplum auctoritate regia in Galliam translatum, et apud aquas Versaliarum publice positum. Quod consentire cum nostri seculi moribus non videtur, nec fieri potuisse, sine magna eorum, qui legum custodes esse debebant, incuria. Cum prudentia legislatorum ea inprimis cauenda semper putarit, quae suadere nefas aduersus morem quire visa sunt. Quo autem euadet ciuium de summis quibusque criminibus persuasio, si patiare male cautae plebeculae illud in publico ostentari, quod si audeat quisquam, e legibus tuis illi iudex viuicomburium, vt vocant, intentet? Referunt enim iureconsulti, nisi fallor, eas veneris formas, ad *Sodomiae* species, et cremandos censent ea labe contactos. Sic apud nos puto futurum, vt leges insurgant, si fiat,

*In Galliam eius exemplum translatum.*

*Haud probando consilio.*

*Poena veneris auersae.*

*Raritas eius criminis,* si fiat, quod (frigoris tamen sub septem trionibus magis, quam morum, ne nobis proinde placeamus, et temporum beneficio) inauditum est, opinor, hodie: nisi quod interdum pastorum simplicitatem in bruta furentem, et raro, legum vinculis constrictam memini. Et haec omnia nostri homines exsequuntur sane quam seuere. An mitius Galli, aliis vsi moribus, fortassis per conniuentiam; non liquet. *Christianae rei more digna.* Nihilominus ea, quae notauimus super illo Veneris simulacro,ferenda vix erunt, sub more Christianae rei: quae summam temporum castitatem, liceat enim cum Tribuniano gloriari, si non intus praestat, prae se fert tamen.

*Multo deteriores hac parte Romani.* VI. Aliud sane dicendum de aliis temporibus. Hoc enim vsuuenisse apud Graecos & Romanos, vt eius generis statuas, non modo non, vti nos, detestati sint, sed amplexati, et prope adorauerint, adeo certum est, vt pene omnes eorum libri clament vtinam non deteriora. Tum enim, σχήματα συνουσιῶν in cubiculis picta ostendere quamplurima, elegantia dicebatur et vrbanitas. tum pueros in deliciis habere, si laudi non dabatur; vt apud Graecos: certe nec crimini. tum Martialis vxor, honesta haud dubie matrona, obiicere viro audebat: si tantus eius in pueros furor,

-- *se quoque habere culum.* Illo

llo, inquam, tempore, frequentes fuisse eusmodi statuas, adeo non miror; vt inter maximi numeri illas Veneres, Ledas, et caeteras id genus prurientes figuras, non nisi castissimas ad nostrum vsque tempus durasse credam: eas vero quarum illecebrae n oculos incurrebant maxime, a Christianis priscis primum, deinde et a Gothis et Langobardis, consulto confractas esse.

*Inde prurientium figurarum frequentia.*

*Confractae tamen a barbaris multae et abolitae.*

VII. Quid ergo? Barbari imitandi an Romani? confringenda ergo censebis summa illa artificis dextrae miracula? Neutrum quidem committendum esse puto: nec delenda eiusmodi monumenta, nec tamen etiam in publico exponenda. Seruandae sunt hae quidem inter alias optimi exempli reliquias, in argumentum antiquae elegantiae pariter et luxuriae. Verum si seruentur, in abdito ponendae, nec vulgo qui spectent admittendi, ad euitandos plebeculae errores. Nos etiam istud non boni moris simulacrum hoc saltem scripto seruamus: sed exemplo ad cauendum tantum posito. Vt legum bonarum, vt rerum antiquarum studiosi, nomina criminum pandimus et naturas: mores antiquos percensemus et illustramus: de vtroque indicamus caute, vt de venenis medici. Hinc et legenda stili maeandris inuoluimus. Ne suspicetur quisquam adolescentum leuitatem

*Quae supersunt an seruandae? Qua moderatione?*

*Circumspecte de illis etiam scribendum.*

tem posse his dictis sollicitari, aut crimina, quae ignorantur quadam nostri temporis felicitate, doceri; aut haec ab improbis capi, viris tantum scripta, iisque eruditis. De his autem et bonos esse spes est: quandoquidem sua natura litterae mores emolliunt et feritatem exuere docent. Abstinuimus manum, ne eius statuae icon pictura lineari exhiberemus, cum hac de eadem commentatione. Magis tamen ad euitandam a maledicis inuidiam, quam certo atque perpetuo consilio. Praesertim cum pictores eam statuae modeste delinearint faciem, quae minimum habet illecebrarum, nec temere sit intellegenda nisi antiquarum rerum plane peritis. Aliud dicendum de exsculpto exemplari, quod circumiri potest ab omni latere. Quanquam et sic dubitem, ne oppido pauci intellegant.

*Cur non et pinximus.*

*De nomine eius statuae quaedam.*

VIII. Id antequam abeam in transcursu monendum: illam Veneris statuam, vt eruditus quidam Italus, *in imaginibus antiquarum statuarum Romae 1623. folio explicito editis*, iam tum adnotauit, perperam dici *callipygam*; sed omnino dicendam esse *leucopygam*, sicut antiqui solebant. Hoc enim vocabulum non candorem natium tantum, sed et obscenam illam mollitiem, quam et figura, de qua loquimur, exprimit, haud dubie designat.

p. 100.

IX. Et

IX. Et haec quidem hactenus ad expli-anda illa in Ciceronis ad Paetum litteris erba: *vsurpata duplex cubile*, ideſt, *vſur-ata duplici cum ea decumbentium ſchema-e.* quem locum emendare quidem, et ſat t ſolet ſcire, anniſus eſt vir eruditus HEV-ANNVS, ſed superſedit interpretari. E-is autem ad haec aenigmata coniectanea, ti ſane non omnia inter verba Ciceronis ecipienda, ſed ſi vulgata poſſunt explicari, t iis inſiſtamus, magis eſſe cenſeo; ita ta-nen nec ſpernenda puto, et illuſtrando Ci-eroni vtilia: immo quaedam eorum pla-ie probanda.

*Ciceronis verbis ex hiſce lux affuſa. De coniectaneis Heumanni.*

X. In principio epiſtolae Ciceronis ad-erſus pleroſque interpretum obſeruandum ſt; illum non ſane refutare velle Stoicos: ed rationes eorum maximopere amplecti, ion tamen in morem traducere. Cum vt Romanus a puero, ſic enim adſueuerat, quam ipſe rationem reddit in fine epiſtolae, Platonis verecundia vteretur magis, quam aeterorum inter Graecos loquendi liber-ate. E notis autem Heumannianis mihi in-primis probatur reſtitutus in integrum erſus:

*Vera Ciceronis de libertate loquendi ſententia.*

*Modo forte ita me deſtituit nudum.*

et alia quaedam. Illud autem, *honorem calendis Martiis*, quod ab aliis illuſtratum exigit Heumannus, iam dedit explicatum.

*Heumanni emendationi ſubſcribimus. Cicero recens illuſtratus*

Sci-

Scilicet innuit illis verbis Cicero; se ideo magis honorem esse praefatum dictis suis, et abstinuisse praetextatis, et maeandris inuoluisse verba, vel similitudine tantum laesura: quia epistolam illam calendis Martiis, die ad summam verecundiam composito, conscripserit. *Honorem igitur*, ait, huic etiam epistolae praefandum esse merito censui, hisce *calendis Martiis*; vel matronalem praestans verecundiam. Honorem autem praefabantur Romani, quidlibet, vel leuius laesurum verecundos, dicturi; eo modo, vt exemplum est in elegantissima declamatione, quae *miles Marianus* inscribitur, habeturque in QVINTILIANI operibus: vbi aduocatus militis ad Marium, stupri intentati mentionem facturus, *ante signa*, inquit, *tuis* HONOR *sit habitus sanctissimis auribus, iuberet prostare gladio cinctum, ac vim turpissimam ac nefariam tentaret inferre; ne quid aliud dicam, fortiori.*

*Honorem praefari quid?*

*Quintiliano lux mutua.*

XI. De verbis *diuisio* et *intercapedo*, nouam plane, sed verissimam, ex ingenio nostro interpretationem, adferam paullo infra ad Quintiliani de κακαφάτῳ verba. Illud in fine monebimus, esse quaedam in epistola nostra Thomasianis inserta, typothetarum errore corrupta. Inter quae, quod pag. 16. versu 11. 12. legendum: I. C. Clu-

*Noua loci cuiusdam ex hac epistola interpretatio promissa.*

*Typothetarum*

lunes, welche die alten verecunde *anum*, obſcene *podicem* genennet. pag. 19. verſu prope vltimum, ſcribendum *pedere*, loco *petere*. pag. 20. verſu 17. *culus*, loco *cultus*. pag. 22. prope finem lege: *Ios. Scaliger*. Quid Hadrianus VALESIVS circa verba, *hunc culpam maiorem an illam dicam*, coniectura deprehenderit, nondum legeram eo tempore. Nec tamen nunc etiam iſti ſubſcribo: cum haud ſciam, an Gloſſarium illud ſermonis barbari, ab Henr. Stephano nondum editum, probet quidquam de tempore Ciceronis. Quis non videt *Landica*, aut *Landira*, quod mauult poſt MARTINIVM in *Etymologico*, VOSSIVS *de vitiis Latini ſermonis*, barbarum eſſe vocabulum, atque ex Hetruſco aut alio medii aeui idiomate deſumtum? Aliud dicendum, ſi probet quisquam Graeco fonte illud cadere, aut vero Romano. Quod equidem futurum eſſe non puto.

*quaedam mendae ſublatae.*

*Valeſio non ſubſcribimus.*

# OBS. IX.

## DE QVINTILIANI VERBIS DE INST. ORAT. L. VIII. CAP. III. circa κακόφατον AD EVNDEM THOMASII LIBRVM

RЕctiſſime queſtus eſt vir celeberrimus §. XV. pag. 76. 77. 79. 80. Quin-

*Occaſio ſcribendi.*

Quintiliani locum, vbi in ea, vnde κακέμφατον exsistat, inquiritur, esse inter difficiles. Verum id non auctoris vitio contingit, sed interpretum. Videor equidem mihi consecutus, vt non ea tantum, quae obscura videri in illis verbis possunt, breui quadam commentatione illustrarim, sed noua quaedam, illustrandis aliis antiquorum dictis fortassis idonea, produxerim. Excerpam igitur primo Quintiliani verba, quoad potero, plene, et vel characterum, quibus exscribentur, diuersitate, vt et interpunctione, planiora. deinde addam interpretationem nostram Germanicis verbis ad marginem libri conceptam, eadem libertate, qua in ceteris vtor, huc transcribendam.

*Quintilianus adductus.*

*M. Fabius Quintilianus de institutione oratoria libro VIII. cap. 3. editionis Argentinae de anno 1698. pag. 463.46*

Sed quoniam vitia prius demonstrare aggressi sumus, vel hoc vitium sit, quod κακέμφατον vocatur. Siue mala *consuetudine* in obscoenum intellectum sermo detortus est, vt DVCTARE EXERCITVS, et PATRARE BELLVM, apud Sallustium dicta sancte et antique, ridentur a nobis, si diis placet; quam culpam non scribentium quidem iudi-

co

co, ſed legentium: tamen vitanda, quatenus verba honeſta moribus perdidimus, et euincentibus etiam vitiis cedendum eſt. ſiue *iunctura* deformiter ſonat, vt ſi CVM hominibus NOTIS loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum *hominibus* medium ſit, in praefanda videmur incidere: quia vltima prioris ſyllabae littera, quae exprimi niſi labris coeuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecentiſſime cogit, aut continuata cum inſequente, in naturam eius corrumpitur. Aliae *coniunctiones* aliquid ſimile faciunt: quas perſequi longum eſt, in eo vitio, quod vitandum dicimus, commorantes. Sed *diuiſio* quoque affert eandem iniuriam pudori, vt ſi INTERCAPEDINIS nominatiuo caſu quis vtatur. Nec *ſcripto* modo id accidit, ſed etiam *ſenſu* plerique obſcoene intelligere, niſi caueris, cupiunt: vt apud Ouidium:

*Quaeque latent meliora putat.*

ac ex verbis, quae longiſſime ab obſcoenitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Virgilium putat,

*Incipiunt agitata tumeſcere.*

quod ſi recipias, nihil loqui tutum eſt.

* * *

Unflätigkeit und übellaut unterschieden. Quintilian unterscheidet das κακόφατον, oder den übellaut, von der unflätigkeit an sich selbst. Die würckliche unflätigkeit stecket in Worten, welche durch allgemeine Gewohnheit, an sich einen begriff, darüber man ordentlich erröthet, in das gemüth eindrücken. Der übellaut aber hängt nur an solchen worten, welche für sich gantz gut und nicht schandbar seynd, aber doch zufälliger weise allerhand begriffe von unflätigen dingen, in den gemüthern der zuhörer, hervor zu bringen vermögen.

Arten des übellauts. Da er nun von dem übellaut allein reden will: findet er denselben von viererley art zu seyn. Eine art desselben entstehet, wie er sagt, *consuetudine*, aus dem gebrauch guter und reiner,

mißbrauch, aber in ihrem rechten verstand ungewöhnlich gewordener, hingegen auf bedeutung anstößiger dinge übel gezogener redens-arten. Die andere, *iunctura, seu coniunctione*, aus zusammensetzung zwey guter

zusammenfügung, worte: da aber die endung des ersten, nebst dem anfang des folgenden, den laut eines unflätigen worts hervor zu bringen vermag. Die dritte, *diuisione*, aus der thei-

theilung, und lung eines worts, darinnen ein unflätiger klang, wann man es getheilt ausspricht, ste-

cken kan. Die vierdte endlich *sensu*, aus rdrehung des wort-verstands, da gantz schuldige ausdrückungen, auf dinge, dan sie nicht gemeint waren, durch zoten-reis gezogen werden können. Bey gelenheit der ersten art des übellauts, in al n ungewöhnlichen worten, spöttelt Quinian über die petits maitres seiner Zeit. ie worte ductare und patrare seynd rein, t und gut. Gleichwohl lachte damahls s frauenzimmer nebst ihren blondins, ann sie deren eines bey Sallustio, oder nst in einem alten ernsthaften buche, la. Denn es war ihnen gleich als ob hörten, *ductare amicam, patrare virgim.* Diese aber waren bey ihnen geöhnlichere redens-arten, als iene, *ductare ercitus, patrare bellum.* Oben angehrte aber bedeuteten eine sache, die man ne umschweif nicht füglich nennen kan. d also war ihnen lächerlich, diese worte, trare und ductare, bey Sallustio, in anem verstand als sie pflegten, zu verstehen. leichwohl war das ein irrthum, der aus osser unwissenheit entstand, weil sie den ten, rechten und wahren sinn derselben cht wusten. Nach dieser thörigten zärthkeit nun der iungen unerfahrnen leute, üste man sich im reden, meint Quintli, um nicht verlacht zu werden, weil iene

verdrehung.

Fürwitz iunger leute in verwerffung guter worte.

Ductare, patrare, weßwegen verdächtig.

 alte

alte worte den vernünftigen sinn und gebrauch nunmehr verlohren hätten, dennoch richten. Ich will ein exempel im deutschen geben. Wenn unsere iunge leute in alten guten büchern lesen, wie ihre uhr-groß-väter in turniren den iungfrauen um die gewinste hofieret haben; pflegen sie zu lachen, indem sie sich eine unflätige arbeit dabey einbilden. weil dieses wort heute aus mißbrauch so viel bedeutet, als im latein, *cacare*. gleichwohl ist es rein, alt, gut und nicht zu tadeln. wie es herkommt von hof, so bedeutete es damahls gar vernünftig eine sache, welche man ietzo mit einem deutschen wort auszudrucken schwerlich vermögend ist. An dessen statt würde man sagen auf frantzösisch, faire la cour; und in gebrochen deutsch, aufwarten. Nun kommt Quintlian auf die worte, die dem blossen laut nach eine unflätigkeit zu erwecken scheinen können. Das kan nun geschehen durch gute worte an sich, die einem unflätigen gleich lauten; durch das unrechte pronunciren und aussprechen eines guten worts: durch beugung eines worts, nach den umständen der zahl, zeit und personen: ingleichen durch zusammensetzung zweyer, und durch theilung eines worts. Die ersten zwoo arten hat Quintilian übergangen: von den beyden letztern

Exempel aus der deutschen sprache.

Auf was art der blosse laut verdächtig wird.

aber

ber handelt er. Es können aber schon Exempel davon. n sich unflätig lauten, *visio*, eine vorbil- dung, wegen des worts *visire*, welches wir nten sehen werden, *conus*, ein kegelför- miger cörper, wegen *cunnus. pede*, der sech- te casus von *pes*, wie auch *pedes*, wenn man nicht beydes mercklich kurtz ausspricht; wegen *pedo*. Um aus andern sprachen, da es dergleichen auch in menge giebt, ietzo nichts anzuführen. Was nun das aus- Zweyte ursache des übelstandes in blossem klang bestehend. sprechen anlangt, so kan durch das allzu- hoch oder allzuniedrig ausgeredete e ein unflätiger klang verursachet werden in dem wort *pedica*, wegen *paedicare*: in *poenis*, wie auch dem beywörtgen *pene*, wegen *pe- nis*. So geschieht täglich, daß unsere lands-leute unter den Frantzosen über ih- rem voudrois ausgelacht werden, weil sie das digamma, wie wir pflegen, zu hart aussprechen: und die Frantzosen bey uns hinwiederum in hundert gelegenheit, wenn sie z. e. gewürtz, oder dergleichen etwas fordern, und das w. als ein digamma, et- was härter, als wir pflegen, aussprechen. Wegen motion der worte per casus et tem- Dritte ursache. pora hat es gleiche bewandniß. Aber Vierdte ursache. von dem aus zusamensetzung der worte ent- stehenden unflätigen klang handelt nun auch Quintilian. und giebt dieserwegen ein exempel. CVM NOTIS *hominibus*, läs- Warum, set *cum no-*

*tis hominibus,* verdächtig gewesen.

set sich aus angezeigter ursache nicht sagen. Daher zeigt er, wie es zu vermeiden sey: wenn man nehmlich das wort *hominibus* darzwischen setzt. welches er auch thut, und an dessen statt spricht: *cum* hominibus *notis*. Sonsten meint er, müste man, weil sich m und n beysammen, mit einer öfnung des munds nicht sagen liesse, entweder zwischen cum und notis stillstehen, also mit übelstand langsam sprechen, cum -- notis. oder wofern man, wie gewöhnlich, diese worte geschwind auf einander sagte, in den klang fallen, *cunnotis*. in welchem, als über der epistel des Cicero mit mehrern gezeigt werden, eine bekannte unflätigkeit sich hören lässet. Das heist, *vltima syllabae* cum *littera in naturam eius* (sequentis vocabuli primae n) *corrumpitur:* und wird also ein n duplicatum daraus. Nun aber müsse man vermeiden in praefata zu verfallen. *Praefata verba* seynd, oder gewöhnlicher, *praefanda*, oder *praetextata*, quibus honos praefandus est aut praetexendus. Da man vorher sagen muß: *honor sit auribus tuis, saluo honore, salua reuerentia.* Deutsch, mit ehren zu melden. Denn die Römer machten es in diesem stücke gleich als wir. Das war von zusammensetzung zweyer worte, woraus ein gleichlaut einiger unflätigkeit hervor kömmt.

*Praefata, praefanda,* was das heisse.

Nun

Nun zeiget Quintilian ferner, daß durch theilung eines Worts eben dergleichen entstehen könne. Zum exempel, wenn man des worts *interçapedinis* nominatiuum langsam und getheilt ausreden wolte, was würde da heraus kommen? ausser zweiffel *interca* PEDO. *Pedo, pedere* aber war in obscenis, sowohl als das davon abstammende *podex*. Man siehet also, daß der Herr Inspector Heumann, und andere ausleger, die an diesem Orte in dem worte *diuisio* etwas suchen, das darinnen wahrhaftig wenigstens Quintilian nicht sucht, unrecht dran seynd. Hingegen erscheint Herrn geheimden-rath Thomasii vermuthung, wie sie auf der 81. seite des anhang zu den gedancken über gemischte händel, ausgedruckt zu befinden, gantz richtig und gegründet: nachdem meine erklärung wie ich hoffe, bey diesem orte des Quintilian, allen zweiffel gehoben hat. Derowegen wiederlege ich mich auch nunmehr selbst, da ich in demselben anhang oben auf der 22. seite, den ort des Cicero, wo von *diuisio* und *intercapedo* geredet wird, auf art als die übrigen ausleger, erklährt habe. Wahr ists, *diuidere* bedeutet bißweilen *paedicare*. Ich habe es in solchem verstand oft gelesen. Allein an diesen orten, nachdem ich in denselben nun gantz

Fünfte ursache.

Exempel hiervon, *interca-pedo*.

Meine geänderte meinung.

Cicero von neuem erklärt.

klar sehe, steckt nicht dieses, sondern gantz was anderes dahinder. Cicero spricht: *Non honestum verbum est diuisio?* wer zweifelt? jedermann gebraucht es. *at inest obscenum.* Es soll in dem worte *diuisio* noch ein unflätig wort stecken: was muß das seyn? Ich antworte VISIO. denn *visio, visire,* war eben so viel als *pedere,* und *visio, visionis,* so viel als crepitus ventris. LVCILIVS hat:

Was im worte *diuisio* anstößig.

Lucilius angeführt,

*- - - - visire minutim*
*Per commissuras rimarum.*

und Horatius.

wie HORATIVS von Priapo, *quod scisso ligno pepederit.* Siehe vom wort visire Scaligern beym Catullo, und den ort in den Menagianis, der in oftberührten Thomasischen gedancken pag. 25. ausgezeichnet zu befinden ist. wie auch die noch sonst im Faber- und Cellarianischen Lexico neuerer auflage angezeigt werden. Hierauf fährt Cicero fort: *cui respondet intercapedo.* Ist eben ein solches wort; weil wie in jenem VISIO, also in diesem PEDO steckt. Man muste sich dieserwegen in obacht nehmen, nie langsam und getheilt zu sprechen, *di-* VISIO, oder *interca-* PEDO. Dieses macht nun, wie mich bedünckt, in angezogenen orten alles deutlich. In andren sprachen geht es eben also. Und wer sich gewehnt hat, die worte langsam und in der

Exempel aus andren sprachen.

er mitte voneinander gezogen auszure-
en, wird leicht durch das wort *vicaire* ie-
em frantzösischen, und durch das halb-
eutsche wort vociren, das beruffen bedeu-
et, iedem deutschen frauenzimmer eine
chamröthe ausiagen. Gleiches unrecht
würde dem berühmten rechts-gelehrten Cu-
as, und dem Frantzosen, von welchem man
ine artige reis-beschreibung hat, Moncon-
nys, geschehen. Viele dergleichen kleinig-
keiten, die nicht noth ist anzuführen, zu ge-
schweigen. Und wo würde man endlich
hin verfallen, wenn man alle worte, die ei-
nen übellaut machen können, aufsuchen
wolte? Genug, man sieht hieraus, daß
es fast eine unmöglichkeit sey, alles der-
gleichen zu vermeiden. Zum wenigsten
würde eine solche übermäßige sorg-
falt auch dem geschicktesten redner viele
mühe kosten: und gleichwohl am ende wohl
vergeblich seyn. Quintilian, so sehr er sich
an obangeführtem orte, das κακόφατον be-
treffend, beflissen hatte bedachtsam zu schrei-
ben, und bald ein wort zwischen die übel-
lautenden, bald von dem wort intercapedo,
nicht den ersten, sondern den zweyten casum,
gesetzt: fällt gleichwohl unvermerckt durch
gebrauch des worts *diuisio*, auf eben der
zeile, da er von dieser specie solches ver-
meinten fehlers redet, in eben denselben ü-
bellaut,

Man muß hierinnen nicht auf kleinigkeiten verfallen.

Quintilian irret selbst in dieser sache.

bellaut, welchen er in intercapedo vermeiden wollen. So gar kan man überall, wofern man auf solche kleinigkeiten sehen will, zu tadeln finden.

Beschluß

Noch will ich eine kurtze anmerckung hier zu ende anhängen, die ich zu andrer zeit von dem wort ductare aufgeschrieben habe.

*Ductare cur in obscenis.*

*Ductare*, honestum antiquius verbum, pertinebat omnino ad rem etiam veneriam. Quare ne risum mouerent aut pudorem, qui Quintiliani tempore viuebant, abstinendum eo putarunt. Sic *nuptias facere*, purum ante, ad obscenum deinde sensum flectebatur: quod docemur e Petronio. *Ductare* autem dicebatur a phrasi, *ducere vxorem*. cum id vocabulum e mente atque vsu libidinosorum significare deberet, quod consequens est deductionis in torum genialem. Vt scilicet honestum verbum rei praetexerent, quae, si quis nolit in praefanda incidere, dici facile non potest. Propterea in Phormione TERENTII leno:

- - *vt meam ductes gratiis.*

obscene dixisset, at eodem sensu, *futuas*. Nec aliter apud PLAVTVM *in Asinaria, actu* I. *scena* 3. adolescens:

- - *solus si ductem*:

id est, si nemo praeter me cum ea consuetudinem habeat. deinde lena:

So-

*Solus ductato, ſi ſemper ſolus quae poſcam dabis,*

nox:

*Quid modi 'ſt? ductando, amando nunquamne expleri potes?*

et poſtremo;

*Nunc quia nihil habes, maledictis tu eam ductare poſtulas.*

Confer ad haec Fr. TAVBMANNVM *in commentario Moſtellariae actu III. ſcena II. ad verſum 160.* verba *ductare, perducere,* quamuis paullo aliter ac nos, ſat probe tamen explicantem. Qui etiam de verbis illis Ciceronis, *at honeſti colei Lanuuini, Cliternini non honeſti*, egregie ſcripſit et copioſe, *in Truculento, actu II. ſcena II. ad verſum 20.* Nihil enim in illo Ciceronis loco mutandum eſſe cenſeo: vt vel *coleos ternos*, vel aliud quidquam legas. Cur autem *patrare* ſit habitum in obſcenis, quo minus per me dicendum cenſeam, intercedunt iidem commentarii *in Poenulo actu V. ſcena 2. ad verſum 14.*

*Taubmannus bis aduocatus.*

*Patrare cur in obſcenis.*

OBS. X.

Pastol Fund. §. 202.

# OBS. X.

## QVIS VIR BONVS DICENDVS

## GALLIS L' HONNETE HOMME

## AD EVNDEM LIBRVM

*Occasio scribendi.*

ANtequam omittamus Thomasiana de caussis mixti argumenti commentaria, nobis certe, vt et apud alios cordatos, haud leuibus e caussis posita in deliciis, in mentem venit eorum, quae in eodem libro, scilicet §. XII. XIII. des zweyten Handels *pag.* 154. *et quae sequuntur*, de charactere *viri boni* scite admodum sunt disputata. Idem genus viri Gallis est, *un honnête homme*; nostratibus Germanis, ein ehrliebender rechtschaffener mann.

*Quis vir bonus, iam olim dubitatum.*

Quam quaestionem eo magis probandam atque de ea definiendum esse censeo: quod non antiquitus modo dubitatum est, *bonus vir qui fiet ?* verum hodie quoque nondum in comperto satis, quem tandem Galli esse velint illum suum *honestum* ? Multi

*An idem qui aliis sapiens, iustus.*

enim adeo extollunt, vt idem sit *vir bonus* atque *sapiens* philosophorum, *bis genitus* seu *iustus* theologorum, *heros* poetarum: et fiat inde vir ille nigro cycno similis, atque

Rari quippe boni, numero vix sint totidem quot
Thebarum portae, vel diuitis ostia Nili.

Ali

Alii contra, inter quos vſus vulgi etiam tyrannus eſt, adeo deprimunt, vt *boni viri* ii omnes dicendi videantur, qui manifeſtis modo probris non ſunt infames, vix *ciues boni* atque *vtiles*: jeder ehrlicher kerl, vt vernulae noſtrates. Et meo quidem iudicio, vtraque pars, quod et Thomaſius vidit, in aperto verſatur errore. Differt enim quodammodo *iuſtus* theologorum, tanquam quaſi in ſummi numinis conſortium adſcitus, a *ſapiente* philoſophorum, licet non ſane multum, ſi traditis Stoicorum locum concedamus. A *ſapiente* vero; vt poſſeſſore virtutis perpetuo et conſtante, honeſti tantum ſtudioſus, ſeu quod idem, *vir bonus*, ſat longe, me quidem arbitro, remotus eſt. Et longius aliquanto *ciuis vtilis*, qui tantum non peccat, verum poenae timore, a *viro bono*. Poteſt ergo ciuis haberi vtilis, qui non ſit vir bonus; et viciſſim vir bonus, qui nondum ſapiens. Iſtum errorem et arguit eleganter, et ſtat nobiſcum, ex antiquis auctoribus CICERO. qui de amicitia capite quinto, *Nunquam ego*, inquit, *dicam C. Fabricium, Man. Curium, T. Coruncanium, quos ſapientes noſtri maiores iudicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. Quare ſibi habeant ſapientiae nomen, et inuidioſum, et obſcurum; concedantque, vt hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient nega-*

*Nec rarum eſt vsque adeo, eſſe bonum; nec vulgo tritum.*

*Differt a iuſto, a ſapiente, a ciue vtili, vir bonus.*

*adductus eam in rem Cicero.*

*negabunt, id nisi ſapienti poſſe concedi. agamus igitur pingui Minerua vt aiunt. Qui ita ſe gerunt, ita viuunt, vt eorum probetur fides, integritas, aequalitas liberalitas; nec ſit in illis vlla cupiditas, vel libido, vel audacia; ſintque magna conſtantia, vt ii fuerint, quos modo nominaui: hos viros bonos, vt habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus, quia ſequantur, quantum homines poſſunt, naturam, optimam bene viuendi ducem.*

*Adductus et e Gallis quidam.*

Altius paullo *virum bonum* ſuſtulit e Gallis quidam, qui characteriſmos ſui ſeculi edidit Pariſiis anno poſt Chriſtum natum cIↄ Iↄc xcvi. hoc titulo: *Portraits ſerieux, galands et critiques, par le Sieur B.* ibi pag. 47.

*Portrait d' un honnête homme.*

„Il y a bien de chemin à faire pour en „venir là. J'ai une telle idée de l' hon„nête homme, que je ne ſçaurois me „perſuader qu' on le puiſſe devenir en peu „de temps. Quelques vertus qu' on ait, il „en reſte toûiours beaucoup plus à acque„rir qu' on n' en poſſede, et même celles „qu' on a, ſont tres imparfaites, ſi l'on „conſidere ce qu' il faut pour faire une „vertu. Cet honnête homme eſt auſſi ra„re, que le veritable juſte dans l' ordre de „la grace. Comme il manque toûiours quel-

„quelque chose à la perfection des plus
„saints, il est constant, qu' il n 'y a point
„dans le monde de probité si accomplie
„qui ne soit defectueuse. Ce sentiment est
„d' autant mieux fondé, qu' entre le parfaitement honnête homme et le vray
Chrétien il n' y a selon moi point de difference.

Multo quidem ille plura, sed taedet transscribere. digna tamen quae legantur. scilicet agnoscis *honestum* eius in eodem ipsi loco esse, quo philosophis *sapiens*. Nimium id quidem. Indulgentius nos et humanius aliquanto, quam vel Cicero, definimus. Sapientem anteferentes, sed tamen, vt liceat ipsi inter homines esse, alia paullo, quam antiquissimi Graecorum, norma: deinde ponentes *bonum virum*, virtutis non tam, vt illum, possessorem, sed studiosum; magisque adsuetum probitati morum, quam vitio cuiquam: quamuis humaniter interdum labatur. Sufficit enim adsuetudine boni natura quasi bonum factum esse, quidquid peccatur, non sane ingenii prauitate, sed ex accidente fieri videri. Differt tamen et hic et sapiens a *iusto* theologorum ita, vt isti quidquid consequuntur, per naturam ratione consequantur, hic, quo beatur bono, praeter naturam. Definire ausus sum hanc inter alia rem annis ab-

*atque notatur.*

*Nostra sententia.*

*Viri boni quaedam descriptio.*

*Fragmentum epistolae productum.*

hinc aliquot epiſtola quadam, cuius fragmentum vt lingua Gallica tum ſcriptum a me, in eam cauſſam firmandam exhibebo.

*Excuſatio.* Ne incuſa nos, lector, quaeſumus, quod Latine vertere ſuperſedemus haec atque ſimilia: quo minus eodem textu conſtent ſibi noctes noſtrae. Operae pepercimus, fateor; ſed in maioribus fortaſſis profuturae. Remur autem, vt res varias, ſic poſſe etiam linguas eadem libertate in hoc libello miſceri. Si quid peccatum eſt Gallice, Galliculorum iras deprecamur, ſeculum obtendentes: vbi noſtri generis hominibus non in vna exterarum gentium lingua, verum in pluribus, non legendae tantum ſunt epiſtolae et intellegendae cum varii generis voluminibus, ſed et ſcribendae: mirum, niſi ſaltem in aliqua earum inſcite.

*Studia litterarum noſtro tempore, vnde perverſa.* Romani olim graeciſſabant tantum: nos et latiniſſamus, et italiſſamus, et hiſpaniſſamus et ſi quid vltra. Quaeſo, quod inueniri potuit ad euertendam veram eruditionem inſtrumentum certius? Sic florentem aetatulam in linguis diſcendis conterimus, vt heu quam parum teneris pectoribus infundatur, vel boni moris, vel verae ſcientiae. Quaerunt tamen prudentes iſti ſcilicet ſtudiorum exploratores, in ferendo de eruditis iudicio, quot linguarum ſit homo? inuertant, qui ſapiunt,

poti-

potius, quaerantque: quot inutilium linguarum non ſit? Sed ferenda ſunt iſta: ſic ſeculum eſt. Mittamus igitur, et audiamus quantulacunque illa *de viro bono* commenta noſtra.

* * * * * * * * *

VOus aviez autrefois envie de vous informer de mon avis ſur pluſieurs matieres, et moi je ſuis preſentement en humeur de vous ſatisfaire ſur ce point: afin que vous me pardonniez plus aiſement, ſi je ne ſuis pas aſſez promt à vous obeir dans une affaire de telle conſequence. Quand je me propoſe d' enviſager un homme tout a fait propre à ce que vous demandez; je trouve en m' occupant de cette idée qu' il doit poſſeder des qualitez esſentielles, et d' autres accidentelles. La premiere eſpece renferme des choſes, ſans lesquelles on ne peut jamais être bon - - -: et l' autre, les qualitez qu' on ne doit avoir indiſpenſablement, qu' en certaines occaſions. Tout cela ſ' expliquera bien tôt par ce que je vais dire, commenceant ici par les qualitez eſſentielles. *Occaſion d' écrire.*

Premierement un - - - doit être honnête homme. C' eſt à dire, il doit être raiſonnablement pourvû auſſibien de la part de l' eſprit, que de celle du coeur: a fin *Ce que c' eſt qu' un honnête homme.*

ſin que les qualitez vertueuſes ſe trouvent accompagnées d'un bon entendement. Lequel couple de perfections bien qu'il ne puiſſe jamais être ſeparé dans aucun ſujet; autant qu'il eſt ſottiſe de preſumer d'un homme naturellement ſimple, qu'il puiſſe être ſuſceptible d'aucune vertu ſolide: cependant chacune de ces qualitez merite, que nous la conſiderions ſeparement; parce qu'une corruption accidentelle dans les indiuidus fait ſouvent, que nous nous perſuadons de trouver de l'eſprit, où il n'y a point de vertu; croiant au contraire vertueux ceux qui manquent de bon entendement. Le plus ſûr ſera donc, de ne pas juger de l'honnêteté de quelqu'un, que ſur la connoiſſance de ces deux perfections: puisque ni l'une ni l'autre ne ſe trouve jamais ſeule. Celui qui en eſt doué, s'appelle ordinairement honnête homme: mais je ne me tromperai pas, quand pour la perfection de cette bonté de l'ame je requiers encore l'uſage du monde, qui produit ce rafinement de bonnes moeurs, qu'on appelle à l'ordinaire la conduite. Ainſi qu'un parfaitement honnête homme ne doit manquer ni d'eſprit, ni de vertu, ni de conduite. Je ne crois pas que ce mot puiſſe avoir un ſens plus reſſerré, que celui que nous luy donnons. Monſr. Mena-

*Si l'on peut être vertueux ſans avoir de l'eſprit.*

*Il faut avoir de la conduite.*

*Trois qualitez de l'honnête homme*

Menage, Mr. de Saint Evremont et autres François le definissent, si je ne me trompe, à peu près de la même maniere. Jl est con- *inseparables* tant que ceux qui semblent avoir de l'esprit et même de la conduite, sont souvent les plus mechants, aussi eloignez du titre de l' honnêteté que du veritable honneur. Au contraire la vertu qui ne peut pas subsister sans la perfection de l' esprit, est presque sans vie et ne brille nullement dans la societé civile, si elle se voit privée du soutien de la conduite.

En disant qu'on doit avoir tant de qua- *et en quel degré.* litez pour meriter ce seul titre si commun dans le monde, on n' entend par là que ces proprietez soient necessaires dans un degré de perfection qu'on ne rencontre que rarement: mais je pretens seulement les trouver dans un degré aussi commun que le bon sens. Ainsi on ne desire ici ni un bel esprit, ni un esprit fort: on ne veut pas non plus un esprit de pedant. car cet exterieur qui ressemble quelque fois à un esprit éveillé, et ne sent pourtant pas autre chose que l'école, est toûjours le propre des gens qui manquent de genie. C' est assez entendre, quand on est exemt *Marques du sens commun.* de stupidité. Mais quelles marques a-t-on de distinguer du stupide celui qui a le sens commun? Je crois que les gens qui peu-

vent, par exemple, comprendre des raiſons mathematiques, qui par les ſeules lumieres du bon ſens ſont tant ſoit peu capables de gouter les beautez de la muſique, de la poëſie, de la peinture, et des autres productions tant de l'art, que quelquesfois de la nature; ces hommes là, disje; marquent ſans doute par là, qu'ils ont aſſez d'eſprit. Le ſtupide au contraire ne prend qu' à travers ou ne comprend nullement, ni raiſon, ni beauté, ni tout ce qui eſt bon ou agréable. C' eſt en vain qu' on cherche à reparer ce manquement du ſens commun. Si la nature y reſiſte, toute logique, toute experience ne prête qu' un ſecours trop foible. L' art produiſant à peine quelque image de ce que fait la nature, fait ce ſemblant d'eſprit iuſtement auſſi deteſtable, que la pure nature eſt aimable en cette rencontre. L'eſprit d' école n'eſt donc pas au nombre des perfections. au contraire ceux qui ſe diſtinguent par beaucoup d'eſprit veritable, ne ſont pas auſſi les plus propres aux affaires. Mais comme cette fauſſe ſageſſe, que nous avons depeinte pleine d' artifice, pleine d' affectation, eſt toûiours ridicule; et comme le veritable et ſolide eſprit brille par tout; il y a beaucoup de gens qui n' ont point de ridicule, non plus que de brillant: et ces

*Le defaut du ſens commun irreparable.*

*L'eſprit pedant toûiours ridicule.*

*La mediocrité d'eſprit propre aux affaires.*

ces personnes là me paroissent assez sensées pour veiller sur la conduite des affaires. La même moderation s'entend quand on dit qu' un tel homme doit avoir de la conduite. Il seroit aussi ridicule qu'indiscret, de pretendre dans un jeune homme autant de ce savoir vivre, que se prattique des vieux courtisans par une politique rafinée. Disons que celui sait vivre, qui en sait assez pour faire valoir ses qualitez, et pour eviter le peril qu'il y a à laisser decouvrir son foible en chaque occasion. Cette mediocrité fait l'homme aux affaires. Beaucoup de prudence engendre trop de scrupule et n' avance rien. Melez y un peu de bêtise pour mieux reussir dans le cours des affaires. *Audaces fortuna iuuat.* Il faut souvent courir à l'encontre de l'occasion; et cela ne se fait pas en bonne compagnie: car la sagesse ne va jamais que lentement. En verité, ce seroit autrement, si on n'avoit à faire, qu' à des hommes d' un très grand merite; mais comme les plus grandes affaires sont souvent maniées par des sujets très mediocres, il faut les imiter en quelque maniere, pour pouvoir aller en leur compagnie. C'est une verité, qu' on dit, *a poco ceruello si gouerna il mondo.* Vraisemblablement toutes choses se feroient beaucoup mieux, si y regnoit plus d'

esprit: mais ce seroit faire des voeux contre l'état de nôtre siecle, que de le vouloir autrement. Laissons donc les choses comme elles sont presentement; et parons nous pour les affaires de tant d'esprit qu'il est de saison. Admettons cependant, au moins quant à nôtre homme, comme une verité constante, ce que dit AuluGelle:

*Philosophandum est paucis, nam omnino haud placet.*

*Combien de vertu doit avoir un honnête homme.*

Un fond d'honneur, ou l'amour de la vertu est la perfection principale, qui distingue tout homme de bien d'avec les mechants. C'est aussi le propre que l'honnête homme, que nous decrivons, doit posseder. Si non comme une habitude de bien agir; au moins comme une inclination naturelle, de se rendre plus aisément aux remontrances de la raison, qu'à l'instinct des passions, et de se porter envers tout ce qui est louable, et avoir de l'horreur pour la mechanceté. En cette rencontre, encore une fois, nous n'avons que faire de l'école; parce que cette qualité ne depend le plus souvent que du temperament et de l'education. La naissance fournit la matiere, en donnant une bonne activité du sang: et la bonne education, agissant plus par quantité d'exemples, que par regles et preceptes, donne pour bien vivre

*La naissance contribuë beaucoup; et l'edu-*

ivre les plus avantageuſes habitudes. Nous apprenons tout cela avant que d'entendre. La ſcience qui vient après pour perfectionner nôtre eſprit, eſt appliquée pour l'ordinaire trop tard et en vain, ſi elle ne le trouve deja formé pour aimer la vertu. Un coeur plongé une fois dans les ordures du vice, n'admet après cela que fort rarement la teinture des bonnes connoiſſances. C'eſt pourquoi les etudes n'y contribuent pas grand' choſe. De là vient que les plus ſavants ne ſont pourtant pas plus honnêtes que les autres, ſ'ils ne l'etoient deja avantque de ſ'avoir appliquez aux etudes. Pour bien juger d'un bon naturel pour la vertu, vous vous informerez de deux choſes : ſavoir, du temperament et de l'education. Le premier vient ordinairement par la naiſſance : et l'autre perfectionne non ſeulement ce que la naiſſance a donné, mais elle peut encore épurer le ſang, et conſequemment changer en quelque maniere toute la diſpoſition du corps. Car l'ame comme un être ſimple, conſtant et perpetuel, ne peut pas être expoſée au moindre changement : mais ſeulement ſelon la diverſité infinie de la diſpoſition du corps, ſon activité eſt ou plus libre, ou plus empechée, d'ou vient la diverſité des inclinations : comme nous tacherons de l'expliquer

*cation encore plus.*

*Le ſang tout ſeul fait la diverſité des inclinations naturelles, & non par l'ame.*

peu après. L'effêt de la naiſſance ſe voit par là, que les enfans des gens de quelque extraction ont ſouvent un temperament plus vif, et le genie meilleur que les enfans des paiſans. Comme l'activité des eſprits animaux ne depend que de la nature du ſang, et que cette conſtitution ſe change facilement par les affaires plus ou moins nobles qui occupent tant l'eſprit que le corps; on voit presque toûjours un genie plus lent et moins éveillé dans des gens de baſſe extraction qu'en d'autres; et toutes les qualitez du ſang ſe communiquent ſans doute dans la generation aux enfans qui en naiſſent. Cette diſpoſition du ſang ſe repand non ſeulement dans toutes les parties du corps, auquel elle communique ce qu'elle a plus ou moins d'activité; mais elle produit auſſi une difference infinie du genie, ſelon qu'elle empeche plus ou moins les actions de l'ame. Car comme on convient ſur tout, que l'ame eſt l'être le plus ſimple: on doit auſſi avouer, qu'il n y a point de diverſité entre les ames des individus: et que toute la difference que l'on y remarque ne depend que du mélange infini des humeurs ſelon qu'elles ſont plus ou moins propres pour l'activité. Ainſi toute l'activité de l'ame dependant uniquement de la diſpoſition du corps;

orps; il ſaut qu'on le regarde comme le
emoin le plus ſur du genie et du coeur.

Les eſpris animaux rendent toûiours outes les parties du corps plus propres à beir à la volonté de l'ame; et ils les font nême de jour en jour agir avec plus de romtitude par la quantité des paſſages qu' ls ſe forment dans les nerfs. Tout cela epend ſans doute de l'uſage qu'on fait du ervice des eſprits animaux. Ils touchent ar exemple le coeur auſſitôt que l'eſprit ſt ſaiſi de l'idée de quelque bien ou de uelque mal; ou bien ils ne le touchent oint; ſelon la coûtume qu'ils ont priſe e le faire ou non. Un coeur noble et elicat ſera touché auſſitôt que la moindre njure frape l'oreille, et celui d'un paiſan e ſera pas émû, pas même des coups de âton. Cette conſequence de la ſeule coûtume d'agir ne manque pas d'avoir un rand poids même dans les actions les plus ncomprehenſibles de l'ame.

*L'education y contribuë encore plus.*

Ainſi ce n'eſt pas aſſez d'avoir par la aiſſance un ſang epuré et ſpirituel, d'ou aiſſent toûiours une grande quantité d'eſprits animaux; une chair ſaine et bien diſpoſée à la reception des moindres nerfs, arteres et veines: les membres ſouples et bien proportionnez au ſervice de l'ame, etc. il faut auſſi que toutes ces parties ſ'accoû-

tument

tument d'agir le plus promtement, le plus noblement, et de la maniere la plus digne d'un corps sain. Tout cela est l'effêt le plus aisé d'une bonne education. Comme elle fait le plus souvent un citoyen bon et utile de l'homme le plus phlegmatique; elle peut aisément porter â sa perfection ce que la nature même destine à distinguer du vulgaire.

# OBS. XI.

## VENERES ANACREONTICAE CARMINE LATINO ELEGIACO EXPRESSAE.

### *PRAEFATIO*

INter ingenia, quae antiquitas maxima tulit, suo merito suspiciendus est Anacreon: non vt poeta tantum facile omnium festiuissimus, sed et inter philosophos magni nominis. quod alio tempore deducendum a nobis, iam nunc in transcursu dictum meminerint nostrae tempestatis quidam, qui nihil ex illo satis probe capientes, accusant tamen passim motu temerario virum virtutis atque veri studiosissimum, quasi, quando lusus eius soli supersunt, nulli rei seriae vacando, amores tantum atque voluptatum genera sit meditatus. Liceat enimuero per vos, viri delicatiores,

ores, homini philoſopho, vel Apuleio in apo-
gia aduocato, ludere etiam, iocari atque a-
iores conſcribillare; laſciuamque interdum
aginam cum vita ſine vlla labe proba con-
ingere: vt vobis viciſſim ſat honeſtam eſſe
aginam, vitam turpem, per nos licet. Ne,
mabo, iraſcamini, non vos ſolos in ſenatum
e conſtituendo eo, quid honeſtum ſit, quid
ninus, vocari. Vnum eſt honeſtum, fateor,
ed non vna facie: ridet interdum; interdum
t frontem contrahit. Mittite ergo mihi A-
acreontem, tenerum, ſaltantem, ridentem;
ed probum: mittam ego contra veſtri gene-
is ſat multos, ſeueros, triſtes, ſed maculoſos.
Quin, ſi negatis id mihi, feram. In eo ſal-
em mecum conſenſus erit, nihil eſſe poſſe,
uam Anacreontis verſus, venuſtius. Illum
gitur legi ſaepius, nunquam non nouo oblec-
amento: praeſertim poſt curas, quibus
um praeter alios Tanaq. FABER cum filia
A. DACERIA emendatiorem reddiderunt, et
aec quidem noua interpretatione ad intelle-
gendum planiorem. Verſibus etiam Gallicis
expreſſit FOSSAEVS ſatis eleganter et con-
cinne. qui haud ab re metuebat, ne periret
nagna venuſtatis poeticae pars, ſi ſoluta o-
ratione transtuliſſet. Haec equidem tribus
abhinc annis meditatus, cum nec mihi, vtut
Graeca ſat parum, niſi vocatis interpretibus,
ntelligenti, quae extant verſiones ſatisfa-

cere

cere viderentur : facile sum adgressus, quas odarum pulcherrimas putabam, Latino carmine, quoad licuit, ad ipsos poetae lusus exactius exprimere. Bene factum erit ; si sentiant inde nostrates poetae Anacreontici carminis veram pulchritudinem, probam antiquorum ingenuam et expolitam Venerem : ne sectentur vltra prae vrbanitate hirtam illam suam et silvestrem generis hircini : quae vndique aculeata tum demum placet illis hominibus , si pupugerit. Sic enim volunt argutam et acuminis plenam poesin , cassa veri crepundia. Illam contra , cui nobilis ea simplicitas et veritas constat, frigidam putant atque nullius pretii : in epigrammatis praesertim, quarum optimam rationem mire deperditam liquet hoc tempore. Restituendam autem eam esse profecto e poetis antiquissimis , viderunt Galli primum hoc, quo viuimus, seculo : eorumque beneficio iam nunc eruditi nostrae gentis haud pauci. Fecimus igitur aliquod his in elegantiis periculum ; at periculum tantum. In noctibus enim nostris absolutum quidquam et elaboratum caue exspectes. aduersaria sunt fortuito quasi nata , quae , ne lucernam nimis oleant , prohibemus ipsi. Dabimus tamen quod licet ; et vt conferri possint hi versus cum aliis versionibus, ad-
demus

lemus e regione Gallicam FOSSAEI, longius aliquanto a Graeco, quamuis id caueret auctor eruditus, quam noſtra recedentem. Si quid haec te iuuare poſſunt, lector, videbis fortaſſis alio tempore, cum ludere vacat, Anacreontem Germanicis verſibus iocantem, quibus et memet et Foſſaeum, ſi futurum eſt, ſuperare annitar.

* * *
** ** **

## HENR. STEPHANVS IN PRAEFATIONE AD ANACREONTEM

NEc vero mihi quiſquam luxum eius criminetur, quaeſo. Sunt enim vt ait Heraclides Ponticus, gaudia et deliciae, ingenuorum: (ſiquidem relaxant animos et incrementum illis praebent) at labores, ſeruorum et abiectae conditionis hominum. vnde fit vt tales ingenia ſua velut in anguſtum contracta habeant. Quod ſi cui incredibile videtur, poetam ad tantam prouectum ſenectutem, amatoria mordicus adhuc retinuiſſe, quod a Sophocle dicitur conſideret, equum generoſum, quamuis ſenex ſit, in periculis animoſitate non deſtitui.

*Haec Stephanus, quaſi defendens, non male: verum non bona Satis fide.*

ODE I.

## ODE I.

### DE LYRA POETAE

*CAntarem Cadmum, cantarem Agamemnona saeuum,*
*Ni chelys a querulo suesset amante teri.*
*Asperiora ciens, neruos licet arte retentem,*
*Alcidaeque canam fortia facta trucis:*
*Lene tamen chelys obstrepit, et mihi reddit amorem:*
*Huic argumentum nil nisi solus amor.*
*Vos igitur fortesque viri regesque valete;*
*Soli sacra tibi sit lyra nostra Venus.*

Hanc oden Paulus Stephanus dudum carmine elegiaco sic vertit:

*Cantare Atridas geminos, et fortia Cadmi*
*Facta velim: citharae sed placet vnus amor.*
*Nempe aliam sumsi nuper, chordasque nouaui,*
*Herculis aggressus fortia facta fui.*
*Impatiens contra teneros lyra cantat amores.*
*Vobis Atridae dicimus ergo Vale.*
*Et vos heroum cum Cadmo turba valete:*
*Scilicet est vnus quem lyra pulset amor.*

## ODE II.

### ARMA MVLIEBRIA

*ARmauit natura boues in cornua toruos:*
*Est bello propriis vngula parta feris.*
*Pernici pede se lepus est defendere doctus:*
*Magnanimusque leo dente pericla cauet.*

*Pisci-*

# ODE I.

## SUR LA LYRE

DE Cadmus et des fils d' Atrée
En vain je veux chanter les noms.
a lyre aux Amours consacrée
e me rend que d' amoureux sons.
autre jour de cordes nouvelles
venois de la remonter,
je m' efforçois de chanter
s entreprises immortelles,
i' Hercule sçut executer.
cherchois des tons dignes d' elles:
ais, en dépit de mes efforts,
us mes doits les cordes rebelles
sonnoient d' amoureux accords.
ercule, Cadmus, fils d' Atrée,
lieu donc, adieu pour toujours.
a lyre aux Amours consacrée
peut chanter que les Amours.

# ODE II.

## POUR LES FEMMES.

A Nature prudente eut soin de partager
Le farouche Lion d' une force indomtable;
cornes elle arma le Taureau redoutable;
Elle apprit au Lievre leger

*Piscibus haec pinnas dedit, atque volucribus alas;*
*Corde valent calidi consilioque viri.*
*Nec donis exhausta suis natura sciebat*
*Femina quod caperet tegmen et arma sibi.*
*Denique forma loco teli sese obtulit; vnde*
*Bellua nulla potest hac magis esse nocens.*

## ODE XIIII.

### *AMORI NEQVICQVAM OBSISTI*

*Constitui nimium sero, quia victus, amare;*
*Olim animum blande sollicitauit amor:*
*Inde repugnantem stulte quo flecteret armis,*
*Tela capit, pugnae meque parare iubet.*
*Lorica indutus, frustra sum visus Achilles,*
*In manibus posita, quam male sanus, ope.*
*Arcus cum sonuit trepidus fugi, et fugiendo*
*Elusi pugnam, telaque cuncta Dei.*
*Ira furorque illum rapiunt, vbi quo petat haud est,*
*In pectus sese coniicit ipse meum.*
*Obstupui sensique citum per membra dolorem,*
*Inque imo sedit pectore dirus Amor.*

Qu

Les détours imprévûs d'une course rapide;
De ses agiles pieds le Cheval se deffend;
Le Poisson en nageant fend la plaine liquide,
Et de son vol leger l'Oiseau perce le vent.
L' Homme eut la prudence en partage,
Et la Femme fragile, où fut sa sûreté?
Que reçut elle? Un don, à qui tout rend hommage,
Un don qui fait un fou de l'homme le plus sage,
Qui triomphe de tout, le don de la Beauté.

## ODE XIV.

### COMBAT CONTRE L'AMOUR

IL faut se rendre, il faut aimer.
L'autre jour le fils de Cythere
M'en donnoit l'avis salutaire:
Mais moi, craignant de m'enflammer;
Je resolus de n'en rien faire.
L'Amour en rougit de colere:
Il prend son arc, et son carquois,
Et me dit de me bien defendre.
Sans differer, je courus prendre
Cuirasse, lance, ample pavois.
Armé j'avois l'air d'un Achile,
Et je m'en croyois la valeur.
L' Amour m'attend, tire; j'eus peur,
Je fuis ; et lui, d'une aîle agile,
Vole après moi, l'arc à la main,
Décochant tous ses traits en vain.
Enfin voyant son carquois vuide,
Plein de depit et de fureur,

*Quid faciam, quo me vertam, quo tela manusque?*
*Quando meum pectus quem timet intus habet.*

## ODE XVI.

### *IN SE IPSVM*

*Bella canunt alii, quosdam discordia Thebes,*
*Exercentque alios Troica castra viros.*
*Ast ego mitto alios, propriique incendia canto*
*Pectoris, in casus accelerata meos.*
*Non equitum turmae pugnant peditumue cateruae*
*Nec puppes rostro pectora nostra petunt:*
*Prodidit e pulcris nos atrox miles ocellis:*
*Hinc ignem saeuum telaqne mille iacit.*

## ODE XIX.

### *IN NECESSITATEM BIBENDI*

*Terra bibit pluuiam, bibulas bibit arbor arenas;*
*Aera aquae tenuem, sol freta salsa bibit.*
*Luna bibens itidem bene potum sobria solem*
*Imbibit: vt mundus quae tenet illa bibant.*
*Quin ego non faciam, monitis nihil obstat amicus,*
*Vna lege orbis quod facit: ergo bibam.*

ODE

ui-même comme un trait rapide,
lance au milieu de mon coeur.
jette mon pavois à terre,
ce feroit à contre-tems
ur des dehors faire la guerre,
uand le Combat eſt au dedans.

## ODE XVI.

### QUE L'AMOUR SEUL EST LE SUJET DE SES VERS.

TU chantes les guerres Thebaines,
Un autre les feux d'Ilion.
oi, je ne chante que mes peines.
nais aucune nation,
ſur la mer, ni ſur la terre,
me vint declarer la guerre.
deux beaux yeux partent les traits,
nt mon coeur amoureux eſt bleſſé pour jamais.

## ODE XIX.

### SUR CE QU'IL AIME A BOIRE.

A terre boit la pluie, et les arbres la terre,
L'eau boit l'air, le ſoleil boit l'eau,
lune du ſoleil boit auſſi le flambeau.
rquoi donc, mes amis, me faites vous la guerre
De me voir boire à mon tonneau?

# ODE XXXIII.

## *IN HIRVNDINEM*

*DUlcis hirundo veni, gratissima nuncia veris,*
*Namque tuas nostris comparo saepe vices.*
*Vere nouo reditura nouum meditaris amorem,*
*Nidificas, gignis, mox hiemanda fugis.*
*Sed nostro sibi constituit de pectore nidum*
*Aeternum nullo frigore pulsus amor.*
*Non vetat excludi pullos vel bruma vel aestus:*
*Hos modo pluma recens, hos modo testa tegit.*
*Mox videas alios aditum sibi sponte parantes*
*Cortice sic fracto lucis aperta queri.*
*Nutrit adultorum pia natos cura pusillos,*
*Excluduntque alios fertilitate noua.*
*Hei mihi, nam quantis lacerantur pectora turbis,*
*Si populus cordi tantus amoris inest?*

# ODE XLV.

## *IN AMORIS TELA*

*ALma Venus claudum quondam comitata maritum*
*Cum noua pro nato tela paranda daret;*
*Prouida melle recens fabricatum tinxit acumen,*
*Nisus enim petulans addere fella puer.*

A

## ODE XXXIII.

### SUR LE NOMBRE DE SES AMOURS.

TOus les ans en ce lieu, dans la ſaiſon nouvelle,
Tu reviens, aimable Hirondelle,
abiter dans un nid que toi-même bâtis.
' hiver tu diſparois, tu t'en vas à Memphis,
u ſur les bords du Nil, où la chaleur t'appelle.
upidon en tout temps fait ſon nid dans mon coeur,
t des petits Amours ſ'y forment à centaine.
L'un de ſes plumes couvre à peine
on corps, qui du grand air redoute la rigueur.
L'autre dans ſa coque eſt encore,
Ceux-ci ſont ſur le point d'éclorre,
L'air reſonne des petits cris
e ceux qui de leur bec ont percé la coquille.
Par les aînez de la famille
vec de tendres ſoins les jeunes ſont nourris,
ui, quand ils ſont plus grands, font auſſitôt leurs nids.
Pour un qui ſort il en vient trente.
t tous les jours en vain je crie et me tourmente
our chaſſer de mon coeur tant d' Amours réünis.

## ODE XLV.

### SUR LES FLECHES DE L' AMOUR.

AUx antres de Lemnos Vulcain forgeoit un jour
Des fléches pour remplir le carquois de l'Amour.
a divine moitié, l'aimable Cytherée

*Adstitit innixus Mars magni ponderis hastae ,*
*Illudens, ferri spicula facta leui.*
*At nimis irridens puerilia pondera tractat:*
*Ecce tibi calamum sic satis, ecce, grauem,*
*Dixit amor , misit ferrum ; suspiria traxit*
*Corde imo Mauors: risit ad ista Venus.*
*Ah nimis est grauis, et sensi, modo tolle, fatebor ,*
*Mars clamat ; sed Amor , fer tamen , haeret, ait.*

*Tanaqu. Faber laudatus et adductus.*

Et hactenus lusimus. Nos autem hanc odam XLV. aliter paullo intelligere, ac vel Daceria vel Fossaeus interpretati sunt, cum vtraque versio quicquid est differentiae monstret, ne monendus quidem erit lector. Videndus tamen iste in adnotationibus ad hunc locum pag. 87. 88. Hoc eodem Anacreontis poematio vsque adeo delectatus est Tanaqu. FABER, vt in animaduersionibus his vteretur verbis : *Ita me ingeniosi et molles, pressi tamen et adstricti , huius odarii versus ceperunt , vt e Grammatico paene Poeta fiam ; et repente attonitus exclamem , vbi eos lego ,*

*Felix, ah! nimium felix, cui carmine tali*
*Fluxit ab Aoniis vena beata iugis.*
*Quid melius dictaret Amor , Risusque, Jocique,*
*Et cum germanis Gratia iuncta suis.*

Post-

En trempoit la pointe acerée
Dans un beau vaſe plein de miel,
Dù Cupidon mêloit l'amertume du fiel.
Mars, au retour d'une bataille,
Entre, tenant en main un javelot peſant.
l jette ſur ces traits un regard mépriſant,
Et de leur peu de poids ouvertement ſe raille.
L'Amour en choiſit un, et cachant ſon dépit,
Tien, dit-il, celui-ci peſera davantage.
Mars le prend, Venus en ſourit;
Et lui ſurpris du poids, en ſoupire, en rougit,
aiſi d'une douleur peinte ſur ſon viſage.
Reprens-le cria-t-il, il n'eſt que trop peſant.
Garde-le, dit l'Amour, je t'en fais un preſent.

Poſtquam haec ſcripſeram, venit etiam in manus, quem praetermiſiſſe in recognoſcendis his noſtris luſibus pro crimine fuerat futurum, Henrici STEPHANI Anacreon. In quo deprehendi odaria eodem verſuum, quod Anacreonticon vocatur, genere, Latine bifariam reddita. Prius ab Elia ANDREA, de quo non habeo quod dicam, niſi quis me moneat, qui fuerit: deinde ab ipſo Stephano. Illius verſio ſat quidem elegans eſt et proba: ſed Stephani tamen aliquanto venuſtior et rotundior. Vtraque noſtros quidem luſus, vt et Foſſaei, in eo haud dubie vincit, quod ad ſeueras perfectae interpretationis leges maiore adcuratione exacta eſt: Anacreontis dicta ex- *Henrici Stephani et Andreae verſiones.*

hibens non modo eodem metro, atque tot quot ille versibus, sed pene tot verbis atque syllabis. Nostra contra liberior multo non curat nisi sententiam poetae, salium venustatem, versus concinnos atque molles, non eosdem, nec verba eadem. Cum Graecorum editiones a Stephanis profectae in bibliothecis hodie vix reperiantur, nisi inter ornamenta rariora: operae pretium, opinor, fuerit: vt lectores nostrorum lusuum ne fraudemus veterum istarum versionum deliciis: in iis saltem odis, quas nos expressas dedimus, repetendis. Vt vero rectius, qua in re quem vter superet, queat iudicari: Andreae versibus e regione opposuimus Stephanianos. In vtroque id tandum desidero, vt mollius interdum, exemplo Anacreontis, metrum fluat.

## ODE I.

### DE LYRA

| *EL. ANDR.* | H. STEPH. |
|---|---|
| *Cantare nunc Atridas,* | Cantem libens Atridas, |
| *Nunc expetesso Cadmum:* | Cantem libensque Cadmum. |
| *Testudo vero neruis* | Sed barbiti mihi vnum |
| *Solum refert amorem.* | Nerui sonant amorem. |
| *Mutanda fila nuper* | Mutata nuper a me |
| *Curo, lyramque totam;* | Chelys, fidesque cunctae; |
| *Et Herculis labores* | Jamque Herculis labores |
| | *Mox* |

*Mox ordior: ſed illa*
*Sonans refert amores.*
*Magni valete poſthac*
*Heroes ergo nobis:*
*Nam barbiti iocoſae*
*Solos canunt amores.*

Canebam: at illa contra
Sonabat vsque amores.
Heroes ergo longum
Mihi valete poſthac.
Nam barbiti mihi vnum
Nerui ſonant amorem.

## ODE II.

### DE MVLIERIBVS

*EL. ANDR.*

*Cornu duplex iuuencis*
*Natura, et vngulas dat*
*Firmas equis, pedesque*
*Lepuſculis fugaces,*
*Leonibusque dentes*
*Vaſto truces hiatu:*
*Vim piſcibus natandi,*
*Volucribus volandi;*
*Audaciam viris: nec*
*Jam foeminis valebat.*
*Quid his dat ergo? formam.*
*Pro parmulis et illam*
*Dat, omnibusque telis.*
*Sic vincit ergo ferrum*
*Puella, vincit ignem.*

H. STEPH.

Tauro ferire cornu,
Equo, ferire calce,
Lepori, valere curſu
Natura dat: leoni
Dentes hiante rictu.
Piſces docet natare,
Aues docet volare:
Prudentiam viris dat.
At foeminis nequiuit.
Quid ergo donat illis?
Decoram habere formam:
Pro parmulisque cunctis,
Pro lanceisque cunctis.
Quin flamma cedat illi,
Ferrumque, ſi qua pulchra eſt.

# ODE XIIII.

## DE CVPIDINE

### EL. ANDR.

*Libens, libens amabo.*
*Amare amor iubebat;*
*Sed ipse mente captus*
*Parere negligebam.*
*Hic ergo sumit arcum,*
*Et auream pharetram,*
*Me praelio lacessens.*
*At ipse vero tectus*
*Lorica, vt olim Achilles,*
*Hastaque, parmulaque,*
*Audax repugno amori.*
*Ferox petit: recedo.*
*Exhausta vbi pharetra,*
*Ringit: dein seipsum*
*Immittit vt sagittam,*
*Mihique soluit artus,*
*Et intimum subit cor,*
*Nil parmula tegente.*
*Nam cur foris petamur,*
*Quum praelium sit intus?*

### H. STEPH.

Libet, libet iam amare.
Cupido me monebat,
Vt amator esse vellem:
At ego insciens monenti
Parere negligebam.
Mox ergo sumsit arcum
Et auream pharetram,
Me praelio lacessens.
Ego vero, vt olim Achilles,
Lorica amictus, atque
Scuto minax et hasta,
Cum amore praeliabar.
Iaciebat ille tela,
Vertebam at ipse terga.
Tandemque missili omni
Quum destitutus esset,
Ira aestuans iacit se
In me, velut sagittam,
Penetrans et in cor vsque
Medium, resoluit artus.
Scutum ergo nil iuuat me:
Nam cur petamur extra,
Quum praelium sit intus?

## ODE XVI.
### DE SE IPSO

| EL. ANDR. | H. STEPH. |
| --- | --- |
| *THebana dicis arma,* | THebana bella cantas, |
| *Troiana cantat ille:* | Troiana cantat alter: |
| *Meas at ipſe clades.* | Meas at ipſe clades. |
| *Me non eques, pedesue,* | Me non eques, pedesue, |
| *Non perdidere naues:* | Non perdidere naues: |
| *Quoddam nouum ſed agmen* | Aliud nouum ſed agmen |
| *Ab acribus petens me* | Dominae inſidens ocellis, |
| *Et faſcinans ocellis.* | Et inde tela mittens. |

## ODE XVIIII.
### BIBENDVM ESSE

| EL. ANDR. | H STEPH. |
| --- | --- |
| *TErrae bibunt feraces,* | FOecunda terra potat, |
| *Plantae bibunt et illas.* | Hanc arboresque potant, |
| *Auras Thetys marina,* | Et potat aequor auras, |
| *Et aureus Thetyn ſol:* | Phoebusque potat aequor, |
| *Bibitque luna ſolem.* | Ipſumque luna Phoebum. |
| *Quid increpatis ergo* | Quid ergo vos, ſodales, |
| *Me, dum bibo, ſodales?* | Potare me vetatis? |

## ODE XXXIII.
### AD HIRVNDINEM

| EL. ANDR. | H. STEPH. |
| --- | --- |
| *Dilecta tu quotannis* | HIrundo tu quidem annis |

Quin

*Quidem venis hirundo,*
*Struisque vere nidum.*
*Bruma sed is, latebras*
*Nilum petensue Memphim.*
*At vero saeuus ille*
*Amor meo perennis*
*In corde nidulatur.*
*Hic pinnulas Cupido*
*Agit nouas, hic ouo*
*In ipso adhuc fouetur.*
*Iam seminatus ille est.*
*Proinde conqueruntur*
*Pulli et strepunt hiantes,*
*Atque interim minores*
*Foetus alunt adulti:*
*Qui rursus educati*
*Gignunt nouos amores.*
*Nobis quid ergo fiet?*
*Clamore persequi tot*
*Cupidines nequimus.*

Is singulis redisque:
Tu aestate nidulata,
Bruma soles latere,
Nilum petensue Memphin:
Amor sed vsque nostro
In corde nidulatur.
Pullus fit vnus, ales:
Hic conditur sub ouo.
Hic semiclusus extat.
Hiantiumque iugis
Pipitus est amorum.
Aluntque pipiones
Maiusculi minores:
Hi rursus educati
Gignunt nouos et ipsi.
Quid me, quid ergo fiet?
Nam turba tanta amorum est,
Vt iam tot vna lingua
Non possit explicare.

## ODE XLV.

### IN CVPIDINIS SAGITTAS

*EL. ANDR.*

*VEneris maritus olim*
*In Lemniis caminis*
*Ex aere fabricabat*
*Amoribus sagittas:*
*Venus ipsa vero melle*

*H. STEPH.*

VEneris maritus olim
Ad Lemnias caminos
Amoribus sagittas
Dum cudit aere sumto,
Hamosque melle dulci

*Bona*

*Bona cuspides linebat;*
*Sed eas Cupido felle*
*Puer eius imbuebat.*
*Ibi cum impetu Gradiuus*
*Validam vibrabat hastam,*
*Et amoris eleuabat*
*Leuiora tela ridens.*
*Grauis haec tamen vi-*
*detur,*
*Amor inquit, experire.*
*Iacit: excipitque Mauors,*
*Venus et sub ipsa ridet.*
*Ibi Mars statim ingemi-*
*scens,*
*Grauis, inquit, aufer il-*
*lam.*
*Tibi serua, ait Cupido.*

Dum temperat Cythere,
Miscetque fel Cupido:
Mars praelio reuertens
Quatiebat horridam ha-
stam,
Tela eleuans amoris:
At amor, Graue istud in-
quit:
Fac, si libet, periclum.
Mars accipit sagittam,
Venusque risit: ille
Vehementer ingemi-
scens,
Grauis, inquit, aufer il-
lam.
Tibi serua, ait Cupido.

Et hae quidem Anacreontis iambo ten-atae versiones, sat, vt diximus, sunt pro-ae: nec tamen placent vndequaque, cum uadant nimis adstrictae, perdantque vt-lurimum aliquid e suo exemplari venu-atis. Eneruatur etiam subinde rerum oncinnitas. Si sub nostram incudem nt reuocandae, prima statim ode, exem-li caussa, prodierit hoc modo:

*Canam libens Atridas,*
*Canam repente Cadmum.*
*Sed occinunt amorem*

*Toni lyrae rebelles.*
*Ego nouare chordas,*
*Chelyn nouare totam,*

*Et*

*Et Herculis labores*
*Celebrare: at inde nerui*
*Mihi obstrepunt amores.*
*Reges valete longum*
*Meum meos amores*
*Cane barbiton iocosum.*

*Latina nostratium carmina defenduntur;*

Consistimus, ne te fatigent, lector, lusus nostri: neu quis mihi vitio vertat Latinis carminibus vel per otium operam dedisse. Sicut id improbant nostrae tempestatis insubidi quidam critici: quos tuetur eruditus caetera vir, sed earum, de quibus tum iudicat, rerum imperitus, Io. CLERICVS *in Parrhasianis.* quando nimius plerumque et temerarius reprehensor, inter multa aduersus poeticam speciose iactata, contendit etiam, indignum esse nisi ex plebe erudito, Latina magis quam vernacula lingua versus facere. Cuius rationes quam sint infirmae, alio tempore demonstrabitur. Nos quidem vtriusque linguae facultatem amamus, modo prorsa oratione exercendam, modo vorsa. Sit alia prorsus nostri temporis, quam quae stante republica Romanorum, Latinitas; largior. Sit noua plane: concedo. Legitur tamen, balbutitur, scribitur et intellegitur, culta est et proba. Cur in minore habeatur pretio, quam alia quaeuis linguarum recenti origine? Vix intellegat nos Cicero: quid inde? nec illum magis Liuius Andronicus, nec nos Germanice loquentes proaui. Non tamen proinde aut nullus est sermo Germanorum,

*bodieque non fastidienda.*

aut

aut deterior. Scilicet linguae, vt imperia, temporum patiuntur vices: modo exiles, modo vberes, modo inquinatae, modo restitutae. Quocunque te vertas, eo fere scribendum est modo, quem in quo viuis tulerit seculum. Nec quisquam facile linguam vetustate vtcunque mutatam, si cura restituta, atque ad leges certas sit exacta, deteriorem dicat, quam quae solo vulgi vsu, bruto hominum infantium consensu, sub infelici sidere, qualis certe Gallica, quae et ineptiarum plena est, fuit exorta. Expers ergo sit oportet, qui prae Gallica hanc nostri temporis Latinitatem spernat; in qua restituenda tot summa ingenia multis elaborarunt seculis: quando et illa, quamuis per se sterilis, exilis et inepta, ad mirum aliquem, sed antiquis minime comparandum, nitorem, doctorum hominum curis est restituta. Absiste ergo Clerice. Latinas elegantias eruditos nostros carmine sectari ne veta. Discimus inde profecto, veram eloquentiam, veram sermonis concinnitatem, cum antiquos imitamur: vt ex Anacreonte veros sales, veram epigrammatis venerem, Quod vidit Henr. STEPHANVS, qui delicias illas hoc celebrauit carmine.

*Stephanus denuo adductus.*

*Inuentis glandem qui non fastidit aristis,*
*Post vuam latices non Acheloe tuos:*

*A nostro absistat procul o procul ille poeta:*
*Non facit ad fatuum barbitus haec stomachum.*
*At tu quicunque es natus meliore palato.*
*Nectare et ambrosia qui satur esse cupis:*
*Qui veneres omnes, omnes gustare lepores;*
*Graii delicias et cupis eloquii,*
*Qui vis Sirenas Suadaeque audire medullam:*
*Huc ades, huc aures verte animumque tuum.*
*Nanque his ( Cecropio toto si lector Hymetto,*
*Te satiare potes ) te satiare potes.*

## *EIVSDEM.*

*Aut hos versiculos dictauit Apollo poetae,*
*Phoebeae aut contra Teia musa lyrae.*
*Illud in ambiguo est: hoc constat, cantibus istis*
*Saepe Pheraetiadae personuisse domum.*
*Qui non ergo huius capitur dulcedine versus,*
*Nil sapit, aut ipso plus sapit ille Deo.*

*P. Stephanus laudatus.*

Ne quid eorum, quae ad hanc rem pertinere putes, praetereamus, libet intertexere duas adhuc odas Anacreonticas, quae iam fiunt obuiam, Latine a P. Stephano haud quidem inuenuste versas.

ODE

## ODE II.

*DAt celerem curſum lepori, dat cornua tauris*
*Natura, et fortes vngula reddit equos:*
*ente leo, vaſtique valet ferus oris hiatu:*
*Et natat in pelago piſcis, auesque volant:*
*nſilium prudens homini natura reliquit:*
*Rettulit at vero fœmina tale nihil.*
*d pictos habuit vultus formamque decoram:*
*Omnes armorum præſtet vt illa vices.*
*vero ferrum, flammas, et cætera vincit,*
*Formoſa eſt oculis ſiqua puella tuis.*

## ODE III.

*NOctis erat medium, quo vertitur vrſa Bootæ*
*Ad latus, et dulcis corpora ſomnus habet.*
*mnus alens feſſos fractosque laboribus artus:*
*Ecce, puer noſtras aduolat ante fores.*
*portas pulſantem, ictu faciente tumultum*
*Audio, quis turbet ſomnia noſtra peto.*
*quis ibi eſt, quæro. Reſera citus oſtia, clamat.*
*Sum puer, atque omnem pectore pone metum.*
*nſpicuæ totam noctem ſine luce Dianæ*
*Erraui, multo feſſus ab imbre puer.*
*m verbis me ludit, opis miſeratus egentem*
*Sum tamen, et ſumpta lampade pando fores.*
*picio puerum, geminas et conſpicor alas:*
*Parua pharetra illi, paruus et arcus erat.*
*lmouique igni miſerum, manibusque capillos*
*Siccaui madidos imbre, ſimulque manus.*
*gor vt e membris pueri, frigusque receſſit,*
*Iam num arcus madeant, experiamur ait.*

*Ocyus intendit, medium sed perforat ictu*
*Cor mihi, meque æstri vulnerat instar Amor:*
*Et saliens ridensque puer, Iam gaudeat hospes,*
*Arcus enim bonus est, Pectore vulnus habet.*

*Daceria notata.* Antequam relinquam Anacreontem, vocanda est DACERIA, quae leuem ipsi inflixit iniuriam, cum versum aliquem non caperet sane pulcherrimum. Scilicet Oda XXXVI. inter alia ad laetitiam se excitans poeta, πολιαὶ στέφουσι κάρην. ad quae illa: *Anacreon explicatus.* *Ce passage*, inquit, *est assûrément corrompu, car quel sens a-t-il de la maniere que les Interpretes ont traduit:*

*Cani caput coronant.*

Les vieillards couronnent leurs cheveux blancs. ( immo: *Les cheveux blancs couronnent ma tête.* ) *Il n' y a aucune suite.* Ad quae Daceriae verba nos alio tempore in margine adscripsimus:

Madame Dacier se trompe. Les mots, *Cani caput coronant*, qui sont de la traduction de Henri Etienne, ou d' André, que j'ai cité peu avant; ont un sens tres excellent, et tres propre pour exciter aux plaisirs, selon les coûtumes des anciens Grecs et Romains. Ce vers là ne veut dire autre chose, que: *Voici deja des cheveux blancs qui me viennent sur la tête.* Cela convient fort bien à Anacreon qui n'etoit pas jeune, lorsqu'il

u'il faiſoit ſes odes; de même qu'aux ma-
ieres des Poetes, qui ſe ſervoient toûjours
e cet argument pour faire boire. Jls di-
oient par exemple: *Le plaiſir s'enfuit, la
ieilleſſe vient, et la mort avec elle. Beu-
ons donc et rejouiſſons nous au tems que
ous pouvons.* Temoins pluſieurs odes
' Horace et un paſſage très remarquable
ans PETRONE, ou Trimalcion excite ſes
onviés à boire, en jettant l'image d'une
ête de mort ſur la table, ajoutant en des vers
ès mechants; car en cela il faut remar-
uer le ridicule que Petrone donne à Tri-
nalcion:

*Petronius illustratus.*

*Heu, heu nos miſeros, quam totus ho-
muncio nil eſt!
Sic erimus cuncti poſtquam nos auferet
orcus:
Ergo viuamus dum licet eſſe bene.*

Voyés Scaliger et les autres commenta-
eurs ſur cet endroit. Aujour d'hui de
elles remontrances, au lieu de nous reveil-
er aux plaiſirs, feroient un effet tout con-
raire.

Idem vidit quodammodo Foſſaeus in ad-
notationibus ad ſuam verſionem pag. 70.
am ſatis de Anacreonte.

# OBS. XII.

fax. on. IV. 97.

## DE PAVLO STEPHANO HENR. F.

### *EXCERPTA QVAEDAM* EX EPISTOLA PARENTIS EXHIBENS

*Cur haec et vnde a nobis trans-sumta.*

LAudauimus modo ante Paulum Stephanum, atque quaedam eius epigrammata in medium adduximus. Proinde haud ab re futurum esse censeo, si nonnulla de eo viro singularia cum lectoribus communicem. Quanquam enim sat multos de Stephanis multa sciam scripsisse: vereor tamen vt eadem, aut iisdem verbis; quibus iam nunc, cum a parente sint profecta de filio, quantulamcunque apud eruditos gratiam initurus mihi videor. Quid si secus ceciderit, vt actum imprudens egerim; eiusdem Stephani, cuius dicta in medium producenda sumsi, in eodem loco verbis, neglegentiam excuso. is autem pag. 21. *Meæ,* inquit, *illæ in Gellium noctes, qualescunque sunt, ex re nomen habent : et venia, vbi quid peccarunt, dignæ sunt. noctibus enim somnum obrepere* συγγνωστόν ἐστι. Scilicet et nostrae noctes, si fidem praestant et bonam mentem, intercedentis interdum indiligentiae veniam facile sperant. Vtar autem ad excerpendum qualemcunque Pauli Stephani χαρακτηρισμὸν, parentis ad eum epistola, quae Gellio Stephaniano praemissa conspicitur. Scripta ea est Parisiis A. O. R. CIↃ IↃ LXXXV. X. CAL. APR. *Henr.*

*Henr. Stephanus ibi pag. 2.*

Sed Stoicorum mentio tuas mihi in memori- n reuocat literas, ad quas minime Stoicas ordi- e respondere libet. Primum igitur, me tuis iaternis vnas tantum reddidisse, aut miraris, it mirari videris. Quasi vero hac in re paria im filio facere debeat pater, et velut ἴσῳ τῷ έτρῳ (vt Hesiodi verbis vtar) ἀντεπιστέλλειν, non potius filius vel senis literis vnas patris dimere. Eas certe minime mihi dubium est iin cunctanter timideque scripseris, quod mihi κακάγγελοι futurae essent.

*Pauli Stephani mores in epistolis scribendis.*

*Deinde pag. 4.*

Ecce, mihi in manus illa tua epistola traditur, ius prima parte, villam meam terræmotu uassatam esse scribis: et vero ita scribis, vt eo- em terræmotu concussa tum temporis mens ia fuisse videri possit. Quod in causa potissimum t cur tuas illas literas minime Stoicas esse dixe- m. Tuæ tamen hoc ætati nunc condono: ea ge, vt postquam firmata virum te fecerit ætas, bi, tanquam Stoicorum omnium στωϊκωτάτῳ, le nihil contingat: quin potius, si fractus illa- atur orbis, impauidum feriant ruinae.

*et pag. 5.*

Aliud quiddam, aliud est, Paule, idque a te pro- ectum, quod ægritudinem animo meo attuli. uli enim venam in Pauli versibus desideraui: lam dico venam, quæ plerosque aliquando oegit suspicari, meos aut præceptoris tui versus omen tuum mentiri. Verum, si bene te noui cui autem esse notior debes?) statim veniam recans, mœrore quem mea tibi affert absentia enam illam magna ex parte arefactam esse que- eris, et tam longum mei quo angeris desiderium cere dices vt meum Paulum in meo Paulo de- derem. Quo se cunque modo res habeat, ego

*Ingenium in versibus pangendis.*

πατρικόν τι πάσχων, paruum & non me solum sed te etiam indignum munus tuum magno remuneror. *pag. 6.*

*instituta parentum;* Quid enim ad præclaram tui institutionem requiri potest, quod a me non expectetur? Atque adeo quid non a te etiam ipso iam expectari putas? Scit enim tota propemodum Europa quam tibi viam non solum pater, sed ipse quoque auus, Robertus Stephanus, monstrarit, quam vterque viam tibi velut præcalcarit. Quantum vndique beneuolentiæ, quantum laudis & gloriæ tibi comparabis, si vestigiis illorum insistas, tantum maleuolentiæ, vel potius odii, tantum ignominiæ tibi conflabis, si eorum vestigia relinquas: si, non dico ab iis te auertas, sed vel diuertas.

*habitus corporis;* Ac eo certe magis reprehensionem mereberis quod firmo sis habitu corporis ac propemodum athletico, & qui tibi firmam & in posterum valetudinem (modo eam intemperantia non corrumpas) spondet. Me certe, cum mediocri tantum corporis firmitate essem, variis tamen longorum itinerum laboribus, iisque quas literarum studia poscunt vigiliis, nec non curis atque oneribus typographicis (dum paternam in paterna diligentia gloriam æmulor) suffecisse vides: te ergo οὕτως εὐσωματοῦντα quinam labores typographici terrere ita possunt, vt ab incepto deterrearis. Enimuero de isto corporis tui vigore & robore cogitare non possum, quin veniat in mentem mihi quidam Gellii nostri locus, quem volo & iubeo omnium primum legas.

*pag. 8.*

*nutritio,* Sed, ne te diutius suspensum teneam, cogitantem cur ego ab illa tuæ εὐεξίας mentione in hunc sermonem venerim (quod te mirari non miror) recordare, matrem tuam, clarissimam fœminam, in te vno hoc nutricationis officio fun-

functam esse: functuram certe & in aliis liberis, nisi ego illius maiorem, quam ipsamet sui, rationem habuissem. Recordare, illam sæpe mihi dixisse, quum te solum ex suis liberis tam vegeto & robusto corpore esse videret, Cur tu, mi vir, non me passus es in aliis quoque liberis matris officium præstare? Quum ego vires illius laboribus eiusmodi impares esse responderem: impares certe illis & in nutriendo Paulo erant (aiebat) sed quod vltra vires meas in illius nutricatione præstiti, viribus illius, miro Dei beneficio, accrevit. Verum quid ego illius nutricationem commemoro, quam ab eadem accepisti educationem taceo? si non paruæ felicitatis loco ponitur, matre natum esse quæ quum titulis auorum generosa esset (vt verbis Nasonianis vtar) animi nobilitate genus exuperabat: quanta tibi felicitatis illius accessio hæc est, quod totius pueritiæ tuæ eandem illam habere educatricem contigit?

*et educatio.*

*Mater eius nobilis.*

*pag. 9.*

Quum enim liberali eius indoli, et τῇ εὐφυΐᾳ (quod vocabulum Latini multis vnum vix exprimere possunt) parentes conuenientem educationem institutionemque adhibuissent, quumque natiuam ac genere dignam generositatem, et vere *μεγαλοφυΐαν* longo cum nobilissimis fœminis (& quibusdam earum, etiam principibus) consuetudo non parum auxisset, nec non in obseruanda honestissima harum familiarum disciplina diligens fuisset: quid eorum quæ ad recte formandos vel regii alicujus pueri mores pertinent, ignorasse credendum est?

*& optime morata.*

Quantacunque tamen fuerit matris tuæ præstantia, ad mores tantum pertinuisse quæ tibi monita præceptaque dedit, inficiari nolo: verum si de domesticis ad studia quoque litterarum

*Quae incitamenta Paulo*

*ad litterarum studia superfuerint.* rarum incitamentis dicendum est, hic certe potes ire per exempla ( Nasonis sermone vtor) non tantum auita, sed etiam proauita: vt paternum taceam, quod tamen vel vnum, esse omnium instar posse, plurimi fortasse iudicarent. De aui quidem certe tui Roberti Stephani familia, non desunt qui testari possint, se in ea quod alia in nulla, ad rem literariam quod attinet, vidisse: ipsas etiam famulas magnam Latinarum vocum partem intelligentes, multa etiam ( sed quasdam deprauate) loquentes. Auiae autem tuae, eorum qui Latine dicebantur ( nisi rarius aliquod vocabulum intermisceretur) haud multo difficilior erat intellectus quam si dicta sermone Gallico fuissent. Quid de superstite sorore mea, amita autem tua, nomine Katharina, dicam? Illa quoque eorum quæ Latine dicuntur interpretem non desiderat. multa vero et ipsa eodem loqui sermone potest, et quidem ita ( licet nonnunquam impingat ) vt ab omnibus intelligatur. Vnde illi hæc Latinæ linguæ cognitio ? Artem certe grammaticam haud magistram habuit, nec alius illi hac in re quam vsus praeiuit. eodem enim modo Latinam linguam didicit, quo inter Gallos Gallica, inter Italos Italica, inter alios alia disci solet.

*Roberti Stephani familia quam erudita.*

*Heu quantum distat inter illos et nostri temporis librarios.* Et quoniam hunc in sermonem incidi, vt scias quam facultatem discendi linguam illam familia quae mihi paterna, tibi auita est, suppeditarit, audi rem oppido quam dignam quae inter illius familiæ memorias (vt Gelliano vtar vocabulo) referatur. Fuit tempus quum auus tuus, Robertus Stephanus, decemuiratum quendam literarium domi haberet, eumque, vt παντοεθνῆ, ita etiam πάγγλωσσον. nam

nam vt ex omnibus nationibus conflatus, ita etiam omnium linguarum erat. Decem hi partim literati, partim literatissimi viri, quorum quidam correctorio munere fungebantur ( iique præsertim qui epigrammata postremæ eius editioni Thesauri Latini præfixerunt ) quum sicut ex diuersis oriundi erant gentibus, sic etiam diuersum sermonem vernaculum haberent, lingua Latina, tanquam communi interprete, inter se vtebantur. Ac quum ex his decem modo hos modo illos famuli pariter et famulae de rebus quas ipsi ipsæque vel nouerant vel saltem coniectare poterant, colloquentes, quin etiam in mensa quotidie cum de aliis, tum vero de iis quorum illa solet argumentum suggerere, sermonem habentes audirent, ita suas paulatim aures verbis illorum assuefaciebant, vt non solum pleraque eorum quæ dicebant intelligere, sed quædam etiam eloqui valerent. Iam vero et hoc totam familiam Latinitati assuefaciebat, quod ego, fraterque meus, Robertus Stephanus, non alia quam Latina apud patrem vel quempiam ex illis decemuiris vti lingua auderemus, ex quo iactis primis fundamentis balbutire in ea cœperamus. Quorsum vero hæc omnia? vt ostendam, ignorantiam, quae in aliis plerisque familiis turpis tantum dici potest, in mea habitum iri propemodum piacularem. Te vero non satis est ignorantiae morbo non laborare, sed, si exspectationi quam sustines satisfacere, speique de te conceptæ vis respondere, multo quam vnquam alacrius simul et acrius studiis literarum incumbendum tibi est.

*Magnum Paulo ad eruditionem momentum.*

pag.

*pag.* 14.

*Paulus obestior nec satis assiduus in literis parenti visus.*

Alii igitur patri quod valetudini filii deest, metum incutit: me autem quod tuæ superest, securum esse non sinit. Nec vero vnicus, sed duplex mihi timor suboritur, quum te non solum εὐσωματεῖν, sed etiam σφριγᾶν considero: vnus, ne mutata subito voluntate, a Musarum castris ad Martia, aut etiam athletica (contra quam fecisse Euripidem Gellius tibi narrabit) transfugias: alter, ne haec ἐς ἄκρον εὐεξία, ipsi etiam Hippocrati suspecta in malum aliquod erumpat. Quamobrem videndum tibi est vt diæta quam λεπτὴν Graeci vocant vtaris: quo tua εὐσαρκία et πολυσαρκία incrementum saltem non capiat. Si enim eo victu vtaris qui te magis ac magis possit κατασαρκοῦν, merito tibi aliquis Pythagoræ verbis dixerit, Non desines molestiorem tibi carcerem efficere?

* * * * * *

Et haec sufficiant hoc tempore de P. Stephano atque de familia Stephaniana e libro, qui non vulgo in bibliothecis repositus inuenitur, excerpta. Vale lector.

)(o)(

IOH. FRID. CHRISTII

# NOCTES ACADEMICAE

BSERVATIONIBVS AD REM LITTERARIAM MISCELLIS ET CONIECTVRIS EXPOSITAE

## SPECIMEN III.

QVO RITVS IVRIS ANTIQVI ILLV-STRANTVR

VCTORES EMENDANTVR ORIGINES FRAN-CICAE ALIA E MSS. ERVVN-TVR

*Obseruationum singularum titulos versa docebit pagina.*

*HALAE MAGDEBVRGICAE*

A. O. R. cIↄ Iↄcc XXVIII.

ypis IOH. CHRIST. HILLIGERI Acad. Typogr.

XIII. DE RITV VINDICIARVM AP. ANTI-
QVISS. ROMANORVM

XIIII. A. GELLII CAPVT EMENDATVM ET
NOTIS ILLVSTRATVM

XV. ANNALES FRANCORVM PITHOEANI E
CODICE MS. MEMBRANEO
MENDATI

XVI. DE TORQVE HATTONIS PONTIF. MO-
GVNT. QVA INSIDIATVS FERTVR
HENR. AVCVPI SAXONIAE TVM
DVCI

XVII. HOFMANNI RERVM VVALKENRE-
LIBRI PERCENSENTVR E M.S.

XVIII. DE NIC. MACHIAVELLI HISTO-
FLOR. IMAGINIBVS

XVIIII. DE VITA ET SCRIPTIS HERM. CO-
MITIS A NVENAR PRAEPOSITI
COLONIENSIS

XX. DE SANNA LIBELLI QVO DISPVTATVR
*MVLIERES NON ESSE HOMINES*

## M. CATO

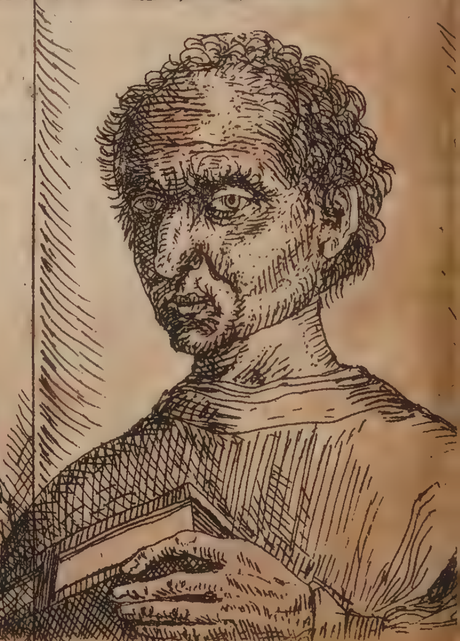
*in libro, qui inscriptus est, Carmen de moribus.*

Vita humana prope vti ferrum est. Ferrum, si exerceas, conteritur: si non exerceas, tamen rubigo inficit. Item homines exercendo vi- demus conteri. Si nihil exerceas, inertia at- que torpedo plus detrimenti facit, quam ex- ercitatio.

NIC. MACHIAVELLI FLOR. HISTORICI EFFIGIES RESTI
tutae et aeri incisae a J. F. Christ
Halae Sax. A. O. R. cIↄIↄccxx

216.







# OBS. XIII.

## DE RITU VINDICIARUM APUD ANTIQUISSIMOS ROMANORUM

### §. I.

Quibus ritibus sub prisca Romanorum republica vindiciae apud praetorem ex iure Quiritium sint peractae: quominus id vel eru-*Hi ritus ob antiquitatem obscuri.*
tissimis iuris interpretibus constaret; quae
tiquitati plerumque circumfunditur, ob-
uritas effecit. In eo tamen, nisi omnes, qui
icuius inter eruditos sunt nominis; ple-
que certe consentiunt: quod ex optimo-
m auctorum testimoniis intellegere sibi *interpretum coniectura.*
dentur, imaginarium quoddam, inter vin-
cantem et contra vindicantem, in iure
aesenti, bellum: quo litigantes, aut *fe-
ucas*, quas aliqui *hastas* interpretantur,
d perperam; aut saltem manus conserue-

 rint:

rint: atque ex vtraque parte, aduersario et vim inferre, et repulsare, visi sint.

*Ex iis potiores laudati.* II. In hac autem sententia qui sunt, vt e plurimis aliquos saltem adducam: post Car. SIGONIVM, de antiquo iure ciuium Romanorum, et BRISSONIVM de formulis, tanquam coryphaeos, quos, qui post vixerunt, haud cunctanter hac in re secuti sunt: non indicabo, nisi e recentissimis, iuris consultissimum GVNDLINGIVM, qui nuper admodum edidit in hac Fridericiana elegantem *de rei vindicatione* dissertationem, in qua eum circa morem haud pauca disputantur egregie; et virum eleganter eruditum, Ge. Guil. IOECHERVM, iuris in academia Lipsiensi doctorem, cuius dissertationi, *de ritu vindiciarum apud Romanos*, debere me quaedam antiquorum, ad hanc quaestionem illustrandam, loca, quae antea legentem fugerant, profiteor.

*Quare eorum probari nobis non possit sententia.* III. Ego vero, vt his per omnia subscribam, adduci non possum: nec largiri, esse credibile, vt ciuis Romanus ciui manum iniecerit coram tribunali, aut vim vel commentitiam vllo intentarit modo: quod et Romani auctores ea de re certi quid non adferunt; et argumenta, quibus eruditissimi nituntur interpretum, per ea quae infra dicemus dissoluta, corruunt. *Sigonius notatus.* SIGONIVS certe, *de ant. iure ciuium Rom. libro I. cap.*

XXI.

XXI. ea de re rectiſſime vt ſit commentatus, atque ſtet in plerisque nobiscum: ita tamen *to loco pag. 375. verſu 17. editionis Franco-furtanae apud Wechelos; Vis ſimulata fuit, inquit, verae vis imitatio: quoties dicis cauſ-ſa alter alteri in iure, MANVM CONSE-RENDO, vim attulit.* Quibus in verbis iam non auctor eum quisquam, quem ſe-quatur, defendit: aut aliquod coniecturam ſuſtentans veroſimile: aut moris Romani analogia.

IV. Obſcura ſunt heic omnia; coniectu-rae igitur locus eſt: quo magis parcamus ſummi nominis viris, quod tantum non acu rem tetigerunt. In coniectando tamen cum proſpiciendum ſit, vt quam proxime ad veri ſpeciem accedamus: illorum ſententia ideo mihi minus probatur; quia nihil eſt in reliquis antiquorum ritibus vnquam, in quo poſſit eſſe huius belli ſimulacrum: nihil e-ius rei, cum formulas ridet, memorat CI-CERO: non ſane praetermiſſurus, ſi extitiſ-ſet, quod ridiculo eſſe tam commode pot-erat. nec vllum veſtigium belli huius com-mentitii habetur in accurata duplicis vindi-ciarum iudicii deſcriptione, quam LIVIVS exhibet circa Virginii filiam: *libro III. a ca-pite 44. ad 48.* neque GELLIVS *noctium Atticarum libro XX. cap. IX. circa finem*, no-tis deeſt; quin illam ſententiam videatur

*Inquiri-tur in illam ſenten-tiam.*

*Cicero, Liuius, Gellius, teſtes contra vocati.*

destruere: quando non aliam vim heic admittit, nisi *quae verbo diceretur, non quae manu fieret.* In illo autem interpretum commentitio bello, vis aliqua, quamuis non seria, *manu* tamen fieri fingitur: cum aut velint festucas seu hastas contendi, aut pugnos, vt pulsantis, in contra vindicantem iniici, aut certe manus comprehendi sueuisse. Et id illustrari cupiunt vocabulo καρπιςία; quod, nisi meram Turnebi coniecturam sequantur, vnde exsculpserint, quasi huc pertineat, non repperi.

*Errant viri eruditi circa fundamentum sententiae. Manum conserere non*

V. Induxit autem, vt pugnam in vindiciarum ritu quaererent: quod in Cicerone, & Valerio Probo, et Gellio, aut legebant, aut legi contendebant: MANVM CONSERERE, casu quarto: quibus verbis dubio procul, per vulgatissimum eorum vsum, inesse quaedam belli significatio videtur. Sed hoc argumentum labat: quandoquidem in emendatissimis et sinceris auctorum

eorum

---

*Valer Probus adductus.*

V. MANVM CONSERERE. De Cicerone liquet: qui de Oratore I. et pro Muraena constantissime, vt et Ennius, MANV. VALERIVS Probus in exemplaribus, quae equidem euolui, omnibus: E. I. M. C. V. reddit, EX IVRE MANV CONSERTVM VOCAVIT: non, MANVM. Sed hos omnes in commentario de formulis, *libro V. pag. 375. 376.* BRISSONIVS corrupit, et exhibuit omnia loca casu quarto perperam. Gellio autem idem vulnus inflixit, vt infra videbimus, Carrio,

*Brissonius notatus.*

eorum editionibus, exhibetur, vt et in Ennii fragmento, constanter: MANV CONSERERE, casu sexto. In quibus verbis fallare necesse est, si hisce eandem significationem tralatitiam, qua ista feruntur, accommodare velis. præsertim cum conserere manum, pro confligere, non proprio et natiuo verborum sensu, sed figurato sermone, dicatur. Hinc vero fit simile, vt priscum illud manu conserere, quod extra iuris formulas solemnes vix vsquam obuium est, longe aliud significet. Qua in re coniecturae, quam ars saltem grammatica cum linguae genio aduuet, locus merito concedetur. *legitur in probatis codicibus.*

VI. Indices hac parte, fatemur, & lexica deficiunt. Ex iis tamen quae contuli auctorum locis, ita animum induxi: vt putem *serere, adserere, conserere, vindicare, mancupare*, verba esse synonyma, atque natiuo sensu idem fere significare, quod *prehendere*. De *mancupare* constat, cum sit, *manu capere*. *Vindicare*, antique, *vindicere*, quasi *vim dicere*, aliis a *vim dicare*, facile probabitur eruditioribus, in eodem esse censu. *Manu adsertum*, id dicitur, quod est in iudicio manu *prehensum*; et *adsertor*, *prehensor*, qui *vindicat*. Quid obstat, quo minus et *conserere* natiuo sensu nihil aliud indicet, quam *comprehendere*? Hinc *manu consertum* erit, quod *prehensum* est, cui rei manus iniecta. Eadem ratione, *manu consertum repetere*, sit, *Manu conserere, quo sensu dicatur.*

illam rem iure postulare; cui manus a me est iniecta, davon ich besitz ergriffen habe: *manu consertum ire*, per supinum, ad iniiciendum rei manus proficisci; zu ergreiffung des besitzes. Iam quomodo intellegendus sit Cicero pro Muraena, vbi solemnes in vindicando formulae exhibentur, et in libro I. de Oratore, patescit. Gellius etiam stat nobiscum: quem infra illustratum et emendatiorem dabimus separatim. Nec destituit nos omnis ad probandam illam verbi *conserere* significationem auctoritas. HIERONYMVS enim *in praefatione commentarii in epistolam Pauli ad Ephesios*, manum consertam dicit pro manu prehensa: verbis, *Neminem manu conserta*, (quid si emendem, *manu consertum*, vt pronius emanet ex illa formula? sed vtrum amplectaris, perinde est.) *vt nostra transscribat vel legat, in ius trahere volo.*

*Hieronymus aduocatus et emendatus.*

*Nostrae sententiae summa exponitur.*

VII. In promptu est, ex iis quae diximus, nostra sententia: eaque nullis, opinor, difficultatibus impedita. Scilicet in iure praesenti rem, super qua vindicabant, si seruus, adductam: si inanimata mobilis, allatam: si inter immobiles, symbolo, veluti gleba ex agro, festuca e domo, exhibitam: eam inquam prensabant manibus, non certe se inuicem, libera corpora, super quibus nulla mancupatio, nullae vindiciae.

Aper-

Aperte pro nobis GELLIVS: qui etiam secundum corruptos codices, *Manum*, inquit, *conserere est*, REM, *de qua disceptatur in iure praesenti, siue ager, siue quid aliud est, cum aduersario simul* MANV PRENDERE. Quae verba, quanquam infra daturi sumus cum caeteris emendatiora: vel sic tamen egregie nos iuuant. Aduerte mentem, lector: *rem* prensari dicit, non *aduersarium*. Deinde, *manu conserere* reddit, per verba, *manu prendere*. Quid, quaeso, testimonii perhiberi potuit, ad nostram sententiam confirmandam aptius?

*Gellius pro nobis pugnat egregie.*

VIII. Iam optime conspirant cum hisce vindiciarum ritus ab auctoribus descripti. LIVIVS Libro III. cap. 48. *Virgini venienti in forum*, inquit, *minister decemuiri libidinis, MANVM INIECIT.* Id autem erat vindicantis seruam, quam falso dicebat, tanquam rem suam. deinde saepius *assertor virginis* Claudius dicitur, qui comprehendere nitebatur, & abducere in seruitutem: et *vindicare*, pro *abducere*. Postremo nodum tragoediae secat iniquissima Appii vox: *I lictor, summoue turbam; et da viam domino, ad prebendendum mancipium.* Prehensio enim, vt manu consereret, fuerat adserentis in seruitutem, vt et contra vindicantis. Sic et OVIDIVS IV. Fastorum de Aprili mense,

*Consentit Liuius*

*et Ouidius.*

*Quem Venus INIECTA VINDICAT alma MANV.*

*Et ex interpretibus Sigonius.* Liquet praeterea ex antiquitate, quicunque vindicaret seruum, manu eum tenuisse. testis est vel SIGONIVS loco indicato, *pag. m. 375. versu 20. et pag. 377. versu 4.* IDEM *pag. 365. versu 20.* Eodem modo *in emancipatione* alter aes tenebat, quo emendus homo, alter hominem. *eadem pag. versu* 17. Idem ius in *adoptione: pag. 366. versu* 4. et in *manumissione. eadem pag. versu* 21. Vide etiam manumissionis imaginem, antiquo marmore exsculptam, quam interpretati sumus supra, obseruatione septima.

*Idem mos et in aliis legis actionibus.*

*Brissonius aduocatus.* MANVS INIECTIO sumitur etiam pro adsertione in libertatem: quod e legibus eleganter demonstrat BRISSONIVS, *de formulis libro VI. pag. 495. editionis Francofurtanae apud Io. Wechelum*: et *libro V. pag. 374.* Quid plura? liquet enim re, quae in iudicium deducta erat, manu prehensa, omnem mancupationem, omnemque vindicationem, peractam fuisse.

*Totus vindiciarum ritus nostris verbis planius exponitur.* IX. Ita videlicet seruis Romani, ita et caeteris rebus mobilibus, in vindiciis sumendis, manum in iure praesenti iniiciebant; seu, quod idem est, manu eas conserebant: vt redintegrati ex iure Quiritium dominii, cuius caussa legitima praeter mancipationem, in iure cessionem, et

vsu-

ſucapionem, vt ſcimus, nulla eſt; ſignum
eſſet, tres autem iſti modi requirunt, vt res
ut manu, aut corpore, teneatur. Eius er-
go rei, vt diximus, ſignum vel veſtigium
liquod, nova veluti mancipatione ſeu pren-
ione, poſt interruptum per alterius poſſeſ-
ionem dominium Quiritarium, quaereba-
ur. Immobiles autem res, quia exhiberi,
tque in ius adferri, nequibant: aut litigan-
ibus erat cum praetore in eas deſcenden-
um, vt ibi vindiciae ſumi, et manus rei in-
ici ab vtroque, ſeu, quod idem eſt, manu
es conſeri comprehendiue poſſit: aut vero
ars aliqua rei litigioſae, ex agro videlicet
leba, e domo feſtuca, in ius adferri de-
ebat: vt litigantes in eam poſſent vindicare,
t per vices manus iniicere, ſeu manu conſe-
ere. Quia vero in rem immobilem praeſen-
em ire fuerat antiquius, ea formula man-
it, vt conſertum vocarent: id eſt, ad con-
erendum manu rem praeſentem inuitarent,
uaſi e iure abeundum eſſet et redeundum:
inc, INITE VIAM; et ſimulabant ſe ab-
re: ſed reſtabant tamen, quia itione et redi-
ione opus non erat, cum iam pridem gleba
ut feſtuca eſſet allata, et vtriſq; liceret, in hac
indicare: ea fini; vt qui vindicabat, domi-
ium Quiritarium, noua quaſi mancipatio-
e, recuperaret: is autem qui defendebat,

ne amitteret, quod ſibi competere putabat. Et hoc modo, ſi mihi credas interpreti, peracti ſunt apud priſcos Romanos ritus vindiciarum.

*Quare Gellium emendandum ſumſerim.* X. Vtramque in hac controuerſia paginam facit, indicandum mox e libris A. Gellii caput: quod cum etiam in recentiſſimis et nitidiſſimis eius auctoris editionibus, audacia criticorum, habeatur mire deprauatum: integritati partim illius verba, e ſinceris editionibus, reſtituere: partim ex ingenio, verum modeſtius, emendare: partim notis et animaduerſionibus interpretari et illuſtrare, annisi ſumus. Quod eruditioribus, opinor, non diſplicebit.

# OBS. XIV.

## GELLIVS EMENDATVS ET ILLVSTRATVS

A. *Gellius Noctium Atticarum* Libro XX. cap. IX.

A. Quid vocabulum, *ex iure manu conſertum*, ſignificet.

Ex

*Carrio notatus.* A. *vocab. ex iure m. c.)* Sic editiones Gellii primae atque ſincerae. In Henrici Stephani Gellio Ludouicus Carrio, Criticus audax magis quam bonus, de quo etiam

Ex iure manu consertum, verba sunt B.
x antiquis actionibus, quae cum le- C.
ge

m Stephanus in epistola ad filium, prae-
tionis loco isti libro praemissa, queritur:
uod multa ex suo ingenio in textu, prae-
er eius voluntatem, immutauerit: primum
egit, *manum consertum*: quo illum phrasis
eruulgata, *manum conserere*, induxerat. Re-
entiores interpretes illum audacter aeque
ecuti, *consertum*, alii etiam, *consertam*, suis
ditionibus exhibuere. Verum vtrique pes-
ume, quod infra declarabitur.

B. *ex ant. actionibus,)* Sicut ea plene ha- *Formulae agendi.*
entur ap. Ciceronem pro Muraena: *Inde*
*go te* EX IVRE MANV CONSERTVM
*oco.* Vbi constanter *manu*, nunquam *ma-*
*um.* Quod vnum argumentum sufficit.
*Actiones* autem heic idem significant ac *for-*
*nulae*, non lites ipsas, vt Petr. Mosellanus
erperam explicat.

C. *lege agitur,)* *Lege agere* est ex anti- *Quid lege agere?*
quo iure, legibus XII. tabularum exhibito,
ormulam consuetam intendere. Inde est,
t legis actiones in antiqua iurisprudentia
on occurrant adlegatae, nisi circa ea, quae
iure Quiritium, seu plebis Romanae anti-
quissimo, erant.

D. *vin-*

D. ge agitur, et vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem solent. Rogaui ego Romae grammaticum, celebri hominem fama, et multo nomine: quid haec verba essent? Tum ille me despiciens: aut erras, inquit, adolescens, aut ludis. rem enim doceo grammaticam, non ius respondeo.

D. *vindiciae contenduntur:)* Vindiciae sunt modi et formulae vindicandi. Non audio Festum, nec magis Philoxenum, qui haec paullo aliter. Vindicias autem formulas esse, ante nos, vt iam obseruo, vidit Turnebus: in Aduers. L. XXIX. cap. 33. Contenduntur igitur heic formulae legitimae, non festucae aut hastae, quod alii somniant.

*Nunc quoque) Ritus ergo vindiciarum vltra Ciceronem ad Gellium durauit.*

*Despicere quid?* d. *Despiciens)* Eleganter. *despicere* enim est, sublato supercilio, ex edito quasi loco, intueri: et haec proprie. pro *spernere* enim dicitur per tralationem. Illo modo dixit Lvcretivs initio libri II.

*- - sapientum templa serena,*
*Despicere vnde queas alios, passimque videre*
*Errare, atque viam palantis quaerere vitae.*

deo. Si quid igitur ex Vergilio, Plauto, Ennio quaerere habes, quaeras licet. Ex Ennio, ego inquam, eſt, Magiſter, quod quaero. Ennius enim verbis hiſce vſus eſt. Cumque ille demiratus, aliena haec eſſe a poetis, et haud vſquam inueniri in carminibus Ennii, diceret: tum ego hos verſus ex octauo Annali abſentes dixi. Nam E. forte eos, tanquam inſigniter praeter alios factos, memineram.

Pellitur e medio ſapientia, vi geritur res.
Spernitur orator bonus, horridu' miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis
Miſcent, inter ſeſe inimicitias agitantes.
Non ex iure manu conſertum, ſed F. mage ferro

Rem

E. *abſentes,)* Quia librum non euoluit. Noſtri homines dicerent, *memoriter: ex tempore.* Vernulae eodem prope modo, aus‑wendig, i. e. extra librum, abſente libro, ſententiam ſeu verba abſentia recitare. *Abſentes verſus dicere.*

F. *manu conſertum)* Sic conſtanter legitur, in his Ennii verſibus apud Ciceronem pro *Interpretes notati.*

Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt ſolida vi.

Cum hos verſus Ennianos dixiſſem, credo, inquit Grammaticus, iam tibi. Sed tu velim credas mihi, Q. Ennium didiciſſe hoc, non ex poeticae litteris, ſed ex iuris aliquo perito. Eas igitur tu quoque, inquit, et diſcas vnde Ennius

---

pro Muraena aeque, ac in formulis ibidem. Carrio tamen in Gellio, *manum* ſubſtituit: inuita licet Grammatica. Recentiores interpretes illum in Gellio ſecuti: in Cicerone non aeque. nec magis ii, qui fragmenta Ennii collegere. Ordo ſententiae Ennianae hic eſt: *Non repetunt ex iure*, i. e. legitimis actionum formulis, *manu conſertum*: i. e. quod manu e fundo, vel re praeſente, conſeruerunt, ſeu apprehenderunt; veluti glebam, feſtucam, partem rei: *Sed repetunt ferro mage rem* ipſam: non nuda manus iniectione in glebam contenti: ſed omni atque *ſolida vi* contendentes. Sic etiam apud Ciceronem, *inde ego te ex iure manu conſertum*, per ſupinum i. e. ad rem vel glebam legitime manu conſerendam ſeu apprehendendam, *voco*, zur förmlichen beſitzergreiffung, vt noſtrates loquuntur. Quae explicatio, ni fallor, omnem difficultatem eximit.

ius didicit. Vſus conſilio ſum ma-
iſtri, quod docere me ipſe debuerat,
quo diſcerem, praetermonſtrantis.
taque id, quod ex iureconſultis, ex
ibris quoque eorum, didici: inſeren-
lum his commentariis exiſtimaui.
Quoniam, in medio rerum et homi-
ıum vitam qui colunt, ignorare non
pportet, verba actionum ciuilium ce-
ebriora, vt *Manu conſerere.* Nam G.
le qua re diſceptabatur in iure prae- H. I.
ſenti

G. *Manu conſ.*) Sic ego e caeteris locis *Emendatio noſtra.*
egendum omnino cenſeo. Vtut Codex,
uo nunc vtor, *manum* exhibeat: verum
aud dubie librarii vitio; qui a vulgata phraſi,
*nanum conſerere*, quae tamen, vt ſupaa mon-
raui, nihil facit ad iuris peritorum formu-
ıs, imponi ſibi paſſus eſt.

H. *Nam de q. r.*) Recentiores Gellii e- *Sincerae lectionis reſtitutio.*
itiones exhibent: *Manum conſerere eſt*
*ẻ qua re* etc. abiecto *vt*, et puncto anti-
ipato. cuius tamen lectionis nulla in an-
iquis exemplaribus fides. Noſtra potius
nceris codicibus nititur. Caeterum hic
ocus maxime vbique eſt corruptus. Vt,
iſi medicina paretur, nullus plane ſenſus
x eo exiſtat. At vrunt, ſecant, delent,
cerant plerique interpretes. Nos mode-
ſtius

L. ſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud, eam
M. cum aduerſarius ſimul manu prende-
ret,

ſtius agentes, atque antiquiſſimae ſcripturae apices curioſe ſecuti, Gellium ſibi, ſi quis alius alium vnquam, lenioribus remediis, certe reſtituimus. Sic autem primae editiones, et minus corruptae, referunt: *Nam de qua re diſceptabatur in iure praeſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cum aduerſario ſimul manu prenderet, in ea re omnibus verbis vindicare, id eſt vindicia correptio manus in re atque in loco praeſenti, apud praetorem ex duodecim tabulis fiebat.* Quibus verbis ne Oedipus quidem ſenſum extorqueat: ita conſtat, malo ſuo laborare locum. Pauca tamen ſanando mutaui. Videlicet *eſt*, in *eam*: *aduerſario*, in *aduerſarius*: *omnibus*, in *ſolemnibus*: *vindicare* in *vindicatio* &c. Qui errores, quam facile ex compendiis ſcribendi, in litteris Gothicis vſitatis, exiſtere potuerint: qui criticam callet, lubenter agnoſcet.

*In iure quid.*] I. *In iure praeſ.)* i. e. apud praetorem. ſicuti dicebant, i mecum in ius, i. e. ad Praetorem. Male interpretes hic emendant, *in re praeſenti.*

L. *Siue quid aliud)* Veluti domus, ſeruus, aut alia res mobilis.

M. *Cum aduerſ. ſimul.)* Aut, ſi mauis, lege: *Cum*

ret, in ea re ſolemnibus verbis vindi- N.O.
catio, id eſt, vindiciae correptio, P. Q.
ma-

*Cum aduerſarii ſimul manu prenderent* V-
terque enim rem ad ſe trahere nitebatur.

N. *In ea re*) Scilicet prehenſa a litiga-
toribus: vt rectiſſime Petrus Moſellanus, vir
eruditus, in adnotationibus ad hunc locum,
ſupplet.

O. *Solemnibus verbis*) Quae apud Cicero-
nem pro Muraena habentur.

P. *Vindiciae correptio*) Vindicia enim, *Vindi-*
vt alio loco monuimus, nihil aliud eſt, niſi *ciae*
*modus, formula, ſignum* et *ſymbolum vindi- quae*
*candi*, ſeu vindicationis, reiue ad vindican- *ſint.*
dum in ius allatae. Veluti *gleba*, quae *Gronouii*
erat hoc ſenſu *vindicia*, ſeu ſymbolum rei *notati.*
vindicandae. Glebam ergo ſeu vindiciam,
ſolemnibus verbis adhibitis, corripiebant
manibus, et is erat ritus vindiciarum. Fal-
luntur Gronouii, pater et filius, qui hoc
loco vindiciam idem eſſe, ac καρπιςίαν a
Turnebo fictam, e vitioſitate lectionis in-
ducti, cum aliis contendunt. Adeo enim
καρπισία incertae ſignificationis eſſe vide-
tur: vt καρπιςής, caetera, commodius lon-
ge a fructu poſſint deduci, quam ab oſſe
palmae; quod Graece aeque ac fructus, voca-
bulo κάρπος effertur.

Q. *Vind. corrept. manibus*) Si manis,

N trans-

R. manibus, in re atque in loco praesenti, apud praetorem, ex duodecim tabulis, fiebat. In quibus ita scriptum est: SI QVI IN IVRE MANV CONSERVNT. Sed postquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, pacisci vindiciarum dicendarum causa longinquas res grauabantur: institutum est con-

S.
T.
V.
X.

---

transpone vocabula et lege: *vindiciae manu correptio.*

R. *In re atque in loco*) In re, si mobilis exhibita: in loco, si res immobilis erat vindicanda.

S. *Ex duodecim Tabb.*) Inde dicebatur legis actio, et vindicans, rem ex iure Quiritium suam esse. Quidquid enim post XII. Tabb. legibus constitutum est, id iuri Quiritium tribui non consuerat.

T. *MANV CONS.*) Hanc lectionem, vt satis iam nunc adsertam, constanter deinceps seruandam esse censeo. Aliter legerit Scioppius: aliter alii. Male vero Gronouius ad Brissonium de formulis prouocat: quasi qui primus errauit, is minus errauerit.

V. *Datis iurisdictionibus*) Ad singula videlicet negotiorum genera singuli praetores.

X. *Pacisci*) Placet haec lectio, prae vulgata

contra duodecim tabulas, tacito ſenſu; Y.
vt litigantes, non in iure apud prae-
torem manu conſererent, ſed ex iure Z.
manu conſertum vocarent: id eſt, al-
ter alterum ex iure, ad conſerendum Aa.
manu, in rem de qua ageretur, voca-
ret: atque profecti ſimul in agrum,
de quo litigabatur, terrae aliquid ex
eo, vti vnam glebam, in ius, in vrbem,
ad praetorem deferrent: et in ea gle-
ba, tanquam in toto agro, vindica- Bb.
rent. Idcirco Ennius, ſignificare vo- Cc.



gata illa, *proficiſci in longinquas res*, ex Carrionis ingenio haud dubie. Qua in re conſentientem habemus Turnebum, aduerſar. Libro XXIX. cap. 33.

Y. *Tacito ſenſu)* Recentiores critici ſubſtituerunt, *conſenſu*: nulla ſuadente neceſſitate, ideoque perperam.

Z. *Sed e.i.m.conſ.voc.)* Plane, vt eſt apud Ciceronem.

Aa. *Ad conſerendum manu)* Sic opinor legendum: non vt vulgo, *ad conſerendam manum.* quae librariorum improba ſedulitas eſt.

Bb. *Vindicarent.)* i.e. manum iniicerent, et formulis vindicandi vterentur.

Cc. *Idcirco Enn. ſ.v. bellum)* Hic quo-

lens bellum, non vt ad praetorem solitum est, legitimis actionibus, neque ex iure manu consertum; sed bello ferroque, et vera vi, atque solida: hoc
D d. videtur dixisse. Conferens vim illam ciuilem et festucariam, quae verbo diceretur, non quae manu fieret, cum vi bellica atque cruenta.

que locus mire ab interpretibus est deprauatus et dissolutus. Nos antiqua exemplaria, quam potuimus adcuratissime, secuti: nihil prope hic, quod immutaremus, habuimus.

Dd. *Festucariam)* potuisset et, *glebariam.* Loco glebae autem saepius, in domo vindicanda, festuca etiam in ius afferebatur. Et hactenus de controuersia festucaria plus satis dictum opinor.

# OBS. XV.

## ANNALES FRANCORVM PITHOEANI

### FVLDENSES DEINDE A FREHERO DICTI EMENDATIONVM SPECIMINE PASSIM ILLVSTRATI

*E CODICE MVSEI NOSTRI M.S.*

*Praefatio.*

HOrum annalium non vnum esse auctorem, constat: id quod et mihi, cum legerem, ita visum est. arguit praeter res diuersim scri-

ſcriptas, et ſtilus diuerſus, nec orthographia per totum librum eadem. Qui inchoauit annales, maiore aliquanto linguae Romanae nitore ſcripſit, et meliore iudicio fuit vſus, quam qui perrexere. Quoad autem ille telam ſuam texuerit, nemo, quod ſciam, definire adhuc auſus eſt. Si nobis liceat cenſere, viſa eſt quaedam ſtili diuerſitas emergere, circa annum DCCCLXIII. deinde alia poſt DCCCLXXXII. nihil tamen habemus, quod afferamus certo compertum. Fuldenſes dicendos eſſe, vt Freherus iudicauit, non puto. Sunt enim de Fuldenſi coenobio, quod in noſtro codice ſaepius, *Flundenſe*, nec nimis multa, nec ea in his annalibus adnotata; quae tam celebris coenobii fama, extero cuiuis hiſtorico, non potuiſſet expreſſiſſe. De eo dubium non eſt: antiquiſſimum eſſe librum, atque auctores eius teſtatos, de ſui temporis rebus. Qui circa finem ſcripſit, Auſtria illum habuerit, an alia tellus; Pannoniae certe fauit: incertum, an patriae. Patet id ex iis, quae adnotauit ad annum DCCCLXXXIIII. Sunt etiam codices eorum annalium calamo exarati, optimi atque pleniſſimi, in Germaniae terris verſus orientem, fere reperti. Extat, Lambecio teſte, codex egregius, in bibliotheca Vindobonenſi: alium Frehero vtendum permiſit M. Velſerus Auguſtanus: et noſter quondam codex adſeruatus fuit, apud aedem Sancti Mauricii, in coenobio Altahenſi. Quaeſitus autem is eſt muſeo noſtro, ex auctione publica, altero abhinc anno: perantiquus ſane, et niſi nos Mabillonii tradita, in dignoſcendo charactere, fallunt,

lunt, ſeculi X. aut XI. membraneus item, et probae notae. Illud vnum dolendum, quod temporis iniuria bifariam mutilatus eſt. deſunt enim membranae, ab anno DCCCL. vsque ad DCCCLX. deinde ab DCCCLXVIIII, ad DCCCLXXXI. Plenior tamen eſt Pithoeano, et pertingit ad annum DCCCC. atque in iisdem verbis deficit, quo Velſerianus: quod arguit fere, illum e noſtro deſumtum eſſe. qui vbique certe, cum per omnia et orthographiae, et melioris lectionis conſtantia, et gloſſis in margine adſcriptis, quae deinde in illo hiſtoriarum ſeriem turbarunt, potiorem ſe exhibeat; antiquior multo adparet. De Vindobonenſi adfirmare quidquam non auſim, quando non totus eſt editus. Id interim mihi ſufficit, quod noſtri codicis lectio, ab editis exemplaribus, plurimum vbique, orthographia praeſertim antiquiore, differt: et multis nominibus melior eſt. Annalium ergo eorum editionem nouam, emendatiorem, et ad huius codicis fidem plene exactam: cum caeteris hiſtoricis, qui hunc librum in ſuis chronicis ſubinde deſcripſerunt, denuo collatam; et notis tantum criticis illuſtratam: ſi exegerint eruditi, e muſeo noſtro expectari iubebo. Contulimus dudum ad Freheri editionem membranas noſtras, et vtriusque differentias adnotauimus quamplurimas. Extantiorum quarundam ſpecimen exhibeo: vbi e regione lectionis Freherianae, a Struuio repetitae, exhibentur verba noſtri codicis: retenta, qua decet fide, illius temporis orthographia. noſter enim

ſub-

ſubinde, *Iſpania, Vni.* alii *Hiſpania, Hunni.* n. *Equitania.* al. *Aquitania.* n. *prelium, cenobium, ceptum, cetera.* al. *praelium, coenobium, coeptum, caetera.* n. *Nabarri, Danuius, Vulgari, repellare, ciuus.* al. *Nauarri, Danubius, Bulgari, rebellare, cibus.* n. *glaſſis, ydroulicum, Vaſſellus.* al. *claſſis, hydraulicum, Vaſallus.* et quis omnes id genus differentias adnotaret. quae ſane multae ſunt, et diſcentur facile, vbi editus erit codicis eius tenor. Meliora tamen et antiquiora illa prope omnia. Apparet hoc ex emendationum, quod ſequitur, ſpecimine.

| | ANN. FREHER. | COD. NOSTER | |
|---|---|---|---|
| | *ANNO DCCXIV.* | | |
| 1 | *Pipinus filius* | DCC. XIIII. Pip- | 2 |
| | *Ansgiſi dux* | pinuſ filiuſ ansgiſi | 3 |
| | *Francorum, poſt* | dux francorum | |
| | *mortem Wolfal-* | poſt mortem uuol- | |
| | *di ducis partem* | faldi ducis partem | |
| | *Auſtriae rege-* | auſtrie regebat. | |
| | *bat, obtinuitque* | obtinuitq; reg- | |
| | *regnum Franco-* | num francorum | |
| | *rum per annos* | per annoſ. XXVII. | |
| | *XXVII. cum re-* | cum regib; hlo- | |
| | *gibus Hlodauui-* | dauuico hildi- | 4 |
| | *co, Hildibertho* | berhto & daga- | |
| | *et Dagabertho.* | berhto. moritur | |
| | *Moritur anno* | anno ſecundo a- | |
| | *ſecundo Anaſta-* | naſtaſii impera- | |
| | | toris | |

*fsi Imperatoris, qui est ab Incarnatione Domini DCCXIV.*
5 *in mense Decembri. Huius filius Karlus ex Altheida, quam posthabita priore coniuge Waltrude duxit vxorem, sub honore maiordomatus tenuit regnum Francorum*
9 *annis XXVII. Hoc eodem a. DCCXIV. Grimoaldus similiter mortuus est.*

toris qui est ab incarnatione domini annus DCCXIIII. huius filius carlus 6
ex albheida 7
quam posthabita priore coniuge plidthrude 8
duxit uxorem, sub honore maior domatus tenuit regnum francorum annis. XXVII.

*Scholia.*

1. Deest numerus huius anni apud Freherum: sed restituit Struuius, non liquet quo auctore. in Nostro exhibetur plene.

*Pippinus.*

2. *Pippinus* fere constanter codex M. S. consentit Hermannus Contractus, chronicon Hildesheimense, et Lambertus Schafnaburgensis, in quo semper *Bibbinus*, b. duplicato.

*Ansgisus. Scotus reprehensus.*

3. *Ansgisi*, recte: id sequitur Matianus Scotus ad annum 715. et addit de suo, eruditionem miseram ostentans inepte, *Anchisae Troiani nomine appellati.* Recte igi-

gitur Pithoeanum exemplar reprehendit ambecius, quod ibi legatur, *Anchisi*, vt dnotauit Struuius hoc loco.

4. *Hildiberhto* Noster. ad quem propi- *Hildiberhtus.* s Marianus Scotus, Sigebertus, Herman-us Contractus, alii: qui *Hildeberto*. Sic oster infra filiam Desiderii *Berhtam* vocat, on, *Bertham*.

5. Haec verba, *in mense decembri*, de- *Gloss. sublatum.* nt in Nostro: quod valde mihi probatur. epte postea sunt insuta. Annum indi-are voluit scriptor', non mensem. Si e mense compertum habuisset, quid opus at, in subsidium vocari annos imperii nastasiani?

6. Variat codex noster: subinde *Karlus*, terdum, *Karalus*, saepe, *Carlus*: nunquam *arolus*.

7. Noster, *Albheida*: rectius longe quam *Albheida.* thoeanus, *Albeide*; et Freheri, *Altheida*. ropius ad nostram lectionem accedunt, ui annalium scriptorem describendo se-uti sunt, Sigebertus Gemblacensis, *Alpiaem* vocans; et Marianus Scotus, *Adelheiam*: chronicon autem Hildesheimense, *lpheidam*.

8. Pessime edita Freheri et aliorum ex- *Vulgati emendati.* mpla, *Waltrude*. Scimus enim *Plid-trudem*, aut rectius, *Liudthrudam*, quam *Plidthrudis.* ii modo, *Biltrudem*, modo, *Plectrudem*

*seu Liudthrudis.* vocant, Caroli Martelli nouercam fuisse, non sane *Waltrudem*; ignoratam, ni fallor, caeteris historicis. Miror eum annalium errorem a nemine, quod sciam, animaduersum: ne a celebri quidem Struuio, praeceptore quondam nostro; viro non diligente minus, quam erudito. Verum huic mendo praesentissimum remedium fert codex noster. vbi ea femina modo adpellatur, *Plidthrudis*, non, *Plectrudis*; quod corrupit ex hoc ipso Sigebertus: modo, *Bliudthruda*, ex quo Scotus male descripsit, *Biltruda*; aut, quod mihi maxime arridet, *Liudthruda*. Vt fiat, bono nominis omine, Leutthrud, id est, *omnibus amanda, Pamphila.* Caeterum, quid distet haec a vulgata scriptione, docet Lambecius, de bibl. Vindob. L.II. p. 427.

*Glossae subiatae.* 9. Haec verba, *Hoc eodem etc*, vsque ad finem, quae et ignorauit Velserianus codex, adiecta videntur e glossemate. arguit anni numerus temere repetitus. olet et latinitas posterius, quam hi annales, seculum. *similiter*, pro *etiam*, infimae loliginis est. In Nostro eorum nec vola nec vestigium. Addidit haec, quae Freherianis editionibus non insunt, Struuius, non laudato suo auctore.

ANN.

*NN. FREH: DCCXV.*

*Post mortem Pipini Plecthrudis eius relicta vidua incomparabili odio contra Carlum succensa, custodia eum publica obseruari iubet: vnde ille diuino auxilio liberatus primo certamine contra Ratbodum regem Fresorum, qui Coloniam vsque venerat, mense Mart. pugnans, dum fortiter dimicat, magnum exercitus sui damnum consequitur. Dagobertus Rex mortuus est, et Saxones deuastauerunt terram Hazzoariorum.*

COD. N.

DCC.XV. Post mortem pippini plidthrudis relicta eius uidua inconparabili odio contra carlum succensa custodia eum publica obseruari iub&. unde ille di- 2
uino auxilio liberatus primo certamine contra radbotum regem fresorum pugnas. dum fortiter dimicat magnum exercitus sui damnum consequitur.

Scho-

*Scholia.*

1. Freherus exhibuerat, *Plidthrudis*, et recte. consentit nostrorum annalium epitome, quam Lambecius edidit totam primus, chronicon Hildesheimense deinde a Quercetano vocata. Struuius substituit, sed perperam, *Plectbrudis*. Secutus, credo, Sigebertum. illud defendit Noster.

*Compendia scribendi.* 2. Exhibuimus τὸ *iub&*, quod et infra in quibusdam minutiis obseruabimus, secundum consuetum in codice meo scribendi modum. Quo de more, vbi notam, &, posuerunt in medio verborum, adnotauit quaedam Mabillonius, de arte diplomatica, quem adi.

3. Freherus, et recte, *Fresorum*. Struuius immutauit, *Fresonum*. Sigebertum, puto, secutus, et alios: cum suaderet etiam Lambecius, libro II. pag. 366.

4. Desunt haec verba, *qui Colon. vsque ven. mense Martio*, in Nostro. Desunt et in Sigeberto: qui Fresorum ducem *Rathodum* appellat: Marianus Scotus, *Racbodonem*.

*Gloss. sublatum. Dagoberti mors.* 5. Etiam haec, *Dagobertus rex*, vsque ad finem, cum absint a Nostro, ex adscititio genere esse censeo. Arguit primo vocabulum *Dagobertus*, recentioris seculi orthographia depictum. supra enim est, *Dagaberhtus*. Deinde Dagaberti mortem in

hunc

unc annum incidisse credibile non est, sed
nte paullo contigisse. Hermannus Contrac-
is mortem Pippini et Dagaberti in eundem
nnum collocat. Sigebertus et alii circa
unc annum Hildebertum; Clodoueum,
ostro Hludauuicum; et Chilpericum, nostro,
ilpricum; reges memorant: nec vt ante
agabertum. quanquam Mar. Scotus ad
unc annum paullo aliter. postremo, Sco-
is ipse, glossematium istud in annales hos-
e postea irrepsisse, arguit: quando eam
em non his verbis, quod sane, si extitis-
ent in antiquis codicibus, facturus erat, hu-
is libri exscriptor sedulus; verum sequen-
bus enunciat: *Dagobertus postquam reg-
auit annis V. obiit. Franci Danabolem
uendam, clericum, regem faciunt, atque
ilpricum vocant.*

*ANN. FREH. DCCXVI.*

*Raginfridus Maiordomus et Hilpricus Rex cum exercitu fines Coloniensium et regiones Rheno contiguas vastant, acceptisque a Plectbrude muneribus reuertuntur.*

COD. N.

DCCXVI. Raginfriduſ maior domuſ
et hilpricuſ rex cum
exercitu fineſ colo- 1
nenſium & regioneſ
rheno contiguaſ ua-
ſtant. acceptisq. ab
liudthruda munerib; 2
reuertuntur.

Scho-

*Scholia.*

1. Noster, *Colonensium*, saepius. Sic et *fugentes* passim, pro, *fugientes*.

2. Potest et legi, *a Bliudthruda*, vt propius accedat ad *Plidthrudem*. Verum, cum malimus *Liudthruda*, caussam diximus supra.

*ANN. FREH.*

*DCCXVII.*[3]

*Raginfridus et Hilpricus Rex in Vinciaco, die Dominica ante Pascha cum Carlo pugnantes terga verterunt, quos Carlus fugientes cædendo persequitur vsque Parisios. His temporibus VVinfridus, qui postea cum Episcopus ordinaretur, Bonifacii nomen accepit, doctor Catholicus natione Anglus, primum Romam, deinde cum auctoritate Gregorii Papae in Franciam ad praedicandum verbum divertit.*

COD. N.

DCC. XVII. Raginfriduſ&hilpricuſ
rex in uinciaco die
dominica ante pa-
ſcha cum carlo pu-
gnanteſ terga uer-
terunt. Quoſ car-
lus fugenteſ ceden- 1
do perſequitur usq.
pariſioſ. Hiſ tem- 2
poribuſ uuinfriduſ
qui & poſtea cum
epiſcopus ordinare-
tur bonifacii nomen
accepit doctor ca-
tholicuſ natione an- 3
galus primum ro-
mam deinde cum
auctoritate gregorii
pape in frantiam ad
praedicandum uer- 4
bum dei uenit. 5

Scho-

*Scholia.*

1. Vt ſaepius, *fugentes cedendo*; non, *Fugen-* | *tes.*
*edendo*. Fortaſſis innuit, qui cedebant
ntum, nec omnino fugiebant. etiam Sco-
s, *fugientes cedendo*, in editione emen-
ta Oporini.

2. Haec verba, *His temporibus*, vsque *Verba quaedam retinenda.*
finem, in Pithoeana editione non extare,
d haberi tamen, cum caeteris quae de Bo-
facio, in codice Vindobonenſi: indicauit
ruuius hoc loco. Noſter adſtipulatur
ane codicibus, Vindobonenſi et Velſeria-
o: ideoque retinenda erunt. Praeſertim
im et Mar. Scotus haec eadem verba e
oſtris annalibus in ſuos vſus tranſtulerit.

3. *Angalus*, aut quid ſimile, ſcriptum e-
t primitus in noſtro. Sed eraſit, quis-
uis ille ſit, mediam litteram: vt nunc le-
tur, *Anglus*.

4. N. *pape*, *papem*, ſaepius.

5. Vulgati perperam, *diuertit*. in noſtro *Emendatio vulgatorum.*
onge rectius, *dei uenit*; quam lectionem
Scotus tuetur ad hunc annum: et quae
ambecius edidit e codice Vindobonenſi
g. 346.

*DCCXVIII.*

| | |
|---|---|
| *Carlus victor regrediens Coloniam venit, receptisque a* | DCC.XVIII. Karlus uictor regredienſ coloniiam uenit. re- |

cep-

| | |
|---|---|
| *Plectrude thesauris patris sui, regem ibi constituit Hlodarium nomine, non potestate.* | ceptisq; ab liudthrude thesauris patris sui *regem* sibi constituit hlodharium nomine non potestate. 2 3 |

1. N. *Karlus* per K fere semper ab initio; *carlus*, in medio.

2. N. constanter, *Liudthruda*, Velserianus, *Plidthruda*.

3. N. *sibi*, multo rectius, quam quod in vulgatis legitur, *ibi*. Praefert etiam Mar. Scotus, *regem sibi*. cui accedit chronicon Hildesheimense et Herm. Contractus h. l. Notabis, antequam ad alia transeamus, τὸ *regem*, a recentiore manu esse, in locum alius vocabuli vetustate deleti restitutum.

| | |
|---|---|
| *DCCXX. Mortuo Hilprico Carlus Tectricum in sedem regni constituit.* | DCC.XX. Mortuo hilprico carlus thiotricum in sedem regni constituit. 1 |

*Thiotricus.* 1. Marianus Scotus adpellat, *Tiectericum*, et describit, *Cala monasterio enutritum, filium Dagaberti iunioris.*

| *ANN. FREH.* | COD. N. |
|---|---|
| *DCCXXIII. Iterum Alemanni* | DCC.XXIII. Iterum |

| | |
|---|---|
| *et Baioarii pacis iu-ra temerare nitun-tur.* | rum alamanni et no- 1. rici pacis iura tenere 2. nituntur. |

1. Haud dubie vera est codicis nostri N. *lectio defensa.* ectio, cum iisdem verbis sit repetita a Mariano Scoto. Illud *Baioarii* in nostro tiam extat, sed vt interlineare glossema-on: charactere posterioris seculi, quam se liber, scriptum: quo sciolus quidam nterpretari voluit vocabulum, *Norici.* lius, alio seculo, interpretari etiam ope-m dedit, qui sint *Alamanni:* cum adno-ret ad marginem codicis, sat antiquo cha-ctere: *Nota Alemannos hic solum Sueuos ppellari.* Inepte autem Martinus Polonus, *Duplex* Pontificibus ad annum 718. et qui se- *Marti-* uuntur, hunc nostrum historicum parum *ni Polo-* robe, vt alios compilando, descripsit se- *ni error.* ientia: *Hoc tempore Carolus pater Pipi-, maior domus Franciae, Saxones debellat: ec non Rheni transiens fluuium, Alemannos Sueuos atque Barbaros perlustrat.* Quam *Barbari* erudite? quasi non iidem essent Aleman- *pro* i et Sueui. τὸ *Barbari* autem Martinus *Bauari.* rtassis hausit e glossematio nostro, legit-ue, *Barbari,* vbi legendum erat, *Baioarii.* isi pro *Barbari,* emendandum sit, *Bauari.* t idem alio de re eadem loco, pag. m. 35, versu 45. ad a. 750.

2. N. *tenere* primitus. Verum eadem quae ſcripſit, aut certe aeque antiqua manus, addidit ſyllabam, vt nunc fere exter etiam in noſtro, *temerare.*

| *ANN. FREH.* | COD. N. |
|---|---|
| *DCCXXXVI.* *Regionem Gothicam Carlus cum Francis ingrediens, vrbes famoſiſſimas, Nemauſum, Agaten et reliqua caſtella capit, deſtructis muris et moeniis earum vsque ad fundamenta.* | DCCXXXVI. Regionem gothicam carluſ cum franciſ ingrediens *urbeſ famoſiſimaſ* 1. nemauſum agatem & reliqua caſtella capit. deſtructiſ muriſ & *moeniiſ* earum uſq; 2. ad fundamenta. |

1. In noſtro, *vrbes famoſiſſimas,* inſertum eſt poſtea: ſed perantiqua manu.

*Pia fraus librarii cucullati.*

2. Illud *moeniis*, et ſoloecum eſt, pro *moenibus*; quanquam ſciam praeter inſcriptionem quandam, etiam Grammaticum, ſecundam huius vocabuli declinationem tueri: et hoc loco ineptum. Illius enim ſeculi homines, quidquam compertum habuiſſe, circa differentiam, quam antiquiſſimi Romanorum inter *muros* ſeruant et *moenia:* credibile non eſt. Nec hariolari poſſumus: quid dirutis aedificiis opus fuerit

t victori; aut repetito eiusdem ſignifica-
nis vocabulo, ſcriptori noſtro? Certe
dex calamo exaratus crimen aliquod,
idquid ſit, arguit. vbi aliud verbum
letum, et *moeniis* ſubſtitutum eſt. Quid,
ante ſcriptum fuerit, *templis?* Vt mona-
us quidam flagitium Carolo iniuſtum per
m fraudem delere temptauerit. Ma-
nus tamen Scotus haec verba, vt fuere
tata, ad annum 735. in ſua chronica
nſtulit. Seruat et vocabulum *moeniis*
ronicon Hildesheimenſe. Caeterum, vt *Athima,*
quaedam adnotata Struuii reſpiciam: *Mau-*
ofitebor, librum noſtrum euidenter ad *rontus.*
num 732. Sarracenorum regem appella-
*Athimam,* et ad annum 738. *Mauron-*
*n ducem;* non, vt Pithoeus edidit, *Mau-*
*rum.* Sed errat haud dubie Lambecius, *Lambe-*
i in epitome horum annalium, legen- *cii error*
m eſſe contendit: *Fugato ducem Auron-*
pag. 368. loco, *duce Mauronto.*

| *ANN. FREH.* | COD. N. |
|---|---|
| *DCCXLI.* | |
| *Carlus anno Du-catus ſui XXVII. moritur Pariſiis, et apud ſanctum Dio-nyſium ſepelitur. Cuius filii Carlman-nus et Pipinus, ſub* | DCCXLI. Car-luſ anno regni ſui XXVII. moritur ca-riſiaci & apud ſanc-tum dioniſium ſepe-litur. Cuiuſ filii carlmannuſ & pip-pinuſ |

| | |
|---|---|
| *obtentu Maiordomatus, totius Franciae regnum suscipiunt, et inter se diuidunt.* | pinus sub obtentum maior domatus totius frantie regnum suscipiunt & inter se diuidunt. |

1. N. rectius, *regni*, quam in aliis, *ducatus*. Sic et mox infra de filiis Martelli, *regnum suscipiunt*.

*Car. Martellus quando mortuus et vbi.*

2. Confirmat fides codicis nostri, quod probe adnotauit, aduersus Pithoeum et Quercetanum, Struuius hoc loco. Illi ediderant, XXVIII. qui numerus aduersatur, et caeteris historicis, et temporum rationibus. Discrepat et in hoc codex MS. a vulgatis, quod *Carisiaci* mortuum dicit Car. Martellum. Et sic transpositione verborum, qua hunc locum restituere nititur Car. le Cointe, opus non est, nec amplius restat inter historicos controuersia. Errauerit enim Scotus, vt saepius: certe patet, de Hermanno Contracto non constare. Editio enim eius, quae ad manus est Henric- petrina, loci vllius, vbi Carolus sit mortuus, non exhibet vestigium. Vide tamen, quae Struuius admodum diligenter, et copiose, adnotauit ad hunc locum. Ex chronico autem Hildesheimensi noua difficultas emergit: quod Carolum mortuum esse tradit, *in villa publica Wermbria*, et ad annum 740.

An-

nno, de quo annales, 741. tribuitur origo oenobii in Bauaria, ex quo membranae odicis nostri aut occupatione bellica, aut lio fato, quaesitae; non in chronico Lamerti Schafnaburgensis tantum, vbi, post nortem Caroli memoratur, *Initium Altaensis monasterii*: sed et in margine MS., bi de Odilone. adnotauit ibi quidam sat ntiquo charactere: *Odilo dux. Ab hoc ltach fundatur anno domini DCC. XL. imo.* Hodie dicitur, *Altaich.* Vide plubus Zeillerum, in topographia Bauariae, ag. 113. vbi Merianus elegantissimo typo aelatam eius monasterii imaginem exhiuit. Ad annum 745. legitur et in nostro *bseburg.* ad annum 748. *Obacra* et *Horoeim*, vt in Velseriano.

*Coenobium Altach.*

| *ANN. FREH. DCCLI.* | COD. N. |
|---|---|
| *- - et in Martis campum qui rex dicebatur plaustro bubus trahentibus vectus.* | - - & in arcis campum qui rex dicebatur plaustro bub; trahentib; uectus. |

1. Noui equidem, in scriptoribus rerum rancicarum, multa extare de *campo Mar-o, Madio, Martis.* Sed vereor, ne in quiusdam eorum locis, aut scriptoris error, aut

*Campus Martius.*
*Arcis campus.*

aut certe librariorum mendum, subsit. Permittimus, vt stes hoc loco, si mauis, cum vulgatis, *in Martis campum*: quos tuetur etiam chronicon Hildesheimense. noster autem, quod mihi placet, diserte exhibet, *in arcis campum*, id est, in aulam seu aream palatii: aut certe, *marcis campum.*

| *ANN. FREH. DCCLII.* | COD. N. |
| --- | --- |
| 1. - - *vt Pipinus, qui potestate regia vtebatur, regni totius et nominis quoque dignitate frueretur.* | - - ut pipinuſ qui poteſtate regia utebatur nominiſ quoque dignitate frueretur. |

*Glossema sublatum.* 1. Haec verba, *regni totius et*, eiicienda sunt, vt perperam adsuta a sciolo quodam. Arguit, et ipsorum ineptitudo; et codex noster, in quo non extant: et Mar. Scotus, qui eodem modo praetermissis illis, *qui potestate*, ait, *regia vtebatur, etiam nominis dignitate frueretur.*

| *ANN. FREH. DCCLXV.* | COD. N. |
| --- | --- |
| *Hruodgangus Metensis vrbis Episcopus postulauit a Paulo Romanae sedis A-* | Hruodganguſ mettenſiſ urbiſ ar- 1. chiepiſcopuſ corpora ſanctorum gor- |

goniï

*postolico corpora sanctorum martyrum Gorgonii, Naboris et Nazarii, et impetrauit; adduxitque cum honore ab vrbe Roma et in Franciam transtulit. DCCLXVI. Corpus S. Gorgonii condidit in monasterio suo quod ipse a nouo aedificauerat, cui vocabulum est Gorzia: S. Naborem in monasterio alio, quod dicitur Noua cella. S. vero Nazarium in monasterio Lauresham, quod est in Germania: in quibus locis miraculis viuunt et gloria.*

gonii.naboris.& nazarii. a paulo romanae sedis apostolico de roma in frantiam transtulit. DCC LXVI. Corpus sancti gorgonii conditum est in monasterio cui uocabulum est gorzia. sancti uero naboris in alio monasterio quod dicitur noua cella. nazarii autem in monasterio laureshaim. quod est in germania. In quibus locis miraculis uiuunt & gloria.

1. N. *Mettis* constanter, T duplici. Caeterum hic locus passim corruptus, M. S. fide restitui potest. in nostro etiam multo rectius est, *archiepiscopus*; quod sustinet Mar. Scotus, cum chronico Laureshamensi: quam in vulgatis, in Sigeberto, atque in Lamberto *Mettensis archiepiscopus.*

berto Schafnaburgensi, *episcopus*. Caeterum fallitur hic Struuius, in adnotationibus, quando Lambecium de his annnalibus scripsisse testatur, Laureshamenses appellari posse: quae non sane de iis, sed de chronico, quod deinde Hildesheimense dictum est, intellegenda sunt. habentur autem Lambecii verba libro II. pag. 371. in margine.

*Glossema sublatum.* 2. Haec verba, *quod ipse a nouo aedificauerat*, adscititia esse e glossemate, vel si codex noster minus iuuaret, res ipsa docet. Addidit enim haec male sedulus quidam, vt interpretaretur vocabulum *suo*. Ad annum, qui sequitur, 767. recte Lambecius praefert, *Aequitaniae*, quod in vno alteroque loco confirmat et noster, qui, vt et chronicon Herueldense ad annum 768., interdum, *Equitania*. quam lectionem tuentur etiam antiquae satis chartae, quae ad me sunt, nondum editae opinor, de stemmate Carolingico. In anno 768. idem cum vulgatis mortem Pippini contigisse ait, *VIII. Kal. Octobr.*

*Equitania.*

| *ANN. FREH.* | COD. N. |
|---|---|
| *DCCLXX.* | |
| *Bertha regina filiam Desiderii regis Longobardorum Carlmanno filio suo* | DCCLXX. Berhta regina filiam desiderii regis langobardorum carlo filio |

*coniugio sociandam de Italia adduxit.*

lio suo coniugio so- 1.
ciandam de italia
adduxit.

1. In quo differt MS ad hunc annum, *Caroli*
id maximopere probandum est. caeteri e- *vxor.*
diderunt pessime, *Carlmanno:* noster aperte refert eius loco, *Carlo:* quod mire congruit cum rationibus historicorum. Recte igitur Quercetanus substituendum censuit, quod iam nobis sponte natum est. Vide pluribus Struuium hoc loco, et quem ille secutus est, Eccardum, in stemmate Desideriano.

*ANN. FREH. DCCLXXIV.* — COD. N.

*- - dumque iuuenes in vestibus albis basilicam ab igne defendebant, quos et Christianis et barbaris quibusdam diuinitus videre concessum est, vnus tamen ex hostibus iuxta basilicam flexis genibus additis lignis et igni incumbens, specie flantis repertus est mortuus.*

- - duo namq; iu- 1.
uenes in uestibus
albis basilicam ab
igne defendebant.
quos et christianis
et barbaris quib;-
dam diuinitus uidere
concessum est. Vnus
tamen ex hotibus
iuxsta basilicam fle-
xis genib; adclinis 2.
lignis & igni in-
cumbens specie
flantis repertus est
mortuus.

*Duo iuuenes.* 1. In hoc loco exhibendo, quem suppleuit dudum Lambecius, noster aeque ac Vindobonensis plenior est Pithoeano codice. Sunt et alia hic emendanda, quae futuro reseruamus otio. Mirum tamen, quam belle restituat, quod deprauatum est in his verbis, mei codicis lectio. Illud *dumque*, ineptum est. At MS. eleganter eius loco, *duo namque*. Id quod omnino ad miraculi fidem requirebatur, vt imitetur illud maius et verius, in Actis apostolorum cap. 1. versu 10. vbi eodem modo: *duo viri in vestibus albis*. Consentit in hoc Conr. a Lichtenau in chronico.

*adclinis* 2. Elegantissimum et rem graphice depingens, τὸ *adclinis*, pro inficeto, *additis*, quod vulgati habent. Marianus Scotus paullo rectius quam illi, et ad nostrum propius, *adcliuis*. Qui tamen mox in eo ineptit, quod exhibet, *specie plantis*, pro *flantis*. nisi quid erratum est a librariis in meo libro, qui est ex officina Io. Oporini.

| *ANN. FREH.* | COD. N. |
|---|---|
| *DCCLXXVII.* | |
| *- - vbi Ainalarabi Saracenus praefectus Caesar-Augustae venit ad regem.* | - - ubi ibinalarabi r. sarracenus praefectus caesar augustae uenit ad regem. |

1. N. vt Vindobonenſis, conſtanter, *Ibi-nalarabi*, et *Abitauro*. quocum conſentiunt et annales Francorum, quos Hermannus comes a Nuenar primus edidit, ad hunc annum. Quamobrem Lambecius recte reprehendit exemplar Pithoeanum. *Ibînal-rabi. Abitaurus.*

| *ANN. FREH. DCCLXXVIII* | COD. N. |
| --- | --- |
| *- - de Ainalarabi et* | - - de ibinalarabi |
| *de Habitauro prae-* | & deabitauro,prae- |
| *fectis Sarracenorum* | fectiſ ſarracenorum |
| *obſides accepit, VVaſ-* | obſideſ accipit. 1. |
| *conibus et Nauarris* | Vuaſconibuſ & na- 2. |
| *ſubactis, reuertitur* | barriſ ſubactiſ re- 3. |
| *in Franciam. Inter* | uertitur in frantiam. |
| *ea Saxones, VVidi-* | Interea ſaxoneſ uui- 4. |
| *chindo tyranno an-* | dukindu tyrannidi |
| *nitente, Francorum* | nitente francorum |
| *terminos vsque ad* | terminoſ usq; ad re- |
| *Rhenum ferro et ig-* | num ferro & igni |
| *ne deuaſtant.* | deuaſtant. |

1. Sic ſaepius N. tempore praeſenti, pro lege breuitatis, vbi vulgata exempla vtuntur praeterito.

2. *Nabarris*, antique. Vt priſcis temporibus commutabant ſcribendo ſaepius, B. P. et V. atque C. Q. et K. Sic idem eſt, *cum*, et, *qum*: ſeu recentius, *quum*. *coqus*, et, *cocus*, ſeu, *coquus*. *Litterae commutatae.*

3. N.

3. N. constanter, *Frantiam.*

4. Id est, cum Widukindus vi imperii, quod obtinebat, bellum inferre niteretur. Et haec lectio facile placere potest prae vulgata. Confirmatur etiam haec nostra lectio ex epitoma horum annalium, quam Gothico charactere scriptam, edidit Lambecius: vbi hoc anno, qui XI. Caroli M., *Wituchindus Saxo tyrannidi nititur.* Quae ad annum 779. de Fuldensi coenobio dicuntur, extant in nostro, vt in Vindobonensi codice.

| ANN. FREH. | COD. N. |
|---|---|
| *DCCLXXXII.* *Carlus habuit conuentum in loco vbi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto Widichindo rebelle, et eis qui cum eo erant. Vbi ad eum venerunt missi Godofridi regis Danorum: Halpdani scilicet cum sociis suis.* | DCCLXXXII. carlus habuit conuentum in loco vbi lippia oritur cum omnibus primatibus saxonum excepto vuiduchindo rebelle et eis qui cum eo erant. Vbi ad eum uenerunt missi sigifridi regis danorum halpdani uidelicet cum sociis suis. 1. |

*Sigifridus rex assertus.* 1. Consentit in nomine *Sigifridi* cum Vindobonensi noster. consentiunt annales Fran-

Francorum comitis a Nuenar, conſentit et Conradus Vrſpergenſis, vterque ad hunc annum. Quamobrem recipienda erit haec lectio. Fatemur, et Godofridi regis Danorum, et in his annalibus, et in aliis Hiſtoriis, mentionem fieri; ſed multo ſerius: ad annum videlicet 808. intra quod tempus, XXX. prope annorum, non hic Sigifridus tantum, ſed et plures reges Danorum poterant intercedere. Vixit ergo et Sigifridus, et Godofridus, Caroli magni temporibus: nec facile vixiſſe neges, cuius quidam hiſtorici non meminerunt. Sufficiant nobis bini annalium Francorum libri: vterque antiquiſſimus: et abbas Vrſpergenſis, probus auctor. Vide tamen, quae contra dicit Struuius, in repetita Freheri ſcriptorum de rebus Germanicis collectione, hoc loco. Ad annum ſequentem 783. N. locum, vbi Saxones victi ſunt, *Thiotmellie* vocat: et fluuium, *Haſa*. non *Baſa*. conſentiunt cum noſtro annales, quos ſupra allegauimus, Adelmi Benedictini, an Eginhardi; et chronica Reginonis: in quibus *Aſa*; omiſſa adſpiratione. Quo nomine hodieque fluuius appellatur in Weſtfalia, die Haſe, qui peruadit epiſcopatum Oſnabrugenſem, et alluit ipſam vrbem Oſnabrugam, effunditurque in Amiſiam, qui vulgo dicitur Amaſus. Vt proinde ſciamus, quo in loco magna illa a *Fluuius Haſa, qui?*

Fran-

Francis clades est accepta, quae decreuit tandem, vt Saxones in fidem Caroli Magni venirent, et Christiani efficerentur. Ad annum 785. verba, *quae vocatur Hartrati*, vt suppleuit Lambecius, in nostro extant plene, nec vt glossema. Videndus de iis omnino Struuius hoc loco.

| *ANN. FREH.* | COD. N. |
|---|---|
| *DCCXCIII.* | |
| *Fossa a rege facta est inter Ardantiam et Alcmonam fluuios.* | Fossa a rege facta est inter radantiam & alcmona fluuios. 1. |

*Radantia et Almona qui fluuii?*

1. Perperam exempla edita, *Ardantiam* legunt; noster codex primitus, *Radantiam:* et optime. Verum sciolus quidam et in hoc M. S. rasit R. in principio, et intrudere conatus est aliud adulterinum post litteram A. Nimis ego diffidere soleo adulteriis litterarum, aut vocum, in antiquis codicibus, quibusuis. tulit ergo illa suspicio huic mendae medicinam: cum adnotarem ad marginem Freheri, opitulante codice meo, legendum videri, *Radantiam.* Iam nunc, vbi confero Adelmi annales, inuenio, quam non me fefellerit coniectura. Is ad eundem annum, *Persuasum tunc*, inquit, *Regi erat*, *si inter RADANTIAM et ALMO-*

*NVM*

*NVM fluuios, fossa nauium capax duceretur; posse commode e Danubio in Rhenum nauigari: quod alter Danubio, alter Moeno misceretur. Confestim cum omni comitatu suo eo venit, congregataque hominum multitudine, totum autumni tempus in eo opere consumsit. Ducta est fossa inter praedictos fluuios, duum millium passuum longitudine; latitudine CCC. pedum: sed in cassum. nam propter iuges pluuias, et terram, quae palustris erat, nimio humore suapte natura imbutam, coeptum opus consistere non potuit: sed quantum interdiu terrae a fossoribus fuerat egestum, tantum noctibus, humo iterum in locum suum relabente, subsidebat.* Confer et Conradum a Liechtenau, hoc loco, pag. m. 176. vbi, qui sint ii fluuii, in margine adnotatum est quodammodo. Scilicet *Altmona*, hodie die Altmühl, Bauariae fluuius est, et Danubio miscetur; *Radantia*, die Rednitz, seu aliis Regnitz, Franconiae Bambergam alluit et infunditur in Moenum: vtrique in Franconia, prope Onoldisbacum opinor, quo loco dicitur, die Retzet, al. Retzel, non longe inter se distant, atque facile potuerunt fossa coniungi. cuius operis extent hodieque aliqua saltem vestigia, si quis inuestiget sedulo, necesse est.

*Fossa a Carolo M. prope Onoldisbacum ducta.*

*ANN.*

| *ANN. FREH.* | COD. N. |
|---|---|
| *DCCXCIV.* | |
| *- - His temporibus Alcuinus cognomento Albinus, sanctitate et doctrina clarus habetur.* | - - Hiſ temporib; alahuuinuſ diaconuſ *cognomento albinuſ*, ſanctitate & doctrina claruſ habetur. |

*Alcuinus.* 1. Recte noster. Verum huius viri nomen erat, opinor, lingua Theodiſca ſeu Saxonum antiquiſſima, Alawin, Ahlwin: ex quo facile dimanauit *Albin*, et *Alcuin*. verba, *cognomento Albinus* pro gloſſemate facile habuerim, etſi praeter Eginhardum MS. intra

*Adaloha. Abdella.* ſeriem verborum et illa exhibet. Ad an. 797. perperam legitur in vulgatis, *ad Oloha*, debuit, *ad Adaloha*: ſic noſter. Deinde ibidem peius etiam, *Albellam*, *Ibin Mauge*; debuit, *Abdellam*, *Ibinmauge*: ſic enim noſter et annales Eginhardi. Ad annum 799.

*Azan.* autem in vulgatis corrupte legitur, *Eazan praefectus*: legendum eſt cum noſtro et Eginhardo: *Et Azan praefectus*. Ad ann. 802. eſt et in N. vt in Vindobon. *Helmgaudum*, pro *Hemgaudum*. Ad an. 808. *Nordumbrorum*: N. rectius, quam vulgati, *Nordanumbrorum*.

*ANN.*

| ANN. FREH. DCCCX. | COD. N. |
|---|---|
| *Hruodrud Imperatoris filia quae natu maior erat, VIII. Id. Iul. diem obiit.* | Hroutdrud filia imperatoris quae natu maior erat VII. ID. IVN. diem obiit. 1. |

1. Emendanda sunt vulgata exemplaria e nostro, et rescribendum est, *IVN.* pro, IVL. quam lectionem tuetur etiam Eginhardus. Ad annum 821. legitur et in nostro, *Nouiomagi.* τὸ *Warmatiae* in eodem interlineare glossematium est: sed recentioris, quam codex, seculi. Id quod confirmat sententiam Struuii, quam videas in adnotationibus ad annum indicatum. *Glossema sublatum.*

| ANN. FREH. DCCCXXII. | COD. N. |
|---|---|
| *- - iuxta fluuium nomine Cespis, cespes longitudine pedum quinquagenum, etc.* | - - iuxta fluuium 1. N. cespis longitudine pedum quinquagenum etc. |

1. Exempla edita manifesto corrupta sunt hoc loco: sed noster restituit, mirum quam feliciter. Ignobilem videlicet fluuium, cum eius vocabulum scriptorem annalium fugeret, littera N. tantum signauit: vt et infra ad annum 863. *quasi va-*

*da*, inquit, *fluminis N. hostibus prohibiturus*. Si mauis emenda, *cespes*. quanquam nec illud, *cespis*, insuete licet, Latine non dici rear. ad annum 823. legitur in nostro, *Liudemuhslum*, et *Commerciacum*: in vulgatis contra male, *Emuhslum*, et *Commarceium*. Pro nostri codicis lectione stat et Eginhardus, et Marianus, et Sigebertus. Atque is quidem illum *Lindemuslum* appellat: et *Lindeuuitum*, quem noster, *Liudeuuitum*: vulgati annales male, *Liudeuuicum*.

*Commerciacum.*

| *ANN. FREH. DCCCXXVII.* | COD. N. |
|---|---|
| - - *Eugenio papa post paucos dies mortuo Gregorius presbyter tituli S. Marcellini pontificatum suscepit.* | - - Eugenio pap. defuncto ualentinuſ diaconuſ ſucceſſit. quo propter paucoſ dieſ mortuo gregoriuſ prb. tituli ſancti marci pontificatum ſuſcepit. 1. |

1. Hic locus in vulgatis non vno vulnere mire deprauatus, beneficio M. S. restituitur integritati. Cum ante et pontifex omissus, quibusdam verbis neglectis, esset: et illud ineptum, *tituli S Marcellini*: vt alia taceam. Sed nostri codicis fidem tuentur etiam Eginhardus, Mar. Scotus, Herm. Con-

Contractus et Sigebertus. Ad annum 834. in Freheri editione legitur, *Malfridus:* in Struuii, *Matfridus:* et in vtraque, *Lambertus.* Verum in nostro sunt, *Mahcfridus* et *Lantbertus.* quod magis placet: vt sint Machtfried *Pacificus,* et Landwerth, *Poplicola.* vide Lambecium de bibl. Vindob. Libro II. pag. 427. *Mahcfridus. Lantbertus.*

* * * * * *
* * *

Et haec ex iis membranis hactenus: plura fortassis tecum, lector, communicabimus in posterum.

# OBS. XVI.

## DE TORQVE HATTONIS QVA INSIDIATVS ESSE FERTVR HENRICO AVCVPI SAXONIAE TVM DVCI

MVlti de hoc argumento mira narrant historici: vere, an falso; iam nil moror. Eruenda enim sunt historiarum studioso, vel commenti cuiusdam, origo, caussae, species. Videbimus nos, quam pulchre expediri possit, historia de insidiis, quas indicauimus, siue factis, seu certe fictis. Aureum quidem monile dolo constructum memorant, qui de hac re quidquam, omnes: sed, qualis ea fuerit tor- *De re ipsa, an ita gesta, dubium Nil tamen refert: euoluenda est. Consensus Historicorum.*

*Circa insidias torquis difficultas, discutitur.*

torques, atque quem tandem in vsum parata? sat liquido non expediunt. Fieri fecit Hatto, summus apud Magontiam pontifex, sanguine Henrici Saxonis conspergendam: sic Historicorum vetustissimi: at id quomodo? induitur enim collum torque; non praeciditur. Ad se inuitarat, quasi conuiuiis et muneribus honorandum, ducem sacrificulus veterator: re vera, vt accumbentis suffocandi ceruicibus iniiceretur insidiosum illud collare: dux autem tempestiue de insidiis admonitus, negauit iturum. Hos vafre factae torquis dolos, cum minus intellegeret, quae illos antesignanos secuta est, scriptorum turba: alii qui putarunt, pelliciendo tantum Henrico ad amicitiam Hattonis, vt puero aut feminae, pretiosum monile missum esse: veluti Kranzius id retulit. alii contra finxerunt, veneno fuisse infectam torquem. plerosque rem inuoluisse magis, quam explicasse, constat. Proinde non ab re futurum putaui, si historiam, verbis probatissimorum scriptorum, primo repeterem: deinde, quibus fallaciis illa torques fuisse videatur instructa, ad vulnerandas atque elidendas fauces Henrici; e libro, qui ad me est, manuscripto, necdum edito, vbi parilis doli sat luculenta habetur historia: exponere atque illustrare studerem. Transigamus

*Errores recentiorum inter historicos.*

*Non muneri parata torques: nec veneno infecta.*

*Institutum nostrum, ad eam rem illustrandam.*

mus ergo hanc qualemcunque caussam testimoniis aliorum: quos audiuisse non pigebit.

## WITICHINDVS CORBEIENSIS
*Annalium libro I.*

Ea itaque varietate virum nobis proprie a summa clementia concessum aggressus est, fecitque ei torquem auream fabricari, et inuitauit ad conuiuium: quo magnis ab eo muneribus honoraretur. Interea pontifex opus considerandi gratia ingreditur ad aurificem: et visa torque ingemuisse fertur. Gemitus caussam aurifex interrogat. Cui respondit: quia optimi viri, et sibi carissimi, scilicet Henrici, sanguine, illa torques deberet intingi. Aurifex audita silentio texit, et opere perfecto traditoque, missionem petit et accipit: et obuians duci eunti ad * negotia indicauit ei quae audiuit. Ipse autem vehe-

*Laudes Henrici effert, vt nostrates Historici. aliter paullo Itala turba: veluti Benuen. de Rambaldis, cui Henri us non est nisi, vir bonus et simplex. Adeo secreto torquem fieri fecit Hatto: vt ne ministro quidem uteretur in opere recognoscendo. mirum illud: nisi aliquid in hoc collari insidiarum. Nec id nesciit faber, quod in alicuius necem opus suum pararetur: sed putauit, peti terrae quendam filium: non sanguinem adeo generosum, qui Hattonis gemitu dignus sit.*

**Conr. a Lichtenau male hic legit* : ad ea negotia. *debebat fortassis*: ad sua negotia.

vehementer iratus, vocat legatum pontificis, qui iam pridem aderat inuitandi eum gratia: Vade, inquit, dic Hattoni: quia durius collum non gerit Henricus, quam Adelbertus: et quia melius rati ſumus, domi ſedere, et de eius ſeruitio tractare; quam comitatus noſtri multitudine modo eum grauare.

*Amara mal ficii exprobratio.*

## DITMARVS MERSEBVRGENSIS
*Chron. libro I.*

Faber ille, qui iuſſu praeſulis torquem aureum, quo Henricus occidi deberet, mira arte praeparabat, cum *ingemiſcenti ſenioris relatu*, quo pacto haec fieri deberent, perquireret, opere ad vnguem perducto et praeſentato, clam poſtea euadens, obuiam ducem praedictum habuit, et cuncta ex ordine pandit.

*Alii*, in quo, *male. Foede laborat hic locus: nondum tamen circumſpicio medicinam, niſi legendum:* ingemiſcente ſeuerius prelato.

## ALBERTVS STADENSIS et CONRADVS VRSBERGENSIS *eadem fere, quae Witichindus, paucis mutatis, repetunt: ſuperſedemus ergo transſcribendi opera.*

## SIGEBERTVS GEMBLACENSIS
*ad anuum 918.*

Hatonem Maguntinum epiſcopum, cuius

*Non conſentiunt circa annum ſcriptores, quo mortuus Hatto. Lambertus Schafnaburgenſis refert ad 912. eodem modo Marianus Scotus, et Hermannus Contractus: qui, niſi falſi, totum illud concidet de torque commentum. Tum enim mor-*

ius dolo olim Adelbertus perierat, rex Conradus sollicitat etiam, contra Henricum Saxonum ducem, propter potentiam ipsius sibi suspectum. Ad quod cum iam torquem auream episcopus fabricasset; quae collo ducis secum conuiuantis * mitteretur: dolo prodito, frustratus est: et post triduum morbo et angore, vel, vt alii dicunt, fulminis ictu, interiit.

*tuus fuisset Hatto, antequam vel Conradus rex eligeretur vel Henricus, patre Othone mortuo, dux Saxonum fieret. Apud caeteros etiam Hatto, vt post videbimus, modo* 916. *modo* 917., *modo* 923., *mortuus dicitur.*

* *Malim hic legere*: immitteretur. *qui sane sensus huic ibi verbo inest. Deinde in editione principe ap. Henr. Stephanum et Io. Paruum, Parisiis* 1513. *male legitur*, dolo proditus: *et mox*, fluminis ictu. *Nec de genere mortis circa Hattonem consentiunt scriptores. Botho enim ad annum* 916. *vult in pugna aduersus Henricum cecidisse: cum secutus est Kranzius: et nisi me omnia fallunt, decantata illa de muribus fabula, Siffrido presbytero auctore, ad annum* 923. *de eodem hoc Hattone narratur. In numeris enim tantum errasse videtur Siffridus: caeterum, in personis et tempore conuenire: quando post obitum Hattonis Henricum regnum adeptum memorat. Nisi Hattonem miscuit cum Hergero: quem obiisse a.* 924, *testatur Lambertus. Hattonis vero II. obitum idem scriptor contulit in annum* 969. *Marianus Scotus ad* 970. *Hunc autem alii a muribus deuoratum esse nugantur. Inter quos nolim esse et Ge. Fabricium.*

## ALBERTVS KRANZIVS D.

*In Saxonia, libro III. cap. 1, interprete Basilio Fabro Sorano.*

*Non certe munus pretiosum, sed dirum Henrico strangulando instrumentum parabatur: quod nec mitti ad eum, nec vllo alio modo in eius conspectum, opinor, venire poterat: nisi eo ipso doli et insidiae detegerentur.*

Man sagt auch es habe der Bischoff einen güldenen halßring machen lassen, denselbigen Henrico zu verehren, auf das wenn er im glauben bey ihm gemacht hette, er in seines gefallens verrhaten köndte. . . . Nicht lange darnach wird ihm vom Ertzbischoffe der Halßring oder güldene Kragen zur verehrung geschicket vnd hoch angetragen, wird auch daneben vom Bischoff zu gast geladen, ꝛc.

GEORGIVS FABRICIVS CHEMNICENSIS *Rerum memorabilium Saxoniae libro I. ad annum 917.*

*Et Fabricius rem impeditam magis dedit, quam explicatam. Discamus ergo iam nunc, quibus dolis torquem eum instruxerit episcopus, e parili plane exemplo, atque facto, vt non irrito, ita deterrimo, et abominandae fraudis. Scilicet eius artificii torques stylis acutis introrsum versis et mobilibus armatus, fauces, quibus iniectus, et vulnerabat, et occludebat. audiamus, quam promisimus, historiam.*

Henricus dux Saxoniae fraude detecta, per artificem, qui torquem aureum parauerat, qui sanguine suo perfundendus esset etc.

IO-

IOANNES HENRICVS HOFMANNVS
In rerum siue antiquitatum Walkenredensium libris, ex archiuis aliisque monumentis fide dignioribus concinnatis: *qui nondum in lucem editi apud me sunt: libro II. cap. X. pag. 438.*

Praeterea omnino heic memorari debet, praecipuum in maiori basilica suspensum anathema, TORQVES nimirum iste feralis, non artificio, sed insidiosa ac sane proditoria structura visendus: quo de in hunc modum in litteras relatum deprehendimus. Quum Iohannes, huius nominis VII. et ordine Abbatum XXXV. rerum in Monasterio potiretur, nonnemo ex Mutzeualiorum gente oriundus, incertum, qua de causa, maximo in Walkenredenses odio coepit deflagrare. Qui quum conceptam semel iram palam euomere non posset, occulto et ex insidiis rem statuit aggredi. Nactus igitur furoris ministrum *Henricum Wincigerodium*, suasu eius ductuque praegrandem ex solido ferro torquem ita fabricauit, vt versi introrsum atque mobiles aculei, guttur eius, cui torques iniectus erat, paullatim occluderent. Equidem eiusdem generis monile in Comitis Mansfeldensis exitium ad exemplum Hattonis Moguntini pontificis, Wincigerodius paulo ante struxerat,

*Torques id genus in templo Coenobii Walkenredensis suspensa. Vnde tradita. Alius odio fratrum fieri fecit: alius ad inuenit et fabricatus est. Quibus dolis instructum collare. diri huius artificii natales. citatur Hatto.*

xerat, quo tamen ipſe facile periiſſet, niſi Philippo Duce Brunſvicenſi Grubenhagiaco intercedente, Comes homini ſupplicium, quo in eum erat vſurus, condonaſſet. Illum ergo torquem, vt vindictae inſtrumentum, quotiescunque in agros ſiluasque Walkenredenſium prodiret, ſecum geſtabat: quo, ſi non ipſius Abbatis collo, alterius tamen, quem ſors e coenobitis obtuliſſet, eum iniiceret. Accidit tum forte, poſtquam diu multumque perpetrandi facinoris occaſionem quaeſiiſſet, vt tandem aliquando ex improuiſo fratrem, cui nemorum reique ſilueſtris cura demandata erat, haberet obuium, quem mox minis ac terroribus furentis in morem adoriens imbellem tandem adegit, vt bellum illud monile collo ſuo aptari permitteret. Rediit in clauſtrum cum munere ſuo miſer fraterculus, cuius guttur iam tum ita intumuerat, vt vix cibo potuiue ad laborantem inedia ſtomachum pateret. Quare obſtupefacti reliqui ſodales, miſeramque hominis vicem dolentes, nihil non pro ſalute eius tentabant: et accitis inſuper ex vicinis oppidis fabris aliquot ferrariis, qui occultas torquis fibulas nodosque rimarentur, eum ab aſſiduo hoc tortore liberare conabantur. Verum omnia erant fruſtra: nec enim induſtria fabrorum, nec ars propter mirandam

*Conſilium latronis Muezevali.*

*Occurrit inſidiis miſer fraterculus:*

*et induitur torque ferali.*

*vulneratis et obſtructis faucibus cum varie, ſed fruſtra, ſuccurrere properarent ſodales.*

dam ferri duritiem, tantum valuit, vt torques vel lima teri, vel clauibus posset reserari. Vltimum ergo remedium adhibendum potius, quam miserum diuturniori cruciatu conficiendum, omnibus visum est. Sacris itaque in maiori templo peractis, fusisque pro hominis salute ad DEVM precibus, in ferrariam deductus officinam, fletum inter et preces sodalium procubuit, vbi collum ad incudem ita applicare iussus est, vt torquis extremitas in eminente incudis fronte posita, malleo fortius posset feriri. Dissiluit quidem primo ictu torquis, sed miser, obstructis penitus tumore faucibus, paulo post animam efflauit. Torquis postea in proditoris pariter et facinoris memoriam in basilica suspensus, tandem in Abbatum domicilium migrauit: vnde eum mediocri diligentia delineatum, heic quoque spectandum damus:

*et preces atq; sacra adhiberent.*

*denique malleum*

*miserabiliter obit.*

*Torques in rei memoriam suspensa.*

*Dolemus, quod deest in nostro exemplari, quam promiserat auctor, torquis istius imago. Poterit tamen, post illam descriptionem, non obesae naris quilibet, facile sibi fingere, instrumenti figuram. Habetur etiam imago haec, cum eadem rei gestae enarratione, Germanice tantum, at mutila, atque perperam versa, nec laudato auctore; vt caetera ple-*

*pleraque ex Hofmanni libro homo infirmi iudicii, secus ac decuit, sinistreque mutuatus est: corrupto magis, quam rebus nouis ornato, insigni illius opere: in I. Ge. Leuckfeldii antiquitatum Walckenredensium parte II. cap. XV. pag. 164.*

*Dirae scelestum latronis caput insecutae.* Licet autem Mutzeualius poenam, quam ob admissum facinus summo magistratui dare debuisset, viuus effugerit: tamen eam quodammodo mortuus rependit, dum eius vxor edito maximis cum doloribus monstrosi gutturis partu, deficeret, et ipse breui post cum omni stirpe extingueretur.

## OBS. XVII.

## I. H. HOFMANNI RER. WALKENREDENSIVM LIBRI NONDVM EDITI

*PERCENSENTVR*

*Scripta viri vbi lateant.* HAec e libro anecdoto viri eruditi et diligentissimi: cuius operum prope triginta volumina, in tabulario principali, Hannouerae delitescunt: digna sine dubio, quae in publicum edantur, quando e plerisque eorum res Germanorum, inprimis ducum Luneburgensium, egre-

egregie et noue illustratum iri, si in eruditorum manus tradantur, certa spes est. Et catalogum quidem eorum, ex hoc eodem volumine nostro, adcuratiorem plenioremque dabit, vir eruditionis fama nobilissimus et amantissimus nostri, Chr. Gottl. Buderus: qui Ienae in eo est, vt inter *Bibliothecas Struuianas*, etiam *Historicam*, reddat, quam fieri potest, locupletissimam. Quod dum agitur, nos hic interea Hofmanni illius antiquitatum Walkenredensium libros percensebimus: qui sane stilo non inconcinno diligenter scripti, plurimas res memoratu dignissimas, inscriptione sua et titulo aliquanto ampliores, continent. Volumen autem nostrum, titulo, RERVM SIVE ANTIQVITATVM WALKENREDENSIVM LIBRI, EX ARCHIVIS ALIISQVE MONVMENTIS FIDE DIGNIORIBVS CONCINNATI A IOANNE HENRICO HOFMANNO, *quartis* plagulae partibus sectum, ad 771. paginae numerum, excurrit. hoc, inquam, non certe *decem*, qui Leuckfeldi error repetitus est in indice eruditorum Lipsiae excuso, dem Gelehrten-Lexico; vbi de nostro Hofmanno: nec *quatuor* libris, vt catalogus manuscriptorum Hofmanni calamo exaratus, et is deprauatus puto, praefert: sed *tribus* absoluitur. Praemissa est ad

*Catalogus eorum plenior edendus.*

*Libri, quem inspicimus titulus et argumentum*

*Libri quatuor. error sublatus*

*Dedicatio.*

ad Christianum Ludouicum, *ducem Brunsuic. et Luneburgensium*, offerentis atque dicantis epistola. scripta Cellis die primo Maii a nato Christo cIↄ IↄcLXI. eaque rerum, quae ad illius temporis historiam, non sane ieiuna. sequitur a pag. 7. auctoris ad *lectorem antiquitatum patriae studiosum* praefatio. Reddit ea rationem, cur post *Henrici Ecstormii chronicon Walkenredensis monasterii*, in quo *multa omissa, pleraque vero mala, imo nulla fide tradita* arguit; eas in se partes susceperit. Ecstormium autem ait lapsum, partim *penuria documentorum, qua* * * * *comitum iniuria laborarit*; partim quia Iohannis Letzeneri fidem secutus esset: *hominis*, vt refert Hofmannus, *in patriae antiquitatibus inuestigandis curiosi quidem, sed iudicii adeo imbecillis, vt saepius vel anicularum narratiunculas pro mera habens veritate, libellis suis, tanquam singularis et pretii et momenti historias, non dubitauerit assuere. Cui praeterea accederet, eius in rerum, locorum, ac familiarum originationibus, confingendis, insignis audacia: quae sane tanta fuisset, vt in patriae rebus vel minimum versatus, at emunctioris paullo naris lector, vix sibi a risu temperare, nedum ei fidem vbiuis tuto possit adhibere.* Huius autem chronicis monasterii Walkenredensis

*De Ecstormii chronico:*

*Et de Letzeneri libris.*

*Ecstormii plagium.*

densis Ecstormius, insigni plagio, quod penitus detegit Hofmannus, nomen suum praeposuit, alium tantum ordinem, et pro Germanico, quo Letzenerus librum scripserat, Latinum sermonem amplexatus. Nihilo minus id volumen cupidissime exceptum, iam tum rarissimum euaserat, cum Hofmannus nouam eius editionem meditatus, mox et emendando et locupletando libro manum admouens, sed et huius operae paullo post pertaesus, in totum eius coenobii tabularium, *quotquot diplomata Walkenreda vnquam seruarat, et* * * * *comites ipsi olim eripuerant, recuperata, et Rudelstadio Osterodam, hinc ad auctorem, principis sui iussu, delata;* forte fortuna incideret. Quam commoditatem nactus, nouum plane, atque maioris quam illud moliminis, opus adgressus, augustioribus auspiciis: dedit, quae voluimus, de rebus Walkenredensibus egregia commentaria. Et haec e praefatione, quae porrigitur ad pag. 13. sequitur pag. 14.

*Caussae scriptionis Hofmanno.*

LIBRI PRIMI ARGVMENTVM.

*Exhibita totius operis σκιαγραφία primum omnium in priscos regionis habitatores inquiritur, et eorum origines, opera, dii, religio atque litium terminandarum modus explicatur. Mox verae salutiferae-*

que

*que religionis apud istos auspicia indagans hic liber, ipsius monasterii sedem ac locum, vel naturae vel artis beneficio excultum, nec non nomen eius, limites, incunabula atque conditorem fideliter monstrat: ac denique expensis totius corporis incrementis, solennem eius celebrat dedicationem, et veterum execrationes, quibus rem coenobii firmarunt, bona fide refert.*

## INDEX CAPITVM.


CAP. I. *Scripti occasio, eius ordo ac finis. Wal-*
II. *kenredense solum olim Cattorum regione fuisse comprehensum, illudque postea Francis*
III. *paruisse. Francis cedentibus, Saxones haec loca habitanda accepisse, et qua ratione; vbi quoque de duobus in his locis Saxonum*
IIII. *castellis siue Burgis. Saxonum priscorum religio, et idola in hac terra culta recensentur, modus quoque iudiciorum rusticanorum monstratur.* De his iudiciorum ritibus, memoranda Hofmanni verba, alio tem-
V. pore exhibebimus separatim. *Quando vera religio huc admissa. Monasterii locus*
VI. *inuestigatus. WALKENREDAE etymon, situs et regio, et quibus terminis ea olim*
VII. *hodieque comprehensa. Primordia mona-*
VIII. *sterii, et conditor eius indicantur. Occasio*
VIIII. *fundati conditique coenobii monstrata. Vn-*
*de*

*de Monasterio robur et incrementa accesserint. Lotharius Caesar nouum monasterium stabiliendo, adsignandoque eidem certos territorii limites, venandi ius in montibus adiacentibus, et praedium Berbislebiense ipsi liberaliter concedit. Honorii et Innocentii Pontiff. Roman. in recentem Walkenredam studia. Execrationes veterum, quibus res monasterii firmarunt. Dedicatio monasterii.* X. XI. XII. XIII.

In libro II. a pag. 145. haec insunt.

*Translatio monasterii, et maioris basilicae structura. Noui templi dedicatio. Maioris templi deuastatio. Sacella in monasterio. eorum origo et dedicationes. Monasteria alia Walkenredae subiecta. Fana et sacella alia extra Monasterium, Walkenredae subiecta. Ecclesiae parochiales et sacella, quae Walkenreda ruri sub se habuit. Fraternitates Walkenredensis ecclesiae. Sepulturae celebriores et anniuersarii siue memoria ecclesiae Walkenredensis. Monumenta prisca ac recentiora in monasterio, vbi de reliquiis, anathematis, picturis, et aliis agitur.* CAP. I. II. III. IIII. V. VI. VII. VIII. IX. X.

In libro autem III. a pag. 455. quae sequuntur:

*Cistertiensis ordo. Qua occasione ille in Walkenredam admissus. Abbatis vetero-* CAP. I. II.

*Campensis in Walkenredam antiqua, sed hodie abrogata auctoritas. Genesis item ac propagatio monasteriorum Cistertiensis, instituti per Saxoniam et Slaviam potissimum*
III. *in tabula monstrata. Cistertiensis disciplinae in monasterio occasus, et novae doctrinarum scholae successio.*
IIII. *Eliminatae Cistertiensis disciplinae tentata restitutio.*
V. *Inuasio Cistertiensium in Walkenredam, et novi Abbatis constitutio.*
VI. *Walkenredenses ab invasoribus in exilium acti, sed post insecutam fugam mox redeunt.*
VII. *Abbatum Walkenredensium electio, benedictio, cessio, siue remotio.*
VIII. *Abbatum monasterii Walkenredensis in imperio et ordine Cistertiensi dignitas, praerogatiua, et vtrobique officium eorum.*
VIIII. *Abbatum Walkenredensium amictus sacer, sigilla atque insignia.*
X. *Libertas Monasterii, quam Innocentius Papa III. Henrico Abbati largitus est.*
XI. *Notationes, quibus Innocentii bulla vberius explicata, illustratur.*
XII. *Priuilegium Martini PP. V. quo Walkenredenses sacramenta ecclesiastica omnibus familiaribus suis, tam in monasterio, quam in Grangiis possunt ministrare.*
XIII. *De indulgentiis Monasterii.*
XIIII. *De maioribus minoribusue monachorum in monasterio officiis.*
XV. *De veteri ac recentiori munere Prioris.*
XVI. *Volcuini Priorum Walkenredensium principis gesta ac scripta.*
XVII. *Continuatio Priorum Walkenreden-*

*redensium. Liborius Hirs, primus post repurgatam in monasterio religionem procurator s. Prior, cui per tempus aliquod in munere substitutus Lucas Crusius. Sebastianus Bolemannus* XVIIII.
*secundus post religionis mutationem Prior.*
*Henricus Ecstormius tertius Prior, Ecclesia-* XX.
*stes et scholae Rector. Friderici Hilde-* XXI.
*brandi quarti post Monachos Prioris vita* XXII.
*fortuna ac gesta in monasterio. Michaelis* XXIII.
*Praetorii vltimi Priorum VValkenredensium vita, gesta et obitus. Subpriores VValkenredae celebriores. Cellerarii s. Cellarii ce-* XXIIII.
*lebriores. De Bursariis, Camerariis et* XXV.
*Custodibus monasterii. De mediocribus ac* XXVI.
*minoribus in monasterio officiariis, Infirmariis sc. Cantoribus, Furnariis, Grangiariis, et Frumentariis, Scultetis item, et magistris operum, Fratrum, vineae et marstalli.*

Haec equidem eo mihi studiosius memoranda putaui, vt peruideant, qui legunt: quid distet inter hunc Hofmanni librum, adcurate et eleganter, mistis interdum eruditionis variae floribus; et non sine rerum atque verborum delectu, conscriptum: atque illum desultorium, quem eodem ANTIQVITATVM WALKENREDENSIVM titulo, vernaculo sermone a C. n. MDCCVI. edidit Ioh. Ge. Leuckfeld. In quo conficiendo is calamo exaratis Hofmanni libris et membranarum congerie, non

*Leukfeldi antiquitates Walkenredenses*

*liber nullius pretii, et aliena compilando*

*scrinia inquinate scriptus.* non vſus, ſed abuſus: vulgo protrita inde nullo hauſit delectu: eruditionem aliquam quae ſpirabant, cum minus caperet, vt abiecta reliquit: contra ad exploſas Ecſtormii fabulas, quidquid moneret Hofmannus, relapſus: quam ille repurgatam inſtituerat hiſtoriam, ex alienis ſcriniis, ſuo nomine, aliam, ſed et inquinatam, dedit. Quod vt animaduerti, merito dolebam Hofmanni vicem, cuius commentariis idem prope contigit, quod is ante in Ecſtormii chronico detexerat, atque, vt decuit, reprehenderat. Scilicet Ecſtormius Letzeneri librum Germanicum Latine: Leukfeldius Hofmanni Latinum edidit Germanice. Par vtriusque foret ratio, niſi hic etiam cautior, tum maiorem, quam ille, libro nouitatem, ordine impeditius confuſo, multis rebus demtis, pluſculis additis, conciliaſſet: tum etiam prouidiſſet, ne non laudato ſemel et iterum fonte, e quo aquam ſibi petierat, abiret. Verum et ſaepius multo indicaſſe auctorem, atque ſpeciatim, decuit: et nefas eſt; tanta licentia in anecdota doctorum hominum ſcripta, abutenda pro lubitu, et corrumpenda, inuolare. Quod ſane idem eſt, ac ſi ſupprimas: maius etiam crimen, quam ſi tuo nomine aliena, nihil mutando, inſcribas. Hoc enim pacto ſuperſunt tamen quae bona ſunt: illo,

*Hofmanni commentarios idem fatum manſit, quod Letzeneri.*

*Laudauit Hofmannum cautus, ſed generatim*

*At ſic agi cum libris anecdotis non decet.*

me-

meliora tuis, quando et haec cum tuis emere ſe lectores ſperent, omnino pereunt. Debuerat ergo Leuckfeldius, Hofmanni libros, nulla parte mutilos, ſi dubitabat edere Latine, ad verbum conuertere: et ſi quid noui ſibi videretur addendum, in ſeparatis commentariis, aut adnotationibus, id exhibere. Multa ſunt, quae peccantur in hanc partem, non tam ab eruditis, quam ab ineptis eorum aemulis. Illi enim plerumque probe ſciunt, ne ſingula quidem dicta, multo minus totas lucubrationes, impoſito nomine ad ſe trahere fas eſſe: at iſtos ſi qui adcurate adhuc moneant, quid audere liceat in operibus alienis, quid minus: legibus euidenter propoſitis, et exemplis probabilibus eorum, qui peccando ridiculum cordatis ſaepenumero debuerunt: ii mihi vero operae pretium facturi videntur. Quandoquidem, qui de plagio litterario adcurate ſcripſerunt, viri eruditi, ſed extra terminos tamen, quod ſciam, iureconſultorum, huic rei ſpeciatim nondum ſatisfecere. Dubitandum autem non eſt, quin haec res in eo genere ſit, quod falſi crimen in iure dicitur. Poterit ergo hac inſcriptione ad iudices deferri, et quaeſtiones aduerſus eum exerceri, ſi quis alienis lucubrationibus nomen ſuum auſus ſit praefigere. ne putet iſte miſer imitatorum cho-

*Quomodo conuerti eos fas ſit.*

*Delictorum, id genus frequentia.*

*Deſiderantur ICC. hanc in partem ſcripta*

*Quod crimen ſub furtis exſtet ſcriptorum.*

rus, sibi nihil omnino praeter cachinnos timendum esse. At enimuero tu, Romachose, sacratas armatasque leges minaberis: nec parces egenti, qui de sui agelli foecunditate desperans, ex alieno petere, quod iuuet, laborat? *Pariter enim*, ait Apuleius, libro II. Floridorum, *vt qui herediolum sterile, et agrum scruposum, meras rupinas et senticeta, miseri colunt: quoniam nullus in tesquis suis fructus est, nec vllam illic altam* (vulgo, *aliam*, male.) *frugem vident; sed*

Infelix lolium, et steriles dominantur auenae:

*suis frugibus indigent, aliena furatum eunt, et vicinorum flores decerpunt; scilicet, vt eos flores carduis suis misceant: ad eundem modum, quisque virtutis sterilis est*. Alii, *qui suae virtutis*, ediderunt: vtrumque non male. Recte vero monuisti, o mi cordatissime Luci. dandum aliquid est vicinorum egestati: nec decet ingenium bonum tam paupere censeri redditu, quin facile ferat vnum et alterum, ex iis qui clanculum praetereunt, suis altos frugibus.

*Sed deferendum hominum miseriis Apuleius adductus et emendatus.*

* * * * * * * * *

Haec meditatio cum aliquanto latius me proueheret, quam moris mihi in hisce noctibus; in memoriam venit viri, ingenio, rerum vsu, gestis honoribus commendabilis, nec litteris non tincti: non hoc tamen loco, sed

*Inconsultus amici, in caussa, quae simili videri posset, error*

ſed alio potius, cum laude, ſi per illum licuerit, mihi nominandi. Cum eo mihi ab aliquot annis dulciſſima fuiſſe non conſuetudo ſolum, ſed et neceſſitudo, videbatur: et poteram equidem, pro mentis, quam iuuat inlibatam ſeruare, ſimplicitate, eum mihi beneuolentiſſimum credere, et officiis intercedentibus perpetuum obſeruare: ſi, vt natura bonus eſt, antiquum potius cum animi candore obtinere; atque ſanctam inter nos fidem colere: quam vſu aulae continenti a vero motus, ad ſimulationem verti viſus eſſet. Eundem ego nuper, ſuo quidem, at quam vellem innocenti, errore, in eam aliorum de ſe exiſtimationem adductum eſſe dolui: quaſi librum, communi vtriusque cura, et ſuaſu paratuque potiſſimum illius, ſed meis ſpeciatim vnius lucubrationibus et ſtilo, ad iuuandos reipublicae ſtudioſos, concinnatum; atque eius ſuaſu pariter, ac mea voluntate, qui nondum ſatis elaborato inſcribi refugiebam, ἀνωνύμως editum: ſibi vni oblique voluerit vindicare. Poſtquam ſecundum eius volumen, me ſtudiorum cauſſa abſente, fruſtraque prohibente, reiectis, additis quae libuit, totum immutauerat: et, praepoſito ſuo nomine, emiſerat. Caeterum de me, vel in praefatione, ne verbum quidem. Quo factum eſt, modo ne et adfectatum eſſe videatur: vt haud difficulter

 illi

illi mixtim omnia tribuerentur. Quod passim et nunc fit, et fiet in posterum illis, qui non intima rei gestae norunt, auctoribus. Poteram dissimulare ego: in amici praesertim gratiam. emergeret per se valida veritas. nec tanti mihi vnquam haec opella. Perdideramus, quas in eam impendimus, noctes. facilis iactura. Superest ingenium. Restat scribendi melior longe et infinita materies. Tamen amicorum multi inaudierant, meae Thaliae calamis illud concinnatum. poteram videri finxisse, ni defenderem. Darem ergo amicorum existimationi, quod mihi negaueram. Distuli nihilominus. quanquam monerent quidam, aduerso mihi animo factum. Cui rei ego difficulter primum fidem esse adhibendam censui: deinde, quod in hac caussa eius erratum videbatur, quam potui, in mitissimam partem interpretatus; nec moribus nostris, nec maioribus, nec aliorum de vtroque opinione, dignum reputaui: vt aut alterum, ad detrahendum alteri, tale quid ausum esse, crederemus; aut, si quid factum maxime, id ne pro amicitia toleraremus; aut, sin et indignatio cohiberi non posset, in publicam saltem altercationem vnquam erumperemus. Litteris ergo, pro eius in me officiis, amice et adcurate scriptis, caueret eam famam, orans, et quod impen-

*Non temere creditus*

*Epistolis medela parata.*

pendebat, auertere conatus: euitare tamen omnino non potui, quin aliquid eius rei emanaret. Interim ad me datae ſunt illius modo contentioſae, modo et vtrique honorificentiſſimae epiſtolae: a me redditae contra ſemper leniſſimae. nondum enim in animum induxeram, vt putarem, eo facto prudentem mihi detractum iuiſſe. Conuenit tandem: vt nihil fieret, dum ego veritatem publice teſtatus et amice, inuidiam facto eximerem. Verum, ſeu litteris conſtatura fides non fuit; ſeu inprouiſus intercesſit error: ea nouiſſime in hanc rem publicata ſunt, quae et veritatem hac in cauſſa obnubunt omnem, et vehementer id, quod nollem factum, ſi ab illo proficiſcantur, arguunt. Veſtra ſacra propugno, o amicorum deae, Charites! o fides! me certe nullo modo. Quantillum enim hoc eſt, vt laborem. Igitur; ſimul, quod ipſe per epiſtolas a me petiit, rem vt geſta eſt, enarrarem, feci ſimul, quod in litteris meis ego ſaepicule ſcripſeram, iam et in hoc libello, (cui meram ineſſe pacem, nullas vſquam iras, faciles iuſſere Muſae,) repetendum leniter putaui: vt quam amiciſſime illum monerem: ſi quid in iſtam partem peccatum; ponat aliquando perſonam: ſerio redeat in gratiam: nolit aliud ſibi parari, niſi verum et proprium decus: abiiciendos

*Sed pene fruſtra.*

*Sacram fidem, non nos, defendimus.*

*Amiciſſimum conſilium.*

mascule decernat, illos miserorum fucos: nitatur sua virtute: atque sic vtatur me amico, et non spernendo fortassis meritorum praecone: sin is meus error est, vt, quod scientem prudentemque fecisse non appareat, iniuria de eo sim suspicatus; quae iustissimam tamen suspicandi caussam dederunt, ea iubeat tolli ac retractari: monstret, nihil factitatum, praeter fidem dictis et litteris confirmatam. iam nihil erit, cur ego meam ipsius lapsionem non protinus prodam, atque cum eximia viri laude excusem. Id quod eum in finem, prout me argumenti cogitatio huc detulit, hoc potissimum loco communicandum cum lectoribus putaui: ne quis ex iis, quos haec gesta non fugiunt, opinetur; aut contradixisse nos temere, aut simultatem eam ob caussam suscepisse, in qua equidem amico, cuius tot extant in me bene merita, quoad per veritatem licet, vltro deferendum esse semper statui. Fortassis et in posterum dolendum magis quam irascendum putabo; nisi is mecum optima fide egerit, et, absit omen, homini aperto, quod facillimum est, illuserit. Venia quidem, puto, iuuenili errori facile parata erit, si quid peccauimus, in coniectura de eius animo facienda. Verum ipse suae famae, quod nolim, maculam inuret, si hoc ingenio vir, his meritis, his erga me beneuo-

*Cur hoc loco.*

*Lenissima peroratio.*

neuolentiae teſtimoniis, ex anguſta pro aetate ingenii noſtri copia, praeter atque conceſſum eſt, aliquid decoris ſibi accedere vnquam conſtituerit. Eius erroris ne tunc quidem me auctore arguendus: ſed metuo, ne ab aliis, vel inuitis nobis. Parcemus ergo quoad licet, quod vnquam gratiſſimum erat auribus, amico nomini: metuimus tantum, quod amantis eſt: necdum aliter, niſi bene ſperamus. Quin aliter agis et tu, o bone? quin in ſola virtute, qua inanis, opinor, non es, ſpem omnem ponis. Hac itur ad gloriam, o viator, non alia. Caeterum, non quid tibi negarim, ſed qua mente, ſpecta: quam non inuidens tuis laudibus; quam tibi proſpiciens. noli eo eſſe animo, vt quid te dictorum a bono bonum laedat. Moderare cupiditatibus. Quid ſpes, iras, caeteras adfectiones, maiores concipimus miſeri mortales, quam pro naturae modulo?

*Heu, vitae breuitas*
*Spem vetat inchoare longam.*

## OBS. XVIII.

Sax. III. 5-0.

# OBS. XVIII.

## DE NICOLAI MACHIAVELLI HISTORICI FLORENTINI IMAGINIBVS.

*Nondum hoc loco apologia datur:*

INstitueram, vt Hier. Cardani, ita et Machiauelli, iustam defensionem, in hisce noctibus, vernacula lingua conscriptam, exhibere: sed eorum, quae pro eo dicenda sunt, multitudine obrutus, non potui hoc argumentum adeo breuiter comprehensum dare, vt hic isti scriptioni locus esse possit: praesertim, quando incommodum visum est, quae vna legenda sunt, in pluribus nostrarum obseruationum speciminibus dissipata proponere.

*sed promittitur separatim excudenda*

Separatim ergo excudi iubebo Machiauelli illam defensionem: ita tamen, vt cum hoc libello et comparari possit, et haberi. Ibi de moribus viri, de scriptis, de his, quae aduersus illum iactantur, dispiciemus:

*De imaginibus iam nunc solis.*

at hoc tempore, de imaginibus eius tantum. Trifariam equidem vultus eius viri typis descriptos inueni: nec aliis lineamentis vlla eius imago, quod sciam, prodiit.

*Quae tres sunt*

Tres illas, vt licuit, si non subtiliter, adcurate tamen exsecuti sumus.

*Prima e Iouio:*

Optimam atque fide dignissimam, vt et quam reliquae rariorem, maiore spatio in superiore paginae parte exhibuimus. Dederat illam P. Iouius

us in elogiis, ligneo typo Tobiae Stimmeri manu incisam. Habetur etiam ante PRINCIPEM Machiauelli, vt is a Sylu. Telio Latine versus, prodiit cum aliis quibusdam scriptis, Basileae ex officina Petri Pernae A. C. N. clↄlↄLXXX. octonis paginae partibus. Aperta hic frons, oculi acuti, nasus pene aduncus, oris species valde depressa. vultus hominis ad senium vergentis; quem non amabilem dicas aut suauem: at facile tamen viri et ingeniosi, et acris, nec insulsi, et irrisoris esse, intellegas. Quam infra primam posui imaginem, e Boissardi est iconibus: hic vnde sumserit, non liquet. Secuti eam deinde plures, qui his potissimum lineamentis Machiauellum pinxerunt. Inprimis eleganter eam caelatam dedit Amelotius, ante eam, quam concinnauit eleganter, principis Machiauellici interpretationem Gallicam. Hac iuuenis pictus esse videtur Machiauellus; ideo succiplenior, oculis apertis magis, et ore prominentior. Sed et pictoris artificium et adcuratio desiderari posse in hac imagine videntur: ne igitur temere fidem adhibeas. Iam quod ad tertiam imaginem, ex operibus eam descripsimus, quae Italice Venetiis A N. C. clↄlↄL. coniunctim prodierunt. decrepitus hic Florentinus noster, vultu rugis nimium deformi

*Secunda e Boissardo:*

*Tertia ex operibus sumta.*

mi: nec tamen inepte, et ita pictus est, vt inter hanc, et Stimmeri effigiem, magna se prodat similitudo. Etiam haec denuo haud ita pridem caelata, libroque praefixa, prodiit; verum qui caelauit, nec commissuras vmbrarum calluit, nec extremitates linearum exsequi, vt oportuerat, sciuit. Nequid et hic peccaretur, mea has imagines manu aeri mandandas sumsi: quae si oculis minus blandiri censeas: vt horrida, vera tamen partium lineamenta, puto, repraesentabunt. Quibus vtare, vt voles, lector, licet. Caetera alio tempore.

---

# OBS. XVIIII.

Sax. III, 80.

## DE VITA ET SCRIPTIS HERMANNI COMITIS A NVENAR PRAEPOSITI COLONIENSIS

### I.

*Nomen Com. a Nuenar.*

HErmannus Neuenarius, sacri Romani imperii comes, vt aliis scribitur, *Nouae Aquilae*, quia neu Germanice, est, *nouus*, et ar, *aquila*; beato illo seculo, cum litterae per Germaniam renascerentur, reique Christianae simplicitas et libertas restitui coepisset, inter principes viros virtutibus, consilio, litteris, claris-

*Studia, et amicitiae.*

rissimus extitit. Reuchlinum maxime aduersus barbariei conscriptos fratres Coloniae tuitus, familiariter vtebatur plerisque, qui harum erant partium, praeclarissimis viris. inter quos Huttenus, Peutingerus, Pirkheymerus, Camerarius, alii:

*Animae, quales non candidiores*
*Terra tulit.*

II. Decantatissima est, in illius temporis scriptis, viri fama. testatissimum est etiam, non pauca illum scripsisse. Verum, nec de tanti exempli viro sat liquido constat, quo anno sit natus, quoue e viuis sublatus; nec scripta eius, aut reuiuere coniunctim iussa, et sic ad nos translata, aut quae fuerint a quoquam sat adcurate adnotatum est. Adeo, vt praeter eius *narrationem de origine Francorum*, quae cum Eginhardo aliquoties prodiit, vix aliquid adhuc in indices eruditorum relatum inueniatur.

*Gloria eius bonae die non pro meritis ampla. nec scripta in manibus studiosorum.*

III. Scilicet eius temporis eruditi, non vano splendori et gloriae, quas res hodie captamus passim, sed veritati, modestiae, vtilitati lectorum vnice seruientes, minutos admodum libellos emittebant, nullo extra lenocinio, sed solo interiore rerum pretio commendabiles. Hi viles tum reputati et leues, facile abiecti, lacerati, neglecti: ipso rerum fato, vermibus, mucore, igni absumti, euanuerunt. vt hodie id genus

*Vnde id genus librorum interitus.*

nus

nus rarissima scripta, inter eruditos si venum exponantur, auro contra cara non sint. Eadem quoque sors, puto, Nuenarii nostri libellos mansit. Latent certe, latebuntque: dum aut alius, aut nostra certe quantulacunque industria, pulueribus alicunde et obliuione ea eximat. Obtestor eruditos, vt, si quid habent, me ne celent. Dolet enim tanti viri caussa, qui tot virtutibus, tot ornamentis, vix e tenebris hodie nomen suum vindicat.

*Conquirenda quae oculos euaserunt.*

*Nec imago viri in promtu.*

IIII. Taedet etiam imaginum in scrinia nostra congestae copiae: quae tot ac tantillos homines moleste obiicit, Nuenarium tamen meum mihi non exhibet. Coepit haud ita pridem perplacere viri ingenium: incessit cupido restituendae eius memoriae: sed monumenta destituunt. Dabo tamen ingenue, quae librorum nostrorum exhibent loculi.

*Tempora nascendi obitusque coniectura eruuntur*

V. Natus est, opinor, Nuenarius, intra annum cIↃCCCCLXXX. et cIↃCCCCLXXXX. mortuus certe Augustae Vindelicorum, in nobilissimo illo totius Germaniae conuentu, a C. N. cIↃIↃXXX. quinquaginta annis, vt coniecturam facio, minor. Error igitur erit in stemmatum scriptoribus, qui vixisse tradunt a. cIↃIↃXXXV. De mortis tempore constat ex epigrammate Camerarii, quod mox adducemus. Editum est illud Nori-

bergae

bergae cIↄIↄXXXI. at anno ante, cIↄIↄXXX. *Kalendis Iulii* Bilibaldus Pirkeymerus Comiti Neuenario, libellum ſuum, qui inſcribitur, *Germaniae ex variis ſcriptoribus perbreuis explicatio*, epiſtola praefixa dicauerat. Paullo poſt, anno cIↄIↄXXXII. menſe Februario, fratris filius, eiusdem ac ille nominis, Herm. a Nuenar, pſalmos patrui, e ſchedis iam demortui, edidit. Vt ex his dictis facile pateat, deceſſum e vita incidiſſe in annum cIↄIↄXXX.

*Nuenarii epitaphium e Camerarii libro.*

VI. Hunc autem Camerarius maior, eodem libro, e quo dedimus etiam Ioh. Schvvarzenbergici et Hutteni epitaphia, eleganter, et comico ſtilo, deflet: his verſibus.

*HERMANNO A NEVENAR COMITI EX VBIIS*

*Cui gens Nouaquila nomen Hermanno fuit*
*Rerum peritus plurimarum, et artium*
*Doctus bonarum, a patria hic procul iacet*
*Fato peremtus ante tempus flebili*
*Auguſta in urbe Vindeliciae, quo ſuum*
*Secutus, haud reuerſus domum eſt, principem.*
*Morte auferuntur undique extincti boni.*
*Quid fiet igitur? quid? ſubibunt mali.*

*Edidit N. annales Francorum.*

VII. Quod ad ſcripta Hermanni a Nuenar, non princeps tantum Eginhardi annalium editio, cum eius copioſa et elegantiſſima ad Carolum V. imperatorem prae-

fatione, ac narratione de origine Francorum, extat: sed repetitus is liber est, vt equidem illum nactus sum, Coloniae ap. Io. Birckmannum anno 1561. duodenis paginae partibus. hoc titulo: *Annales regum Francorum, Pipini, Caroli Magni, et Ludouici: ab anno 741. vsque ad annum 829. Aut. quidem incerto, sed docto, Benedictinae religionis monacho. Item, Caroli cognomento Magni, Imperatoris occidentalis primi, vita et gesta. Autore Eginhardo Germano, ipsius Caroli Alumno.* Sequitur a pag. 3. ad 18. lectu dignissima ad Carolum V. epistola, in qua etiam multa egregie de Gallis atque Francis dicuntur. Placet hic inprimis, quod non tantum

*repetita eorum editio.*

*epistola N. ad Car. V. Adducitur Nuenarius.*

- - *laudator temporis acti,*

sui aeui studiis adquiescit. *Iamdudum siquidem,* inquit, *per Germaniam, pullulantibus passim ingeniis, mira vbertate res literaria propagari coepit, ita vt non absurde Horatianum illud Germani de se iactare possint.*

Venimus ad summum fortunae, pingimus, atque
Psallimus, et luctamur Achiuis doctius vnctis.

Hanc excipit a pag. 19. ad 40. laudata nobis ante, *Breuis narratio, de origine et sedibus priscorum Francorum.* Deinde *annales*

*de or. Francorum libellus:*

*les*, ad pag. 269. ſummis ad marginem perpetuis illuſtrati. Poſt, a pag. 270. ad 295. ante vitam Caroli, Lamberti Venradii praefatio, ſcripta Coloniae 1561., habetur. non inelegans ea quidem, nec indocta: ſed tota in commendando vnius principatu prae republica, verſatur: leuiſſimis, vt ſolet, argumentis mixtis. interdum tamen cernit acutius auctor. verbi cauſſa, pag. 291. pro re Germanorum animum oſtentans, *Falſa*, inquit, *Italorum quorundam, aliorumque commenta videamus, qui Stephani Romani Pontificis donatione noſtris imperium eſſe oblatum fabulantur: quum rerum ſcriptores hunc ſui Pontificatus confirmationem, a Ludouico, Caroli filio, altero imperii ductore, ſibi per legatos petiuiſſe, teſtentur.* Deinde legitur Caroli vita per Eginhardum, ſummis item ad marginem ornata, et poſtremo index. Quem libellum, quia fortaſſis hodie rariſſimus, at recognoſci tamen dignus, ſi tibi deſcriptum, ſicuti fecimus, proponeremus, lector; futurum putauimus: vt id nemini, niſi rei librariae plane incurioſo, poſſit diſplicere. Iam ad alia Nuenarii ſcripta. *L. Venradius laudatur et adducitur.*

VIII. Praeter eam Eginhardi editionem, quod iſti tribuas, in noſtris ſcriniis non reperitur, niſi alius libellus hoc titulo: *Pſalmi omnium ſelectiſſimi, adflictis conſcientiis* *Carmina Nuenarii.*

*ac Deum inuocantibus, non uulgariter utiles, Latino carmine redditi per Doctiss. uiros, ac Dominos D. Hermannum Nouae Aquilae Comitem, Philippum Melanchthonem, Helium Eobanum Hessum, Iacobum Micyllum, Vincentium Obsopoeum, Petrum Pherntorphium. Hagenoae in officina Iohan. Secerii Anno M.D.XXXII. Mense Martio.* In hoc habetur pag. A. 3. b. epistola Hermanni iunioris Nouae Aquilae Comitis, ad Fridericum episcopum Monasteriensem, qua huic iste psalmos patrui dicatos voluit. Sunt autem a Nuenario carmine heroico Latino redditi psalmi, 103. 104. 41. 37. 97. 137. 90. 143. deinde elegiaco, *canticum Ezechiae ap. Esaiam cap. 38.* et Psalmus 2. Pagina C. a sequitur, *Passio Christi ab eodem Comite Hermanno Nouae Aquilae in septem horas digesta.* quae quatuor paginis absoluitur. Et hoc est illud poemation, quod Conr. Gesnerus, in Bibliotheca, cum Ge. Fabricii hymnis prodiisse testatur. Caeterum is de hoc psalmorum libello nihil habuerat compertum. Magno autem spiritu scripti sunt hi versus. Sic enim, vt exemplo haec possint esse, orditur psalmum CIII.

*Psalmi, quos versibus expressit*

*Item Passio Christi. de illis nihil compertum Conr. Gesnero.*

*Exemplo sunt, de mascula illius eloquentia, versus aliqui.*

*Spiritus interne uegetans mortalia membra,*
*Et quaecunque meo latet abdita corpore uirtus,*

*Lau-*

*Laudes prome Deo coeli, terræque potenti,*
*Nec Lethea tuos capiant obliuia sensus.*
*Quin potius meritas grates, laudemque repende*
*Illi, qui scelerum quum sit iustissimus ultor,*
*Non arcere malos uoluit, nec plectere sontes.*
*Sed uelut ægrotis medicamina blanda propinans,*
*Morborum causas, nocumentaque dira recidit.*

et hoc pulchrum:

*Nam neque pro scelerum magna grauitate rependis*
*Pœnarum pater alme uices, nec uerbere nostras*
*Supplicioue premis genitor mitissime culpas.*
*Quantum conspicuus terræ supereminet æther,*
*Aut quantum Eoo scandens e gurgite Titan*
*Distat ab Hesperiis ubi praeceps mergitur undis,*
*Vim scelerum a nobis tantum Deus ipse remouit.*

et illud:

*Sed quid quæso hominis uita est? quæ graminis instar*
*Illico flaccescit: proprio spoliata decore.*
*Nam ueluti pulchris depictæ floribus herbæ*

*Quas producit ager nullo proscissus aratro,*
*Sic abit atque perit mortalis gloria uitae.*

*Caetera eius scripta, partim leuiter memorata:*

VIIII. Praeter haec scripta, et epistolas, quae cum Reuchlini extant, memoratur et *oratio ad Carolum V.* et *commentariolus de Gallia Belgica*, quae nos tamen non legimus. Testatus est etiam Gesnerus, *Annotationes* illius *aliquot herbarum*, et *formulam herbarii*, atque *de morbo sudorio*, scriptum quoddam prodiisse. quae plenius in eius Bibliotheca legas, licet. At enim vereor, vt hi omnes Nuenarii libri sint. haec quidem certe et minutula sunt, nec multa. cum tamen alii testentur, Nuenarium multa scripsisse. Sane Hermannus iunior, in praefatione laudata, *non pauca monimenta edidisse*, ait. et Pirckheymero videbatur, et *semper parturire*, et *nil nisi delicias parere*. quod in ea epistola, quam supra indicauimus, legitur. Mature nimis e vita discedens, praeter psalmos, etiam alia anecdota reliquerat: quae an fratris filius, vt promiserat, excudi iusserit? non liquet.

*partim desiderantur.*

*Electa quaedam de gente illorum comitum.*

X. Caeterum hic Hermannus iunior, Guilielmi iunioris filius, etiam, vt videtur, litteras sciens, sine prole mortuus est, si stemmatum scriptoribus credimus, anno cIↃIↃ LXXVIII. A. cIↃIↃLXX. certe in viuis adhuc fuit, et imperii Germ. recessui, comitiis eo anno Spirae habitis, subscripsit. Defecit

*Quando extincta*

ea

ea gens a. cIↄIↄLXXXVIIII. in Adolpho, de quo ſic adnotatum repperi apud Eliam Reuſnerum in iſagoge hiſtorica pag. 627. *Adolphus Comes MOERSENSIS et NVENARIVS occupat Noueſium 1585. pulueris tormentarii flammis extinctus Arnhaemii 1589. 3. Oct.* Hermannus iunior iam ſcribebatur: Graff zu Newenar und Mörs, et ante alius in receſſu Spirenſi anno 1542. nomine Chun, (Cuno an Conradus, an Humbertus, quod Germanice eſt, Gumbrecht? ſi enim illud: nihil illius ſtemmata.) etiam, Graff zu Viernberg vnd Newenar. Quid plura? nimis iam obſcurae extinctae dudum gentis res. Haec ergo ſufficiant de comite clariſſimo dicta, dum plura ſuggerunt monumenta colludentes muſae. interim tu, lector, vale.

*El. Reuſnerus adductus.*

*Caetera obſcura.*

* * * * * * *
* * *

EN tibi, lector, quam non multo ante laudauimus Hermanni iunioris epiſtolam. Namque quod inde quaedam intellegi poſſunt, quae vitam patrui, Hermanni maioris, illuſtrant, adiungendam eam hic putaui.

*REVERENDIS. ATQVE ILLVSTRISSIMO Principi ac Domino, Dn. Fridricho, Electo et confirmato, Epiſcopo Monaſterienſi, ſuo Dn. clementiſſimo, Hermannus Nouae Aquilae Comes S.*

*In grauem me luctum, illuſtriſſime princeps, obitus patrui mei clariſſimi ſane viri coniecit, unde me tandem duo potiſſimum extraxere. Alterum, quod diuus*

*diuus Paulus doceat, ne de his qui obdormierint doleamus, quemadmodum et cæteri qui ſpem non habeant. Alterum, quod quanquam patruus meus inuidis fatis conceſſerit (et eſt omnibus ſemel calcanda uia leti) tamen immortali nomine uiuat in animis hominum, multoque magis in monumentis ſuis, quæ quidem ille non pauca edidit ære multo perenniora. Aliquot etiam adhuc inter chartaceam illius ſupellectilem latent, quæ ſi queam a lituris relegere, in gratiam ſtudioſorum libenter ædam. Quod cum nuper facere coepiſſem, forte aliquot pſalmos reperi, quos ille a grauioribus ſtudiis, negotiisque feſſus, aut inter equitandum, aut nauigandum, aut ambulandum, animi cauſa canens carmine ligauit. Qui quanquam extremam manum nondum ſenſiſſent, tamen cum videreentur indigni qui intercidèrent mea negligentia, volui hos quoque in lucem emittere. Hos igitur tuo nomini dico, clariſſime princeps, orans et obſecrans, ut quo ſunt inabſolutiores, eo tu maius patrocinium tuum adhibere uelis. Vale, ac me nepotulum tuum, quod facis, paterno amore proſequi pergas.*

Hactenus ille. Alio tempore diſpiciam, quomodo defendi poſſit a Nuenario, quod criminis intentauit Ger. Voſſius de Hiſtoricis Latinis libro II. cap XXVIII. pag. 302 edit. Francof. Sane cum Nuenarius, quantum mihi adhuc liquet, non vitam Caroli Magni, ſed annales tantum, incerti tum habitos, poſt Adelmo, denique Eginhardo tributos, primus ediderit: nec de his eo loco Voſſius, ſed ſolum de vita Car. M. loquatur: valde equidem vereor, ne error viro doctiſſimo ex eadem Eginh. editione, quam ſupra §. VII. indicauimus, ſubrepſerit: qua in opinionem deduci facillimum, vt annales, ita et vitam, ab illo editam eſſe coniunctim. Qua de re tamen diuerſae ſingulis operibus praemiſſae praefationes mihi contrarium probauerunt.

OBS. XX.

v. in princ...



# OBS. XX.
## DE SANNA LIBELLI QVO DISPVTATVR *MVLIERES HOMINES NON ESSE*

Libellus ille, quo quondam disputatum incerto auctore, *Mulieres non esse homines*, merus ingenii lusus est: nihil in hoc ab initio ad finem vsquam serium: nec pensi quidquam habet auctor, quae dicat: ait, negat, vt lubet, idem: dum euincat, ridiculos esse Socini sectatorum et anabaptistarum, vt vocat, argutandi modos, quibus negare praefracte ipsi visi sunt, quidquid in sacris litteris expressum non est. Multi tamen non senserant argumenti nasum Publicatus primum liber est a nato Christo MDLXXXXV. non expresso, vbi excusus. Eodem anno X. Februarii, agnoscis, quam festinato, SIMON GEDICCVS, theologus, aduersus illum Halae Saxonum conscripsit, *Defensionem sexus muliebris*: stomacho, quem conceperat, abusus; nullo iudicii acumine. Quod nobis statim, cum inspiceremus, visum, subodoratus est ante acutissimus BAELIVS, in indice critico, vbi de Gedicco: quem hoc vno se argumento nosse professus est. Verum quod is breuiter sententiam dixit, nec adduxit, quibus ea probaretur, testimonia: futurum putaui, vt aliquid inde ad lectores vtilitatis cum oblectamento redire possit, si excerperem quosdam extantiores ridiculi argumenti iocos, et vanas, atque vmbris intentatas eius, qui refutauit, iras. Quo et cordati legant, quod iuuet: et irasci faciles, propensique ad vituperan-

*Quam lusdat is liber, aduersus Socinianos inprimis compositus.*

*Quidam non intellexerant, et refutauerant serio.*

*laudatus Baelius.*

*nostrum consilium.*

perandum, quae ſat parum intellegunt: vnde eauti magis abire poſſint. Quo ego vtor, libri exemplum, typis exſcriptum eſt, *Hagae-Comitis a.* cIↄIↄcxxxxIII. bis atque decies diuiſa pagina: hoc titulo. DISPVTATIO PERIVCVNDA, *qua anonymus probare nititur, MVLIERES HOMINES NON ESSE. Cui oppoſita eſt, SIMONIS GEDICCI ſacroſ. theologiae doctoris Defenſio ſexus muliebris, qua ſingula anonymi argumenta, diſtinctis theſibus propoſita, viriliter eneruantur.* Inſulſiſſime, vt ſolet fieri, addidit libellio, *Editio nouiſſima*: quaſi non quaeque, vt excuditur, dum inſequuntur aliae, ſit nouiſſima. Iam pateſcet irriſio hominis, vt mihi videtur, Poloni, et Romanis ſacris addicti, ſed vere leuis, et nimis acri interdum ioco gauiſi, aduerſus omnes qui diſſident a Romanis: ſi e primis theſibus vnam et alteram, cum vltima, vel mutilas, ne nimium moremur lectores, propoſuero. *Cum in Sarmatia*, inquit th. 1., *vt in campo omnis licentiae, liberum ſit credere et docere, Ieſum Chriſtum filium Dei, ſaluatorem et redemtorem animarum noſtrarum, vna cum ſpiritu ſancto, non eſſe deum: licebit, opinor, etiam mihi credere et docere, quod multo minus eſt, mulieres non eſſe homines, et quod inde ſequitur, Chriſtum ergo pro iis non eſſe paſſum, nec eas ſaluari.* et in eodem paullo poſt: *Praeſertim cum eodem modo ex ſacris literis probare poſſim, mulierem non eſſe hominem, quo illi probant, Chriſtum non eſſe Deum.* et th. 3. *Si enim ſunt Catholici, ſinceritati meae ignoſcent potius,*

*Editio libri, opinor vltima, et titulus.*

*Vulgatiſſimum notatur librorum epigramma.*

*De auctoris moribus coniectura.*

*Verba eius adducuntur.*

*potius, quam irascentur, quod ego haereticus, posito hoc principio: Nihil esse credendum, nisi quod in sacris literis expressum sit, nec mulierem esse hominem credam, cum et hoc nusquam extet: si sint sectarii, impudentissimi sunt nebulones, quod me execrantur, quem genuerunt, et a quibus hoc principium didici.* Et huiusmodi plura, vsque ad finem. vbi thesi 51. *Probaui, opinor, quinquaginta inuictissimis sacrarum literarum testimoniis, mulierem non esse hominem, nec eam saluari: quod si non effeci, ostendi tamen vniuerso mundo, quomodo huius temporis haeretici et praesertim Anabaptistae, sacram soleant explicare scripturam, et, QVA VTANTVR METHODO ad stabilienda sua execranda dogmata. Prudenti satis.* caetera. Fatemur, inest in libro leuitas, et scurrilitas: at dignus tamen non fuit, qui publice refutaretur: et theologici ordinis grauitas indigna, quae cum eo aduersario in arenam descenderet, et iis conuiciis vti deberet, quibus Gediccus vsus est. In eo praesertim ab inimico latitante haud dubie irrisus, quod tota via aberraret, nec quod impetebatur, Socini docendi modos, sed aliud longe, *muliebrem sexum*, defenderet. Quam autem Gediccus vmbris iratus,

*Iudicium nostrum.*

*Intonet, atque leues ferro diuerberet auras;*

praeter titulum praefatio statim comprobat: vbi pag. m. 68. is libellus est, *famosus et blasphemus, quo natura humana foeminei sexus horrendum in modum impugnatur.*

*Etiam Gedicci stomachus, e verbis eius exhibetur.*

*tur. improbus foetus et infelix satanae pro-pago.* Mox in ipsa defensione pag. 74. *disp. atrocissima et plane diabolica.* Sed auctor, pag. 78. *spurcissima latrina.* pag. 82. *abscede pone me Sathana.* pag. 84. *non bestia, sed bestia multo deterior. prostituti pudoris scurra.* p. 96. *fanatious spiritus e scropha natus.* et id genus multa, qualia iam piget repetiisse. ad rem autem, de legitimis modis negandi ea, quae ad sacra pertinent, in bibliis tamen expressa non sunt: cum aduersarii sophisma vel vna facillima distinctione, inter res sacras et naturales, posset iugulari: ne verbum quidem. At auctor vere, haec deridendo, per latus Socinianorum, omnes illos impetere nitus est, qui a Romanis sacris discesserant, ipsius stilo, *haereticos.* De caetero Gediccum, qui ea inconsulto effudit impetu, famae non malae theologum fuisse constat. Quo magis monentur, qui sacra propugnasse cupiunt: caueant sibi a stomacho. Sincera animi pax et illis constet, et nobis, et tibi, quem iam valere iubemus, lector.

*de re nihil*

*Admonitio et conclusio.*

